

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Ústav sociálních studií

Pojetí smyslu života u politických vězňů

Diplomová práce

Autor: Bc. Karel Maňaska
Studijní program: N7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Sociální pedagogika
Vedoucí práce: Mgr. Gabriela Slaninová, Ph.D.
Oponent práce: PhDr. Josef Kasal, MBA, Ph.D.

Zadání diplomové práce

Autor: Bc. Karel Maňaska

Studium: P17K0332

Studijní program: N7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Sociální pedagogika

Název diplomové práce: Pojetí smyslu života u politických vězňů

Název diplomové práce AJ: The conception of the existential meaning of the state prisoners

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Cílem práce bude s oporou o odbornou literaturu popsat a analyzovat problematiku odnětí svobody u politických vězňů v Československu období let 1948 - 1989 jako mezní životní situaci s ohledem na pojetí a vnímání smyslu života, a ve výzkumném šetření zjistit, v jaké formě se vnímání smyslu života uvězněných vynořuje v textech vězeňské korespondence, a zároveň zjistit, jaké zdroje pocíťované naplněnosti individuálního života vězňů jejich osobní korespondence naznačuje. Ve vztahu k cíli práce bude zvolena kvalitativní výzkumná strategie, metodou sběru dat bude analýza dokumentů - tj. autentické vězeňské korespondence, data budou analyzována za využití prvků interpretativní fenomenologické analýzy.

Garantující pracoviště: Katedra sociální pedagogiky,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Gabriela Slaninová, Ph.D.

Oponent: PhDr. Josef Kasal, MBA, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 6.11.2014

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci Pojetí smyslu života u politických vězňů vypracoval pod vedením vedoucí diplomové práce samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 24. 4. 2022

Poděkování

Rád bych poděkoval vedoucí práce Mgr. Gabriele Slaninové, Ph.D. za odborné vedení, pohotové konzultace, ale především za empatický přístup a neutuchající podporu, bez níž by tato diplomová práce nemohla vzniknout.

Anotace

MAŇASKA, Karel. *Pojetí smyslu života u politických vězňů*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2022. 64 s. Diplomová práce.

Diplomová práce je zaměřena na fenomén vnímání smyslu života u politických vězňů, konkrétně politických vězňů v bývalém Československu v rozmezí let 1948 – 1989, a to se zvláštním zřetelem na podmínky přibližně první dekády totalitního režimu. Tematika politických vězňů je v soudobé společnosti spíše opomíjena. Volba tématu vychází přitom z implicitního předpokladu, že mezní životní zkušenost uvěznění z politických důvodů nemusí jedince nevyhnutelně psychicky zlomit, ale nabízí také příležitost k uplatnění morálních hodnot, vnitřního odhodlání a altruistického jednání. Pozornost je věnována typologii vězeňských zařízení, složení vězeňské subkultury ve vztahu k sledovanému tématu a v neposlední řadě také potenciálním zdrojům naplnění smyslu života během uvěznění. Cílem práce bude s oporou o odbornou literaturu popsat a analyzovat problematiku odnětí svobody u politických vězňů v Československu období let 1948 - 1989 jako mezní životní situaci s ohledem na pojetí a vnímání smyslu života, a ve výzkumném šetření zjistit, v jaké formě se vnímání smyslu života uvězněných vynořuje v textech vězeňské korespondence, a zároveň zjistit, jaké zdroje pocíťované naplněnosti individuálního života vězňů jejich osobní korespondence naznačuje. Metodou sběru dat bude analýza autentické vězeňské korespondence a data budou analyzována s využitím interpretativní fenomenologické analýzy.

Klíčová slova: politický vězeň; uvěznění; mezní životní situace; smysl života; zdroje smyslu

Annotation

MAŇASKA, Karel. *The conception of the existential meaning of the state prisoners.*

Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2022. 64 pp. Diploma Thesis.

This diploma thesis deals with a phenomenon of viewing and perceiving the sense of political prisoners' lives, especially of political prisoners in former Czechoslovakia in the years between 1948 and 1989 with a special regard to the conditions during the first decade of totalitarian regime. The subject of political prisoners is rather neglected in this contemporary society. The choice of the topic proceeds from the implicit assumption, that the boundary life experience of imprisonment for political reasons does not have to inevitably mentally harm individuals, but it also offers opportunities for the use of moral values, inner resolution and altruistic behaviour. The attention is paid to the typology of prison institutions, the structure of prison subculture in relation to observed topic and last but not least also to potential sources of life sense fulfilment during the imprisonment. The aim of these papers will be to describe and analyse, with the support of reference books, the issues of imprisonment of political prisoners in Czechoslovakia during the years 1948 and 1989 as a boundary life situation with regard to approach and perception of life sense. The research itself focuses on finding in what form the life sense perception of prisoners appears in the texts of correspondence as well as on finding what types of sources of feeling the own prisoners' live fulfilment are indicated by their personal correspondence. The method of collecting data will be the analysis of authentic prison correspondence. These data will be analysed with the use of interpretative phenomenological analysis.

Keywords: political prisoner, imprisonment, boundary life situation, the sense of life, the sources of sense and viewing the situation

Prohlášení

Prohlašuji, že diplomová závěrečná práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2017 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, dizertačními a habilitačními pracemi na UHK).

Datum: 24. 4. 2022

Podpis studenta:.....

Obsah

Úvod	9
1 Teoretický background zpracovaného tématu.....	11
2 Političtí vězni v kontextu represí a československých poválečných dějin.....	14
2.1 Právní základ trestní represe po r. 1948	15
2.2 Vězeňství v letech 1948 – 1989 z hlediska problematiky politických vězňů	17
2.3 Typologie vězeňských zařízení.....	19
2.3.1 Věznice	21
2.3.2 Trestanecké pracovní tábory.....	23
3 Politický vězeň a mezní životní situace.....	27
3.1 Zbavení svobody jako mezní životní situace	27
3.1.1 Proces adaptace politických vězňů na vězeňské prostředí	28
3.1.2 Charakteristické znaky vězeňských podmínek	31
3.2 Političtí vězni a vězeňská subkultura	33
3.2.1 Duhovenstvo.....	35
3.2.2 Komunisté.....	35
3.2.3 Ženy	37
3.2.4 Dozorci.....	38
4 Političtí vězni a smysl života	40
4.1 Reflexe smyslu života ve vybraných teoriích a filozofických přístupech	40
4.2 Mezi nadějí a beznadějí.....	43
4.3 Fenomén přátelství politických vězňů.....	49
5 Výzkumné šetření.....	51
5.1 Cíl výzkumu a výzkumné otázky	51
5.2 Výzkumný design.....	51
5.2.1 Metoda získávání kvalitativních dat	51
5.2.2 Metoda zpracování a analýzy dat.....	52
5.3 Výzkumný vzorek – charakteristika a kritéria výběru případů výzkumu.....	52
5.4 Analýza získaných dat.....	53
5.4.1 Mezilidské vztahy	53
5.4.2 Hodnoty.....	59
5.5 Diskuse výsledků.....	67
Závěr.....	71

Úvod

Ústředním tématem diplomové práce je vnímání smyslu života v kontextu vězeňské zkušenosti politických vězňů. Politická represe spojená s uvězněním představuje historické dědictví národa, nežádka se v souvislosti s daným fenoménem setkáváme se spojením „svědomí národa“. Tyto dějinné události připomíná Památník Vojna u Příbrami a muzea v Příbrami, v Jáchymově a Teplé u Toužimi a také informační tabule na místě bývalých lágrů. Traumata doby vzdálené několik desetiletí pravidelně ožívají u příležitosti nejrůznějších výročí ústy veřejných činitelů. Na druhou stranu však tyto projevy jakoby zaobalené do vzletných frází ztrácely obsah a proslovy „*byť minulost připomínaly, ji zároveň nechávaly pozapomenout*“ (Vejražka 2012, s. 617). Navzdory morální i právní rehabilitaci, snahám o zdokumentování minulosti v pracích historiků zůstává vztah k politickým vězňům do jisté míry vlažný, dokonce i ze strany nejvyšších státních představitelů.¹

Volbu tématu podmínil předpoklad, že mezní životní zkušenost, kterou odnětí svobody z politických důvodů bezesporu je, může člověka zlomit, stejně tak ale přináší potenciál zobrazit jedince názorově pevné, s vysokým morálním kreditem. Nejedná se přitom o pouhé zachycení individuálně prožité zkušenosti, ale především o hledání pomyslných záchytných bodů (ať duchovní povahy nebo jiných), jež napomohly tuto dramatickou etapu života přežít, překonat. Aspekt uvěznění takové reflexi jistě napomáhá: uzavřenost prostoru a nemožnost kontaktu se světem za zdmi věznice přirozeně otevírá cestu sebezpytování, dialogu o smyslu života a smrti (Macura In: Fučík 2016, s. 308).

Cílem práce je s oporou o odbornou literaturu popsat a analyzovat problematiku politických vězňů jako mezní životní situaci s ohledem na pojetí a vnímání smyslu života, a ve výzkumném šetření zjistit, v jaké formě se vnímání smyslu života vynořuje v textech vězeňské korespondence, a zároveň zjistit, jaké zdroje pocitované naplněnosti individuálního života jejich osobní korespondence naznačuje. Zmíněná cílová skupina je přitom vymezena definicí obsažené v českém právním řádu, který rozeznává dva druhy politických vězňů:

---

¹ Zmíněnou skutečnost výstižně ilustruje následující vzpomínka jednoho z pamětníků: „*Po vítězství českých hokejistů na olympiádě v Naganu 1998 se s nimi setkal prezident Václav Havel. Pro omezení nebezpečí nakažení chřipkou či virózou se nesešli v uzavřené místnosti, ale venku pod širým nebem. O den dva později se měl setkat s mukly. Na Hradě. Čekalo jich na něj skoro devět set. Marně. Omluvil se pro riziko nákazy chřipkou.*“ (Vejražka 2012, s. 617-618).

- a) politický vězeň nacistické okupace (období 15. březen 1939 – 4. květen 1945)
- b) politický vězeň komunistického režimu (období 25. únor 1948 – 1. leden 1990).

Pro účely této práce bude primárně využito druhé vymezení, tedy vztahující se k létům 1948–1989, zatímco na období nacistické okupace bude v textu odkazováno pro osvětlení a hlubší porozumění některým relevantním souvislostem. S ohledem na výše avizované východisko mezní situace bude přednostní pozornost věnována situaci politických vězňů přibližně první dekády trvání totalitního režimu v Československu.

Vycházíme z výzkumného předpokladu, že reflexe smyslu života v průběhu uvěznění z implicitně nespravedlivé příčiny má určující vliv na překonání vězeňských podmínek. Vědecko-výzkumným problémem jsou jednotlivá schémata (pojetí) smyslu života. V nastíněném kontextu hlavní výzkumná otázka zní: Jaké duchovní zdroje, resp. konkrétní podoby vnímání smyslu života vedly politické vězně k překonání fáze uvěznění?

Vzhledem k cíli práce je zvolena kvalitativní výzkumná strategie. Metodou sběru dat je analýza autentické vězeňské korespondence a data jsou analyzována s využitím interpretativní fenomenologické analýzy.

1 Teoretický background zpracovaného tématu

Politický vězeň (resp. političtí vězni) a smysl života představují ústřední slovní spojení, vytyčující obsah této práce. První jmenované coby cílová skupina, jež je objektem deskripce a zkoumání, druhé sousloví pak určuje zorný úhel analýzy zvolené skupiny. Z tohoto důvodu je vhodné výše uvedené termíny přesněji vymezit a specifikovat.

Ačkoli jsou političtí vězni v současných narativech často reprezentováni jako homogenní skupina, ve skutečnosti představují skupinu velice různorodou z hlediska sociálního původu, politických názorů i konkrétní činnosti před uvězněním (Pinerová 2017, s. 17). Při stanovení relevantní definice politického vězně se lze v zásadě ztotožnit s přístupem Pinerové (2017, s. 16), kladoucí důraz na skutečnost, aby taková definice neustoupila politickým tlakům a tendenci přílišné simplifikace. V důsledku zjednodušení bychom mohli snadno dospět k mylnému závěru, že politický vězeň je osoba, která je z rozhodnutí vládnoucích elit uvězněna, protože je těmito vládnoucími elitami považována, případně pouze instrumentálně prohlášena za hrozbu jimi etablovaného politického systému. Zároveň je nutné z pomyslné množiny politických vězňů vyjmout případy, kdy došlo ke zpolitizování činů kriminálního charakteru, jako se tomu dělo v Československu padesátých let.

Jestliže tedy za výchozí kritérium vymezení politických vězňů považujeme definici formulovanou v úvodu, je nezbytné mít na zřeteli výše naznačená specifika. Vlivem veřejného diskurzu probíhajícího od počátku devadesátých let budeme pro účely této práce za politické vězně považovat nejen osoby vězněné za svou politickou činnost, příslušnost nebo přesvědčení, ale také kriminalizované oběti třídního boje (průmysloví podnikatelé, venkovské hospodářské elity apod.).

Pro politické vězně se vžilo označení *mucl*, což bývá nepřesně interpretováno jako „muž určený k likvidaci“. Dodejme, že jako synonymum pro označení politických vězňů bývá v literatuře sporadicky užíváno také pojmu *vězeň pro přesvědčení*, event. *vězeň svědomí* (Gruntorád, Uhl 1990, s. 12).

Přejdeme-li k vymezení smyslu života, pak možná nejcharakterističtější znakem je jeho nejednoznačnost. Tavel (2007, s. 13) uvádí, že existuje přibližně 170 definicí smyslu života. Jednotlivé filozofické směry přicházely s nejrůznějšími výklady smyslu života. Ateistické koncepce vycházejí z postulátu neexistence původce smyslu života či poslání člověka. Další postoj prezentuje názor, že celkový smysl je v zásadě neměnný a tím je

odevzdání a obrana života, resp. život sám. Takové pojetí nepočítá s ničím, co by život jako takový přesahovalo. Neohumanismus za primární cíl člověka považuje práci pro dobro lidstva. Smysl života v tomto případě znamená soulad osobních a společenských zájmů. Naproti tomu hédonismus zdůrazňuje v otázce smyslu prvek potěšení a radost ze života. Křesťanské teorie kladou do popředí naplnění lidské osobnosti, přičemž k dosažení tohoto cíle je člověk odkázán na nekonečné bytí, na Boha (tamtéž, s. 13-14).

Křivohlavý (2006, s. 45-46) zmiňuje vytváření smyslu života jako proces, při němž lidé jednak hodnotí, jednak přehodnocují význam určité události nebo celou sérii událostí při hledání jejího smyslu, nalézání toho, co je v dané situaci podstatně důležité. Člověk disponuje schopností zasadit určitou událost do nového kontextu; tvorba smyslu dává člověku možnost vytvořit si přesnější obraz vlastní identity v podobě odpovědi na otázku „Kdo vlastně jsem?“ a v některých případech rovněž transformaci negativních událostí v jejich pozitivní hodnocení.

Pro účely této práce se jeví jako nejvíce vhodné vymezení, které má původ v existenciální filosofii a psychologii. Smysl života a jeho utváření je v daném případě chápán jako lidská odpověď na závažné a konečné otázky lidské existence (Tavel 2007, s. 16).

První výraznější reflexe tematiky československých politických vězňů v soudobé literatuře je spojena s obdobím politického tání v průběhu 60. let² a zprostředkovává z větší části autentickou životní zkušenost autorů z věznic, respektive pracovních táborů. Sem spadá prozaická tvorba Karla Pecky (román Horečka, povídkový soubor Na co umírají muži) nebo Jiřího Muchy (Studené slunce). Po opětovném utužení režimu vycházela některá díla v exilových nakladatelstvích (K. Pecka – Motáky nezvěstnému, J. Beneš – Druhý dech). V sedmdesátých a osmdesátých letech byl důležitým prostředkem distribuce oficiálně nepovolené literatury samizdat.

Po roce 1989 změna společenských poměrů znamenala detabuizaci tématu politických vězňů, umožnila však také vznik i jiných literárních forem a žánrů na toto téma zacílených. Produkována jsou nejen díla memoaristického zaměření, ale nově také odborné monografie z autorských dílen historiků (např. P. Blažek, T. Bursík, P. Loučová). Dosud nejucelenější monografii mapující nejrůznější aspekty života politických vězňů (se zaměřením na období 50. let) předložila K. Pinerová (viz odkazy dále v textu a seznam literatury).

---

² Již r. 1963 bylo u nás vydáno světově proslulé dílo vězeňské literatury reflektující realitu sovětských gulagů – novela Jeden den Ivana Denisoviče autora A. I. Solženicyna.

Nikoli marginální úlohu v budování obecného povědomí o otázkách spojených s fenoménem politických vězňů sehrávají specializované webové portály (např. Totalita.cz, PolitičtíVězni.cz aj.). Za zmínku na tomto místě stojí v neposlední řadě využití metody tzv. orální historie, s jejíž využitím jsou pro nejširší okruh zájemců uchovány a zprostředkovávány životní příběhy politických vězňů.

2 Političtí vězni v kontextu represí a československých poválečných dějin

V období po roce 1948 v Československu dosáhla svého vrcholu cílevědomá cesta komunistické strany za získáním moci. Po tzv. vítězném únoru tato situace vyústila v mocenský monopol umožňující přímou likvidaci skutečných i potenciálních odpůrců nově nastoleného režimu (Bláhová et al. 2015, s. 19).

Československou republiku po skončení druhé světové války lze přitom považovat za příklad země naplňující podmínky pro úspěšnou aplikaci komunistické ideologie: industrializované hospodářství, vzdělaný proletariát, většina inteligence hlásící se k levicovým myšlenkám, přičemž mnozí intelektuálové aktivně podporovali politiku KSČ (Bursík 2009, s. 18).

Příčiny politické perzekuce a represí, které do r. 1989 nacházely odraz v politických procesech, lze spatřovat jak v okolnostech vnitropolitických, tak i mezinárodních. Mezi zahraničně politické determinanty, politických procesů ve státech sovětské sféry vlivu lze přiřadit stabilizaci poválečného rozdělení světa a počínající studenou válku. V atmosféře očekávání dalšího světového válečného konfliktu Sovětský svaz přikročil k prosazování svých velmocenských zájmů, jež se projevovaly v oblasti hospodářské i politické. V rámci vnitropolitického vývoje pak byla prvotní příčinou politické perzekuce změna režimu a společenského uspořádání, která souvisela s upevňováním mocenského postavení KSČ v řídicích strukturách státu. Tyto společenské změny byly provázeny znárodněním a následně kolektivizací zemědělství (Bláhová et al. 2015, s. 19-21).

Vzhledem k tomu, že určujícím faktorem vnitropolitické situace se po únoru 1948 stal vyhrcoující se vztah mezi komunistickou mocí a jejími odpůrci, zaměřila se KSČ od počátku na potlačení jakýchkoli projevů opozice a perzekuce se postupně stávala jednou z oficiálních forem vládnutí. Politické procesy sehrály roli nástroje prosazení mocenskopolitických, ekonomických a kulturních cílů československého komunistického vedení, ale také záměrů Sovětského svazu, v neposlední řadě s ohledem na uzavřenou smlouvu o dodávkách československého uranu do SSSR (tamtéž, s. 22-23).

Vrcholem mechanismu politických procesů bylo soudní jednání (veřejné procesy se konaly pravidelně až do roku 1953). Důkladně připravené a propagačně správně využitě veřejné procesy měly napomáhat plnění úkolů lidově demokratické justice. Samostatnou kategorií

politických procesů tvořily tzv. monstrprocesy, „veřejná dramata“ s předem připraveným scénářem, jejichž hlavním cílem bylo otrávit domácí i zahraničním míněním. Danému cíli bylo přizpůsobeno ideové zaměření, výběr obviněných i samotné soudní řízení, včetně vynesných rozsudků. Pro vyhodnocování výsledků politických procesů hrál zásadní úlohu politický účel odpovídající momentálním potřebám strany, resp. držitele moci ve státě, a nikoli důraz na právo, spravedlnost nebo potrestání skutečných pachatelů (tamtéž, s. 62-64).

Je však na místě také zmínit, že poválečný příklon početných, zejména nižších vrstev obyvatelstva k ideám komunismu a politice KSČ (především v letech 1945 – 1948) nepředstavoval nijak neobvyklý jev. V živé paměti zůstávaly sociální dopady meziválečné hospodářské krize, což jen umocnilo prožitky z let nacistické okupace. Většina lidí v poválečném období doufala ve vybudování spravedlivějšího společenského uspořádání, který by zohledňoval i problémy sociálně slabých, takže idea socialismu mezi obyvatelstvem silně rezonovala (Hladík 2017, s. 43).

2.1 Právní základ trestní represe po r. 1948

Jedním z určujících atributů politických procesů je zneužívání práva. Trestní právo bylo využito jako vhodný prostředek k potlačení hlasů nesouznících s poučným postupem KSČ a zcela v duchu Stalinovy teze o zostřování třídního boje v období přechodu od kapitalismu k socialismu se stalo nástrojem třídního boje. V počáteční fázi bylo nicméně nutné využít právní předpisy již existující, tj. dosavadní právní předpisy – zákon na ochranu republiky, ale také retribuční dekrety, jejichž účinnost byla obnovena (tamtéž, s. 24).

Tyto předpisy však optikou cílů nového režimu nebyly postačující, proto byl v říjnu 1948 přijat zákon na ochranu lidově demokratické republiky, který deklaroval ochranu lidově demokratického zřízení. Tento zákon se pro nadcházející období stal základem trestní represe skutečných i domnělých odpůrců nového režimu. Skutkové podstaty trestných činů v zákoně obsažených umožňovaly stíhat jak domácí opozici, tak také osoby, které se pokusily odejít do zahraničí, a zahrnovaly skutky namířené proti republice, jejímu státnímu (tzn. lidově demokratickému) zřízení, hospodářství i branné moci, a spojeneckým zemím východního bloku. Byl tak nastolen právní rámec trestání činů, z nichž některé by dříve trestné nebyly nebo by byly trestány podle správních předpisů. Nejednoznačné formulace (tzv. kaučuková ustanovení) umožňovaly zahrnout pod jednotlivé skutkové podstaty širokou škálu jednání, která mohla být vnímána jako protistátní. Spolu s vysokými trestními sazbami, běžně bez možnosti

uložit jiný trest než trest odnětí svobody, a rozšířením katalogu trestných činů, za něž bylo možné uložit trest smrti, vedly k přísnému trestání projevů odporu a do jisté míry rovněž zastávaly funkci zastrašovací. Nový režim tak nastavil jasné mantinely chování svých občanů a prostřednictvím trestní represe se pokusil potlačit projevy nesouhlasu se svou vnitřní i zahraniční politikou (tamtéž, s. 25-26).

Právní základ trestní represe 50. let ovšem spočíval i na dalších předpisech (nový trestní zákon, trestní řád soudní, trestní zákon správní, trestní řád správní, zákon o zlidovění soudnictví apod.). Další vývoj trestního práva v 50. letech je spojen s výsledky XX. sjezdu KSSS, na němž došlo ke kritice tzv. kultu Stalinovy osobnosti a stalinismu charakteristického mimosoudními represemi. Náprava chyb a deformací se však víceméně omezila na dílčí zásahy do činnosti soudů a prokuratury. Relevantní právní předpisy se v následujících obdobích doplňovaly, případně byly nahrazovány novými. Tak byla postupně (zejména na počátku 60. let) přijímána opatření, která měla napříště zamezit opakování trestní represe takové intenzity. Jednalo se o nezanedbatelný pokrok hlediska záruk práv obviněných, včetně práva na spravedlivý proces. Přesto bylo nadále možné s použitím výkladu a aplikace práva nadále uplatňovat kritéria 50. let, např. třídní profil pachatele (tamtéž, s. 29-31).

Lze shrnout, že politické procesy se v různých údobích komunistického režimu lišily a nelze je tedy považovat za jednolitou a neměnnou entitu. Pro účely periodizace je možno rozlišit následující etapy:

První období můžeme označit jako zakladatelské (1948-1954), během něhož se trestní perzekuce uplatňovala v nejvyšší míře. V rámci tohoto období lze dále rozlišit několik fází. První fáze končí s příchodem sovětských poradců v roce 1950 a za rozhodující milník je považován proces s Miladou Horákovou a spol. Následuje fáze velkých procesů završená procesem s Rudolfem Slánským a spol. Třetí fázi charakterizuje ústup od velkých veřejných procesů.

Druhé období politických procesů časově spadá do let 1957-1969. Pro toto období je charakteristická určitá liberalizace, po XX. sjezdu KSSS dochází k revizím politických procesů. První fáze zmíněného období (tj. do roku 1963) je typická zejména především užíváním institutu amnestie a podmíněného propuštění jako formy nápravy nezákonností procesů zakladatelského období. Druhá fáze (do roku 1968) je provázána rehabilitacemi.

Konečně **třetí období** je vymezeno léty 1969-1989 a je spojeno s obdobím tzv. normalizace a s činností opozičních skupin (tamtéž, s. 23-24).

2.2 Vězeňství v letech 1948 – 1989 z hlediska problematiky politických vězňů

Jak již bylo naznačeno, společenské změny, které zasáhly Československo po druhé světové válce a zejména v období po roce 1948 ve sféře politické, společenské a hospodářské, zákonitě zasáhly velkou měrou také oblast soudnictví a vězeňství. Při zkoumání a interpretaci vězeňského života politických vězňů, je nezbytné být obeznámen se základními tendencemi poválečného vývoje vězeňství, se zřetelem na charakteristické mechanismy jeho fungování (Pinerová In: Bouška et al. 2009, s. 12).

Obdobně jako tomu bylo v případě politických procesů, také vězeňství prošlo v letech 1948 – 1989 několika vývojovými fázemi (byť mezníky ohraničující jednotlivé fáze vyznačeny s určitými odchylkami, přibližná analogie je zachována).

Období 1948 - 1968

V období započatém přibližně na podzim 1948 a trvajícím do roku 1952 dochází k přeměně vězeňství podle sovětského vzoru v součást represivního aparátu komunistického režimu. Došlo k podstatnému omezení základních lidských i občanských práv vězňů ve výkonu trestu i ve vyšetřovací vazbě, byly zrušeny kontrolní mechanismy a instituce k jejich ochraně (např. kontrola vězeňských zařízení) a legalizován „třídní“ princip umožňující diferencovaný přístup k vězněným osobám a kruté zacházení s politickými vězni, jejichž počet rychle narůstal. Počátkem 50. let začala unifikace vězeňských zřízení a centralizace jejich řízení. Sítil také vliv Státní bezpečnosti, která si zřizovala vlastní věznice a podléhala jí stále větší část vězeňství (včetně jáchymovských táborů od r. 1951), které po jeho sjednocení a podřízení ministerstvu národní bezpečnosti (v září 1952) zcela ovládla (Janák, Kýr 2004, s. 1-2).

Mezi nejvýznamnější charakteristiky odklonu soudobého československého vězeňství od humánních praktik patří zejména následující (Pinerová In: Bouška et al. 2009, s. 13):

- porušování presumpce nevinu u obviněných;
- využívání práce vězňů jako levné, dostupné a početné pracovní síly ve prospěch plnění hospodářského plánu centrálně řízené ekonomiky;
- využívání třídního hlediska v diferenciaci odsouzených, přičemž političtí vězni stáli na nejnižším žebříčku a měli nejmenší práva;
- uplatňování militantních a agenturně operativních prvků k zajišťování kázně vězňů;
- využívání výchovně vzdělávacích prostředků k politické indoktrinaci vězňů;
- absence práv vězňů a nerespektování jejich právní ochrany.

Rovněž v následujícím období, trvajícím do poloviny roku 1957, bylo vězeňství (podřízené od září 1953 ministerstvu vnitra), považováno za nástroj třídního boje. Sice v mírnější podobě, přesto nadále přetrvával třídní přístup k vězněným osobám i důraz na nucenou práci jako hlavní prostředek „převýchovy“. Současně se však vyskytly první signály politického tání jako důsledek víceméně vynucených ústupků režimu (amnestie, likvidace táborů nucené práce, pomocných technických praporů atd.). Sjednocení řádů a předpisů pro vězeňská zařízení mělo za následek alespoň formální omezení svévole vězeňského personálu (Janák, Kýr 2004, s. 1-2).

V období od poloviny roku 1957 přibližně do roku 1965 dochází vlivem pozvolné liberalizace právních předpisů k odklonu od třídního pojetí trestů a na přelomu 50. a 60. let se začíná prosazovat pedagogicko-psychologický přístup k vězňům. Souběžně s přípravou nových vězeňských předpisů (zejm. zákon o výkonu trestu z r. 1965) se měnily podoby i organizační struktura vězeňských zařízení, zanikaly dřívější vězeňské tábory sovětského typu. Přes výše uvedené změny počet politických vězňů v tomto období paradoxně vzrostl (tamtéž s. 2-3) a lidé odsouzení za trestné činy proti republice (označení „třídní nepřítel“ přestalo oficiálně existovat) měli nadále obtížnou pozici v podmínkách, kde přímé fyzické násilí bylo z větší části vystřídáno skrytými formami šikany, jako např. přidělování na nejtěžší práce, zařazování k pachatelům nejzávažnějších kriminálních činů či nadužívání kázeňských trestů (Hladík 2017, s. 9).

V průběhu politického uvolnění roku 1968 se stala minulost československého vězeňství od nastolení komunistické vlády terčem ostré kritiky ve sdělovacích prostředcích i předmětem řady stížností a podnětů k trestnímu stíhání ze strany obětí represí z řad propuštěných politických vězňů (Tomek 2000, s. 20).

Proces celospolečenské rehabilitace, včetně zahájení revize politických procesů a rehabilitací a sdružování bývalých politických vězňů (založení K 231) ovlivnil projevy nespokojenosti se stávajícími nedostatky ve věznicích. Rostoucí pnutí v řadě vězeňských zařízení přerostl v dubnu 1968 ve vzporu vězňů v Minkovicích a vyvrcholil v srpnu téhož roku hromadným pokusem o útěk z vězeňského tábora v Příbrami. Napjatou situaci příliš nezměnila ani rozsáhlá amnestie v květnu 1968, po níž bylo oficiálně evidováno ve věznicích pouze 111 politických vězňů (Janák, Kýr 2004, s. 3).

Období 1969 - 1989

Navzdory nepochybným počátečním snahám o zavádění moderních přístupů např. ve výchovné funkci vězeňství dochází od počátku 70. let ve vězeňských zařízeních ke znovuzavedení metod jako šikana a ponižování vězňů a dochází k militarizaci vězeňského řádu (Bursík 2007, s. 138-139). Normalizační tendence spolu s obnovením donucovací a izolační funkce vězeňství jakožto represivního politického nástroje byly realizovány do konce roku 1972. Kontinuita s předchozím vývojem byla stále více omezována ideologickými a politickými aspekty normalizace. Ve vězeňských zařízeních se zvyšoval počet osob ve vazbě i výkonu trestu, včetně nárůstu počtu politických vězňů, jejichž počet kulminoval v roce 1970 (1576 osob) a vůči nimž se používaly ztřeštěné metody zacházení, gradující zavedením tzv. politické izolace v roce 1972 (Janák, Kýr 2004, s. 3).

Období od roku 1973 do listopadu 1989 představuje z hlediska vývoje českého, potažmo československého vězeňství dosud prakticky neprobádaný vývojový celek. Pro 70. léta je charakteristické zotřování poměrů, politizace vězeňství a přizpůsobování organizační struktury vězeňství potřebám širokého pracovního nasazení vězňů. Političtí vězni v řádu stovek byli izolováni zejména ve věznicích Litoměřice, Ostrava, Mírov, Plzeň a Opava. Počátek 80. let se nesl ve znamení destrukce posledních pozůstatků liberalizace vězeňství z 60. let a pokusu o nastolení byrokratického přístupu v duchu neostalinismu. Ve druhé polovině 80. let se v oblasti vězeňství opět projevují protichůdné tendence. Na jedné straně se v trestní politice objevují snahy kriminalizovat aktivity zastánců lidských práv a za použití policejních a justičních prostředků včetně vězeňství je izolovat a eliminovat jejich vliv ve společnosti. Na straně druhé působilo sílící veřejné mínění, které – ovlivněno mezinárodním vývojem i vnitropolitickou situací – apelovalo na odpovídající transformaci v podmínkách vězeňství (tamtéž, s. 4).

2.3 Typologie vězeňských zařízení

Základní dělení institucí, do nichž byli političtí vězni umístováni, představují věznice (někdy též označovány termínem pevné, event. kamenné věznice) a trestanecké pracovní tábory (všeobecně nazývány též lágry).

Odsouzené osoby v průběhu své vězeňské anabáze nezdávka prošly několika věznicemi i trestaneckými tábory, přičemž bylo nutné se adaptovat na dříve zcela neznámé prostředí a podmínky. Mikroklíma a podmínky trestu v každé věznici nebo táboru bylo dáno výslednicí

různých faktorů: složením vězeňské populace (viz kapitola 2.1), přístupem dozorců, vnitrostátní situací, změnami na mezinárodním poli apod. (Pinerová 2017, s. 40).

Z hlediska dvou základních typů vězeňských zařízení se nabízí otázka srovnání života odsouzených ve věznicích a pracovních táborech. Jakkoli je nutné se vyhnout generalizaci (odlišné podmínky v průběhu času, proměny přístupu k vězňům apod.), lze ve výpovědích politických vězňů vysledovat shodující se charakteristiky. Lze konstatovat, že život v táborech byl všeobecně vnímán (oproti podmínkám ve věznicích) jako svobodnější, což vyplývá z možnosti setkávat se s lidmi dle vlastního výběru. Vzájemný kontakt nebyl limitován osazenstvem jedné cely, v táborech se mnohdy nacházelo několik stovek vězňů současně. (tamtéž, s. 257). V obdobném duchu vypovídá prozaik Karel Pecka, jenž po odsouzení prošel několika pracovními tábory. Pobyt v kladenském táboře koncem roku 1949 provází výstižnou vzpomínkou: „*Poměry tam, ve srovnání s vyšetřovacími vazbami, byly velice volné. Vedení tábora bylo v rukou starých bachařů, byla to taková ta svoboda omezená dráty, které jsi mohl kdykoliv přeskóčit.*“ (Bartošek 2001, s. 24) Zároveň však tentýž pamětník podotýká, že se uvedený popis se vztahuje na období před sovětizací vězeňského systému, a zdůrazňuje nutnost rozlišení jednotlivých období, během nichž se životní podmínky vězňů mohli diametrálně lišit. Totéž platí i pro rozdíly mezi jednotlivými tábory (tamtéž, s. 29).

Dalším pozitivně hodnoceným znakem bylo umístění táborů v přírodě (Pinerová 2017, s. 257). Přednosti táborového života potvrzuje také literární kritik Bedřich Fučík: „*Ve třetím dvoře na Mírově jste ani nemohl přijít k oknu. (...) Vy jste byl od reality tak vzdálen. Jedna realita byl kriminál a my v něm a druhá příroda – miliony lidí vně – začínala sto metrů od nás. My jsme byli zcela odříznuti, žili jsme v izolaci (...), kdežto vy v lágrech jste sice viděli hrozná baráky, hroznou špínu, ale současně něco přirozeného, trávu, les kolem. (...) V lágrech asi zkusili dvacetkrát třicetkrát tolik co my, ale přesto byli psychicky v jakémsi přirozeném stavu, i v těch dolech byli v přirozeném prostředí.*“ (Bartošek 2001 s. 124)

Můžeme tedy vypožorovat, že v předchozí výpovědi je naznačena také jeden ze stinných aspektů pobytu v pracovním táboře: možnost relativně volného pohybu a přirozené prostředí vně lágru bylo většinou kompenzováno vyčerpávající fyzickou námahou při plnění předepsaných pracovních norem.

2.3.1 Věznice

Jednotlivé věznice jsou specifické zejména svoji architekturou, jež se odvíjela od dobově podmíněného vnímání účelu uvěznění jako trestu. V důsledku tohoto faktu jen málo věznic bylo vybudováno podle jednotného architektonického plánu (výjimku tvoří především věznice v Pardubicích, Pankrác a Ruzyně). Další věznice byly zřizovány v objektech bývalých hradů, klášterů nebo pevností (Pinerová 2017, s. 236).

Nejvýznamnější věznice v Československu

Praha-Pankrác – patří mezi nejstarší a zároveň nejznámější věznice u nás. Areál věznice byl vybudován mezi lety 1885-1889. Po roce 1948 se zde nacházely vyšetřovací vazby pro osoby obžalované z tzv. protistátních trestných činů. Odsouzení muži i ženy byli rozdělováni dle charakteru trestného činu a podle délky trestu (Pinerová 2017, s. 40-41). Ve věznici byla dislokována také vězeňská nemocnice, kam byli umisťováni vězni i z dalších věznic (Bouška et al. 2009, s. 341). Z pankrácké věznice byli vězni často odesíláni do jiných věznic. Do obecného povědomí se tato věznice zapsala také v důsledku poprav za účast na protikomunistických aktivitách, ale také mnoha nevinných osob, jmenujme např. Miladu Horákovou (Pinerová 2017, s. 42).

Praha-Ruzyně – jedna z nejvýznamnějších věznic komunistického režimu. Do obecného povědomí vešla jako zařízení, kde od roku 1949 byla vyslýchána a následně vězněna řada vůdčích osobností protikomunistické rezistence (Bouška et al. 2009, s. 341). Na počátku 80. let zde byla vězněna prozaička Eva Kantůrková.

Plzeň-Bory – její stavba byla zahájena v roce 1874, byla postavena v souladu s tehdy progresivní koncepcí vězeňství (koncept Panoptikon). Nosnou myšlenkou byla snaha zajistit, aby odsouzenec mohl být nepřetržitě sledován. Tomuto záměru byla podřízena architektonická stránka věznice, která je koncipována ve tvaru hvězdy. Všechny její trakty jsou díky tomu přehledné z jednoho místa. Po roce 1948 zde byly umisťovány všechny kategorie vězňů. Počínaje jarem 1949 byli do borské věznice dopravováni odsouzení důstojníci, z nichž většina se počas druhé světové války účastnila bojů na západní frontě. Ve stejném roce se věznice zapsala do historie popravou generála Heliodora Píky (jednalo se zároveň o jediného zde popraveného politického vězně v období let 1948-1989). V rámci věznice vzniklo zvláštní oddělení, tzv. „Kreml“, kam byli umisťováni převážně političtí vězni s vysokými tresty a byli od ostatních zcela izolováni (Pinerová 2017, s. 43-45).

Valdice – věznice vznikla v předminulém století v areálu někdejšího kartuziánského kláštera (Bouška et al. 2009, s. 341). Po únorovém uchopení moci komunisty sem byli internováni vězni s dlouhodobým trestem odnětí svobody, avšak k popravám zde nedocházelo. V daném období zároveň věznice zaznamenala absolutně nejvyšší počet vězněných osob, který čítal přes 2700 mužů. V průběhu celého období padesátých let byli ve valdické věznici kromě kriminálních a retribučních vězňů také vězni političtí. Zdejší podmínky nebyly příznivé. Na celách se tísnilo i dvacet trestanců. Ještě několik let po válce nebyly vybudovány splachovací klozety, spalo se na slavnících pouze pod dekou. V zimě se chladné a tmavé cely, vzniklé z bývalých klášterních kobek, nedostatečně vytápěly. Pro valdickou věznici byl příznačný zejména vysoký počet katolických kněží, jichž se zde ještě v polovině šedesátých let údajně nacházelo kolem stovky. (Pinerová 2017, s. 49-52).

Mírov – věznice získala jméno podle nedaleké obce. Po roce 1948 byla část politických vězňů umístěna do dvou speciálních oddělení, na která se vztahovala nejpřísnější bezpečnostní opatření. Jiní odsouzení trávili čas na společných celách pro patnáct až dvacet osob se zloději a vrahy. Mezi nejznámější vězně této věznice v popisovaném období se řadí např. generál Karel Kutlvašr, hrdina odboje z druhé světové války, který se však po roce 1948 stal nepohodlným a už v prosinci 1948 odsouzen na doživotí. Byli zde vězněni rovněž někteří katoličtí intelektuálové, jmenovitě Jan Zahradníček nebo již zmíněný Bedřich Fučík (tamtéž, s. 54).

Leopoldov – nachází se na západním Slovensku, historie věznice sahá do druhé poloviny 17. století. Je charakteristická svým půdorysem ve tvaru šesticípé hvězdy a na trestnici byla pevnost přestavěna roku 1855. Zásadní zlom v poválečné historii trestnice znamenal rok 1951, od kdy se zařadila mezi zařízení s nejkřutějšími podmínkami a jejími celami prošla řada známých osobností: vojáků, představitelů protinacistického odboje, intelektuálů, spisovatelů a nakonec i bývalých exponentů komunistického režimu. Ve druhé polovině 50. let, po turbulentních událostech v Polsku a Maďarsku, vzniklo separované oddělení pro duchovní, pro něž se vžilo označení „muklovský Vatikán“. Původně třípokojové byty dozorců a jejich rodin byly modifikovány na cely tak, aby v nich mohlo být ubytováno pět až deset osob. Duchovní pracovali přímo na ubikacích (tamtéž, s. 57-60).

Pardubice – vybudovaná v devadesátých letech 19. století, plnila od roku 1949 funkci trestního ústavu pro ženy (Bursík 2006, s. 30). První významnější transport politických vězeňkyň dorazil do Pardubic v březnu 1952. Vězněné ženy byly umístěny v několika obytných budovách. Původně vystavěné čtyřpatrové budovy záhy přestaly svou kapacitou postačovat. V uvedených blocích se nacházely cely pro patnáct až dvacet osob. Později byly adaptovány další dvě

přízemní dřevěné budovy, v nichž se nacházely cely pro dvanáct až čtrnáct vězenkyň. Tyto budovy nesplňovaly základní hygienické parametry, byly zamořeny myšmi a krysami, v celách se netopilo. V listopadu 1953 bylo na jednom z bloků ve druhém patře vyčleněno zvláštní oddělení (tzv. Hrad) pro politicky exponované vězenkyně. Na tomto oddělení byla vězněna např. profesorka Růžena Vacková nebo politička Fráňa Zemínová. Celkem zde bylo separováno 64 žen z řad inteligence. Po amnestii v roce 1960 a následném propuštění velkého množství politických vězenkyň na svobodu se nepropuštěné politické vězenkyně ocitly v menšině vůči vězenkyním odsouzeným za kriminální trestné činy, což mělo negativní dopad na každodenní život ve věznici (Pinerová 2017, s. 63-65).

2.3.2 Trestanecké pracovní tábory

Trestanecké pracovní tábory (TPT) zaujímají v rámci systému československých vězeňských zařízení specifické postavení. Zřizování těchto táborů bylo motivováno dvěma hlavními faktory: snahou o fyzickou likvidaci odpůrců poučovacího režimu a na druhé straně potřebou získat levnou pracovní sílu pro plnění hospodářských cílů – vzhledem k tomu, že se komunistický režim v Československu vydal cestou mohutného rozmachu těžkého a těžebního průmyslu. Při citelném nedostatku pracovních sil se hromadné nasazení vězňů ve prospěch průmyslu nabízelo jako vhodné řešení (Bursík 2009, s. 6-8).

V důsledku nárůstu počtu vězeňských pracovních sil vznikla r. 1949 v Ostrově nad Ohří samostatná Stanice Sboru vězeňské stráže (SVS). Účelem této instituce, bez ohledu na změny názvu a organizačního uspořádání, bylo přidělovat vězně do celkem osmnácti táborů při uranových dolech na Jáchymovsku, Hornoslavkovsku a Příbramsku (tamtéž, s. 7).

V oblastech těžby uranové rudy existovaly tzv. tábory nucené práce (TNP), které byly v komunistickém Československu zřizovány na základě zákona č. 247/48 Sb., přijatém r. 1948. V provozu byly v rozmezí let 1948-1954 a ve většině případů se zřizovaly v blízkosti průmyslových podniků, dolů, hutí, železáren; tzn. na místech, kde bylo zapotřebí nasazení početné a přitom levné pracovní síly. Výše zmíněný zákon umožňoval umístit do tábora tohoto typu kteréhokoli občana bez předchozího soudního rozsudku, mnohdy na základě pouhého podezření, že by dotyčné osoby byly schopné trestný čin spáchat, trest měl tedy de facto preventivní charakter. O ztrátě svobody v délce trvání tři měsíce až dva roky (v některých případech i delší) rozhodovali funkcionáři KSČ a národních výborů, což v mnoha případech vedlo k vyřizování politických či osobních účtů vůči nevinným občanům (Padevět 2019, s. 6).

Do TNP mohl být umístěn člověk mezi 18. a 60. rokem života a předpokládá se, že po dobu existence TNP jimi prošlo přibližně 20 tisíc občanů (Bártík 2008, s. 25-26).

Trestanecké pracovní tábory nesly počínaje rokem 1954 označení Nápravně pracovní tábory (NPT). V těchto táborech byli věznění jednak političtí vězni – osoby odsouzené za údajnou nebo skutečnou protistátní činnost (většinou za protikomunistický odboj), jednak vězni retribuční (tzn. osoby odsouzené za kolaboraci s nacistickým režimem v období protektorátu) i kriminální.

Z hlediska technického provedení byly NPT srovnatelné s nacistickými koncentračními tábory (s tím že v porovnání s nimi zabíraly menší rozlohu). Sestávaly většinou z dřevěných ubikací, obehnaných ostnatým drátem. Takto vymezený prostor byl střežen ozbrojenou ostrahou na strážních věžích. Obvyklou součástí většiny táborů byla velitelská budova, ve kterém se kromě kanceláře velitele nacházely další kanceláře, sklady a kulturní místnost. NPT byly v provozu do roku 1962 (Padevět 2019, s. 6).

Vybavení vězně na společné ubikaci standardně sestávalo z postele, slamníku, podhlavníku a uzavřené skříňky resp. poličky. K vybavení místnosti měl náležet také stůl, lavice, topné těleso, uhlák, koš, konev na pitnou vodu, smetáček a lopatka (tamtéž, s. 78).

Jednotlivé pracovní tábory se nicméně lišily velikostí i svými nezaměnitelnými specifiky. Např. nejvýše položený tábor na Jáchymovsku, Barbora, se řadil zároveň mezi ty nejmenší. Pro ubytování vězeňských pracovních sil byly zřízeny tři obytné dřevěné baráky, v nichž přespávalo 300-400 vězňů. Každý z táborů představoval samostatnou jednotku a jeho materiální vybavení se od ostatních odlišovalo. Na jednotlivých ubikacích bylo umístěno 16, ale někde také 30 vězňů. V některých muklové nocovali na dřevěných jednopatrových lůžkách, pravidlem však bylo spíše vybavení společných místností palandami. Z důvodu stálého nedostatku jakéhokoli topiva se topilo pouze tehdy, když mrzlo (Bursík 2009, s. 80-81).

Obdobná situace panovala i ve všech táborech. Většina dřevěných baráků v jednotlivých táborech neodpovídala základním hygienickým a jiným normám. Mnohé z nich se nacházely v dezolátním stavu (netěsnící okna a dveře, prohnilé podlahy apod.). Řada nových objektů byla předána v nedokončeném stavu a k účelu, k němuž byly zamýšleny, je museli dobudovat až samotní vězni (tamtéž, s. 76-78).

Nejvýznamnější trestanecké pracovní tábory

Vykmanov II – tábor, kterému se i mezi vězni přezdívalo „Elko“ (podle krycího označení). Jeho vznik se datuje do roku 1951 a zrušen byl v roce 1956. Ve srovnání s ostatními lágry měl pověst jednoho z nejhorších a často byl vězni označován jako likvidační. Tábor se skládal ze dvou, později čtyř dřevěných baráků: velitelství, primitivní ošetrovna, sklad a kuchyně. Ve dvou barácích bydleli vězni, přibližně po 150 osobách na každém. (Padevět 2019, s. 108).

Tábor Eliáš I (Jáchymov) – vznikl 29. července 1949. Tábor byl tvořen čtyřmi dřevěnými baráky, které byly obehnané dvojitým plotem z ostnatého drátu. Jeden z baráků sloužil jako skladiště, ošetrovna, krejčovská a obuvnická dílna, ve zbývajících třech byli ubytováni vězni, jejichž počet kolísal mezi cca 500 a téměř 800. Na rozdíl od jiných podobných táborů byl zde k dispozici rozvod vody a elektřiny, naopak zcela nedostatečným vybavením trpěla táborová ošetrovna. Tábor byl zrušen koncem roku 1950 (tamtéž, s. 50-52).

Tábor Eliáš II (Jáchymov) – tábor existoval od konce roku 1950, kdy byl narychlo zbudován sto metrů od původního tábora Eliáš I, fungoval do roku 1959. Stavba tábora nebyla dostatečně připravena, baráky se stavěly na hrbolatém terénu. Latríny byly umístěny pouhých šest metrů od táborové kuchyně. V táboře se nacházela (podobně jako v táboře Vykmanov II) drtírna uranové rudy (tamtéž, s. 52).

Tábor Mariánská – přestože založení tábora se datuje k 4. červnu 1949 (ve stejnojmenné osadě), první vězni sem byli umístěni již v březnu 1949, tedy několik měsíců před jeho oficiálním zřízením. Původní tábor byl v roce 1950 přesunut, kdy v novém táboře se nacházelo šest baráků pro vězně, barák velitele s kanceláří, kulturní barák a ošetrovna. Rovněž tento tábor disponoval vodovodem a přívodem elektřiny (tamtéž, s. 94-95).

Tábor Nikolaj – tábor na Jáchymovsku byl založen v roce 1951 původně jako tábor pobočný, který se však v průběhu své existence osamostatnil. Kapacita tohoto zařízení činila 400 osob. Vězni bydleli v dřevěných barácích, které se v zimě nedaly vytopit. Zajímavostí je, že nad branou tábora byl umístěn nápis *Prací k svobodě*. Věžňové pracovali na těžbě uranové rudy na šachtě vzdálené od tábora přibližně jeden kilometr. S ohledem na skutečnost, že šachtu a tábor spojovala běžná silnice, byli vězni nuceni se přesunovat v sevřeném tvaru pětistupů, staženém lanem. Tímto způsobem, pro nějž se vžilo označení „jáchymovský“ autobus, bylo najednou transportováno 250-300 věžňů. Tábor byl zrušen r. 1958 (tamtéž, s. 55-64).

Tábor Rovnost (Jáchymov) – tábor byl zřízen na místě pracovního tábora pro vojáky wehrmachtu v září 1949 a sloužil svému účelu až do června 1961. V průběhu existence tábora zde bylo drženo cca 900 až 1200 vězňů. Táborové baráky, které byly postaveny v bezprostřední blízkosti stejnojmenného dolu, byly obehnány takřka tři metry vysokým dvojitým plotem z ostnatého drátu. Tábor se vyznačoval velmi malou rozlohou a nebyl do něj zaveden vodovod; voda tak musela být dovážena. Vzhledem k nedostatečné kapacitě kuchyně byli vězni nuceni se stravovat na dvě směny. Podobně ošetrovna disponovala zcela nevyhovujícím vybavením a tísnila se v malých prostorách. Baráky byly zamořeny štěnicemi. (tamtéž, s. 70-71).

Tábor Vojna (Příbram) – tábor byl zřízen v listopadu 1949 (před tímto datem se jednalo o zajatecký tábor pro vojáky wehrmachtu). V táboře panovaly velmi špatné ubytovací a hygienické podmínky, pravděpodobně nejhorší ze všech pracovních táborů vůbec. Ubikace překračovaly svou kapacitu, vězni se neměli kde umýt, kuchyně a ošetrovna byly stísněné a vybavením zcela nevyhovující. Počty internovaných rostly od 400 až k hodnotě převyšující 1500 vězňů, čímž se Vojna stala největším trestaneckým táborem a byl určen především pro osob komunistickým režimem považované za „těžké zločince“, tedy takové, které se komunistickému režimu zprotivily nebo proti němu bojovaly. Součástí tábora byl tzv. bunkr, kam byli vězni za různé prohřešky umístováni (blíže viz kapitola 3.1.3). Kromě politických vězňů byli do tábora umístovány rovněž osoby odsouzené za kriminální trestné činy a také retribuční vězni (tamtéž, s. 189-194).

3 Politický vězeň a mezní životní situace

Proměna svobodného člověka ve vězně a sociální procesy ve vězeňské subkultuře se řadí mezi svým způsobem fascinující témata, poutající pozornost pro značnou dynamiku tohoto procesu. Společnost formovaná ve vězení v období komunistické diktatury byla experimentem, jenž protnul různé lidské osudy. Odsouzení byli nuceni se adaptovat na jedné straně na deprivace a nepoměr mocenské síly, na straně druhé na jednání osob, s nimiž by se za normálních okolností nesetkali (Pinerová 2017, s. 119).

3.1 Zbavení svobody jako mezní životní situace

Existence kategorie politických vězňů je podmíněna mj. skutečností, že, jak poukazuje Tesař (2003, s. 34-35), každý represivní režim produkuje vždy také zrádce a odpadlíky.

Procesy užití extrémních forem násilí namířených proti vlastní populaci byly provázeny dvěma určujícími vzájemně propojenými schémata: jednak byly lidské bytosti, jichž se represe tohoto druhu týkala, redukovány na pouhé přebytečné neužitečné věci, jednak byly identifikovány jako vlastnímu společenství nepřátelské a měly z něj být vyloučeny. Mezní příklad užití násilí vůči vlastní populaci vešel v obecné povědomí jako koncentrační tábor, v němž byly osoby vystaveny krutému zacházení, ponechány smrti nebo přímo zbavovány života (Mrňka 2019, s. 13). V souladu s výše uvedeným tvrzením nikoli náhodou definuje Todorov (2000, s. 291) charakter koncentračních táborů totalitních režimů v intencích mezní situace. Vyřčené se nevztahuje výlučně na prostředí koncentračních táborů. Analogii můžeme nalézt rovněž u vězeňských institucí, jak výmluvně dokládá následující popis: „*Vězení je charakterizováno zaježděným stereotypem (...). Individuum hozené do tohoto soukolí dosud ještě ne číslem, ale spíše kapičkou jakési pohonné hmoty udržující v chodu celý mechanismus. Manipulace s člověkem je tu dovedena ad absurdum. Člověk přestává být subjektem. Je výhradně objektem, bezmocnou, beztvarou, vůle zbavenou hříčkou mašinérie hnětenou a formovanou do obludné podoby antického otroka, čínského kuli, bezduchého robota.*“ (Bart 1975, s. 35-36). Lze namítnout, že citovaná vzpomínka reflektuje protektorátní období a prostředí věznic německého potlačovacího aparátu – mechanismus represe komunistické moci v poválečném období vykazuje však obdobné rysy. Nápadně se podobajícími jazykovými prostředky líčí svou vězeňskou zkušenost spisovatel Jiří Mucha (1968, s. 123): „*Člověk si uvědomuje víc než jindy, že je něčím mezi člověkem a strojem, něčím, co vykonává práci, ale*

nemá skutečnou existenci mimo hlubinu dolu. Jako bychom byli mluvící roboti, které kdosi ukládá po směně do beden a vybírá je odtud, naolejované a vyčištěné, na začátku příštího dne. “

Totalitní vězení mnohem více atakuje integritu člověka než žaláře absolutismu, konstatuje Tesař (2003, s. 36), přičemž si všímá forem asymetrie moci mezi vězniteli a vězňeny. Jak dále zmiňuje, zápas vězně s vyšetřovatelem není soubojem dvou rovnocenných protivníků, ani souboj silného se slabým, nýbrž zásadně zápas člověka s ohromným strojem vybudovaným a určeným ke zničení oběti, které spočívá v rozbití integrity uvězněného (tamtéž, s. 36). U výše načrtnutých výroků stojí přitom za povšimnutí, že odkazy na proces odosobnění (viz výrazy „robot“, „stroj“), nejsou přisuzovány pouze uvězněným, ale že tyto metafory cílí také na samotnou vězeňskou mašinérii.

Příznačné podmínky mezní situace se nevyhnutelně promítá do mezilidských vztahů a vzájemných interakcí vězňů, ale také ostatních aktérů vězeňského života. Spisovatel Karel Pecka, přitakává hypotéze, že ve vězení padají masky, a dodává: „*Viděl jsem je padat a našel pod nimi lidské tváře s takovými rysy, s nimiž se lze jinde stěží setkat. Od těch nejkrutějších a nejnižších přes obdivuhodné až k těm zázračným, kdy se ztrácel dech nad schopností člověka překonat sebe sama v okamžicích obětování se, v mezní situaci ryzosti citu, přátelství a mravní síly.*“ (Pecka 1968, s. 5)

Takto pojaté uchopení vězeňské zkušenosti poukazuje na jeden zvláště významný aspekt: nenahlíží totiž mezní situaci výhradně prizmatem tragiky, kdy jako protipól neopomíjí kladné, žádoucí psychické vlastnosti v jejich nejryzejší podobě.

3.1.1 Proces adaptace politických vězňů na vězeňské prostředí

Cennými poznatky k adaptaci jedince na mezní situaci přispěl rakouský psychiatr V. E. Frankl, jenž v průběhu druhé světové války strávil tři roky v koncentračních táborech Terezíně, Osvětimi, Kauferingu a v Türkheimu (Frankl 2013, s. 73).

Na základě svých zkušeností z koncentračního tábora v situaci, kdy u člověka pozbývá hodnoty téměř vše, co bezprostředně nesouvisí s udržením si vlastního života a se životem nejbližších, mluví Frankl o fenoménu znehodnocení vlastního já. Ke znehodnocení dochází vlivem sugescí okolního prostředí, ze kterého se vytratila hodnota života a důstojnost lidské osoby. Jedinec se tak stává výlučným objektem vůle ostatních (Tavel 2007, s. 129).

V koncentračních táborech byla lidské existence vystavena deformaci do té míry, soudí dále Frankl (2006, s. 100), že je zpochybněn fakt, zda si pozorovatel nacházející se v koncentračním táboře je schopen zachovat dostatečnou objektivitu svého úsudku. Přes uvedené pochybnosti jsou závěry Franklova pozorování sebe sama i jiných v podmínkách mezní situace všeobecně akceptovány a v zásadě se shodují s poznatky dalších autorů (E. Utitz apod.) k dané problematice.

Z hlediska psychických reakcí vězňů na lágrový život definuje Frankl tři časově na sebe navazující fáze: fázi přijetí do tábora, která předchází fázi vlastního života v lágru. Třetí fázi představuje období po propuštění – přesněji řečeno po osvobození z lágru.

Pro úvodní fázi je charakteristický psychologický účinek tzv. šoku z přijetí (Frankl 2006 s. 19). Specifičnost tohoto prožitku výmluvně dokládá následující scéna bezprostředně po internaci do lágru: „*Zatímco ještě čekáme na sprchu, prožíváme do hloubky svou nahotu. To, že už nemáme skutečně nic jiného kromě svých nahých těl, (zbavených všech vlasů a chlupů), že už teď nevlastníme nic kromě – doslova – holé existence. Co nám zbylo jako pojítka k dřívějšímu životu? Mně například brýle a pás.*“ (tamtéž, s. 25) Vyústěním první fáze je, lapidárně řečeno, tlustá čára oddělující dosavadní, civilní život.

Po iniciálním stadiu šoku vstupuje vězeň do druhé fáze, pro níž je příznačná relativní apatie. Kromě různých afektových reakcí prožívá nováček velmi intenzivně ještě jiná hnutí mysli; jde především o palčivou touhu po svých nejbližších, které byl nucen opustit. Pronikavě je vnímán také pocit hnusu, vztahující se k veškeré vnější ošklivosti, kterou je vězeň obklopen, počínaje oblečením a konče životními podmínkami v lágru. Vězeň, který se nachází ve druhém adaptačním stádiu, je zpravidla už natolik otupen, že přivykl každodenní brutalitě a pohledu na sadisticky týrané spoluvězně. Otupění citu, tendence k vnitřní netečnosti a lhostejnosti představuje nezbytně nutný pomyslný krunýř pomáhající přizpůsobení se extrémním podmínkám. Stojí za povšimnutí Franklovo konstatování, že tělesnou bolest způsobenou bitím předčí bolest duševní – v reakci na nespravedlnost a bezdůvodnost fyzických útrap (tamtéž, s. 31-34). Jak už bylo naznačeno, v subjektivním vnímání dochází ke snížení hodnoty všeho, co neslouží nejzákladnějšímu zájmu, a to přežití. Přesto navzdory veškeré primitivitě, do níž je člověk v koncentračním táboře uvržen (nejen co se týče vnějšího prostředí, ale i ve vnitřním životě), mohou se objevovat – třebaže sporadické – tendence k emočnímu prohloubení (tamtéž, s. 44-46).

Třetí fáze, tzn. fáze návratu z koncentračního tábora do běžného života, je provázena pocitem vnitřního uvolnění. Souběžně s tím se nicméně znovunabytá svoboda může jevit jako neskutečná, jako pouhý sen nebo prelud (tamtéž, s. 100-101).

Podstatou zobecněné zkušenosti z koncentračního tábora představuje axiom, že duševní reakce vězněného člověka nejsou v konečném důsledku výslednicí tělesných, duševních a společenských podmínek, nýbrž závisí na vnitřním rozhodnutí každého jedince. Podle Frankla je každému vězni dána možnost volby se rozhodnout, co se z něj v lágru stane: zda typický koncentračník nebo člověk, který si uchoval lidskou důstojnost (tamtéž, s. 78).

Franklovy poznatky se do situace námi zkoumané cílové skupiny politických vězňů v mnoha dílčích ohledech promítá, v jiných aspektech se však liší. Odlišnosti lze spatřovat zejména v charakteru koncentračního tábora jakožto vyhlazovací instituce, jejímž primárním účelem bylo zbavovat v masovém měřítku nepohodlné skupiny obyvatelstva života (odtud vžitě pojmenování „továrna na smrt“). Další rozdíl představuje skutečnost, že zatímco politický vězeň byl zbaven svobody na základě rozsudku s jednoznačně stanovenou dobou trvání, v případě koncentračního tábora nacistického režimu neměl vynucený pobyt za ostnatými dráty jasné časové vymezení, respektive končil pro uvězněného buď smrtí, nebo vysvobozením na sklonku války. Snad jediný moment, kde lze do určité míry hovořit o módu „provizorní existence“ (Frankl 2006, s. 82), můžeme u politických vězňů vystopovat v časovém úseku od zatčení do vynesení rozsudku, kdy výsledná délka trestu může být obestřena nejistotou. Což ostatně dokládá následující vzpomínka: „(...) je to šok, když slyšíte... a odsuzuje se k trestu vězení na patnáct let. Jenže než vyjdete ze soudní síně, už je to vaše. Vezmete to na vědomí. Nedovedete si totiž představit, co těch patnáct let znamená. Žijete ještě v pověstech vazby, kde se třeba říkalo, že nás budou transportovat na Sibiř... a cítíte jisté ulehčení.“ (Fučík, Bartošek 1989, s. 46)

Oblast, kde se naopak teorie s realitou setkává, představuje – odhlédneme-li od extrémních podmínek – dozajista ostrý předěl mezi dosavadním životem na svobodě a aktem uvěznění, tedy onen na předchozích stránkách popsáný šok z přijetí, provázený se strachem: „Všichni jsme nové, dosud nepoznané změny tělesných funkcí, které byly podmíněné strachem, překvapením, nejistotou toho, co se stane v nejbližší budoucnosti.“ (Šimková 2018, s. 10)

První období rámované zatčením a odsouzením, patřilo k psychicky náročným obdobím, kdy byli vězni většinou izolováni a byli zbaveni veškerých sociálních kontaktů. Primární stresor zde představoval z výsledku procesu. Období ohraničené odsouzením a

propuštěním bylo hlediska deprivacních faktorů více rozmanité v důsledku bohatého sociálního prostředí, jež dávalo vzniknout specifickým strukturám sociálních vztahů (viz následující podkapitola), navazovaly se vtahy vzájemné loajality a pomoci, vznikala hierarchie odsouzených s přesně vytyčenými rolemi a v neposlední řadě také se sociálně patologickými formami chování. Vězni se po přechodu z vyšetřovací vazby do vězení či tábora potýkali nejčastěji s ambivalentními pocity. Skončila fáze samoty a bylo možné navázat nové vztahy, na druhou stranu nastoupil fakt ztráty soukromí, tentokrát již na zcela nové úrovni než při příchodu do vězení. Nyní se jednalo již nejen o dozorce, kteří uvězněného neustále kontrolovali, ale také o spoluvězně a jejich permanentní přítomnost. Přesto se jednalo o svého druhu vysvobození, neboť po odsouzení již nenásledovaly žádné výslechy a člověk mohl své problémy sdílet s ostatními, ačkoli se nové prostředí neobešlo bez konfliktních situací (Pinerová 2017, s, 123-125).

Následující konkrétní zkušenost podobný proces nazírání vězeňské reality v průběhu času výstižně potvrzuje a zaslouží si obsáhlejší citaci: *„Na začátku je život ve vězení mnohem smutnější než později. Všechno je jiné, i to vlastní ‚já‘ se změnilo. Zbaveno dosavadního životního rytmu, své činnosti, prostředí svého domova, školy, přátel (...) točilo se bezradně v prázdnotě nové situace. (...) Přišel jsi do společnosti, kterou sis nevybral, do kolektivu přikázaného státní mocí. Někdo byl příjemnější, někdo protivnější, ale všichni byli vřazeni do kolotoče tábora, do povelů a zákazů, do práce, která pro ně byla nezvyklá, do izolace od světa, s kterou si ještě nevědí rady. (...) Když jsi měl štěstí, dostal ses do party těch solidnějších. Když to nevyšlo, měl jsi k trápení kriminálu ještě trápení se svými spoluvězni.“* (Hrubý 2017, s. 23)

3.1.2 Charakteristické znaky vězeňských podmínek

Definujeme-li životní situaci politických vězňů jako situaci mezní, je nutné charakterizovat a konkretizovat, na čem se takové tvrzení zakládá. Jak bylo již zmíněno, totalitní vězení vykazovalo ve svých konkrétních podobách rysy, jež zásadním způsobem určovaly každodenní režim politických vězňů.

Výstižné vyznívá hodnocení vězeňských podmínek jako boj o přežití každého dne (Bartošek 2001, s 30). V závislosti na historickém fázi a charakteru jednotlivých případů mohli být uvěznění počínaje zatčením konfrontováni s nezřídka brutálními metodami vyšetřování, jak jsou zdokumentovány zejména v souvislosti s politickými procesy padesátých let minulého století. Repertoár vyšetřovacích metod v tomto údobí zahrnoval důmyslnou kombinaci

fyzického a psychického mučení. Paradoxem přitom zůstává, že v největší míře mu byli vystaveni komunisté, kteří se stali oběťmi politických čistek. Artur London, jenž před zatčením zastával funkci náměstka ministra zahraničí, ve svém nejznámějším díle vzpomíná: „*Na počátku mého pobytu v Ruzyni probíhaly výslechy ve dne v noci. Začínaly hned ráno a končily teprve nazítří mezi čtvrtou a pátou, aniž bych si mohl sednout. Zatímco si referenti odpočívali, byl jsem odveden do cely, kde jsem musel chodit tak dlouho, dokud si mě zas nevyzvedli. (...) Když mi dovolí, abych spal ty čtyři hodiny, na které mám teoreticky ‚právo‘, stanou se tyto hodiny spánku novým mučením. Musím ležet na zádech, ruce podél těla, na pokrývce. Když se otočím nebo když zastrčím ruku pod pokrývku, okamžitě mě dozorce, který číhá u špehýrky, probudí, poručí mi vstát, složit lůžko, dělat dřepy s předpaženými rukama, musím se svléknout, omýt se a chvíli chodit. Teprve potom mi dovolí, abych si znovu lehl.“ (London 1969, s. 98-99). Jak popisuje London dále, dlouhotrvající spánková deprivace má za následek záchvaty pomatení a halucinace, „...*nejsem už pánem svého mozku, mám strach, že se zblázním! Někdy upadám do stavu naprosté otupělosti a apatie; pohybuji se a jedním jako automat“* (tamtéž, s. 99-100).*

Byť se v daném případě jedná o krajní případ nátlaku, který byl ponejvíce spjat s fází vyšetřování, ani po vynesení rozsudku podmínky uvězněných nebyly takové, aby se daly označit za humánní. Vystává zde otázka schopnosti snášet fyzické a psychické strádání, přičemž nikoli vzácně je poukázáno na více destruuující dopad psychického utrpení, jak o tom svědčí např. následující hodnocení: „*Horší než ta fyzická bolest bylo nakonec to nalomení psychické... bezmocnost.*“³ (Bartošek 2001, s. 22)

Častým průvodním jevem zejména na lágrech byl hlad v důsledku nízkých přídělů stravy, trestanci trpěli také zimou (tamtéž, s. 25). V pracovních táborech byla nadto povinností těžká fyzická práce (např. v uranových dolech), od jejíchž výsledků a plnění norem závisela nejen možnost různých výhod, ale také právě dávky jídla (Pinerová 2017, s. 124). Tvrdé pracovní podmínky rezonují ve vzpomínkách mnoha pamětníků (Mucha 1968, s. 107-108), nezřídka docházelo ke smrtelným úrazům (Brodský 1990, s. 64).

Určitým symbolem nelidského zacházení s vězni v pracovních táborech byly tzv. korekce, zvané též „bunkry“ – malé vlhké kobky určené pro výkon disciplinárních trestů, zpravidla bez oken a v zimě nevytápěné, kde byli vězni drženi s minimálními přídělky jídla po několik dní, někdy i týdnů. Někdy byl do korekce uvržen pouze jediný člověk, v jiných

---

³ Podrobněji k této problematice viz kapitola 4.2 Mezi nadějí a beznadějí.

případech naopak velký počet vězňů, kteří tak byli nuceni po celou dobu v malém uzavřeném prostoru stát (Pinerová 2017, s. 124). Na dokreslení citujme jednu ze vzpomínek: „*Ze stropu kapala sražená vodní pára. V zimě tam byla zima, skoro jako venku. Dostal jsem na noc jednu deku, která ale nestačila, zvláště protože se muselo spát na zemi. Když nás tam bylo víc, opírali jsme se jeden o druhého, abychom neztráceli zbytečně teplo. Nemohli jsme se zahřát proto, že se nedalo ani chodit, protože byl příliš nízký strop. Jídlo se dostalo asi třetí den poprvé. Byla to voda a chleba. Ráno se dostala černá melta. (...) Bunkr byla betonová místnost s betonovou podlahou, na které bylo asi 10 cm naplaveného bahna, takže to vypadalo jako udusaná hlína. Vchod byl po pěšině, která se svažovala k bunkru v podzemí.*“ (Bártík 2008, s. 93).

Jakýmsi ekvivalentem „bunkrů“ v trestaneckých táborech byly korekce ve věznicích. Nechvalně proslulá v tomto ohledu byla zvláště věznice Mírov, kde byly korekce zřízeny v základech tohoto někdejšího středověkého hradu. „*Zdi těchto základů byly snad sedm metrů silné a v nich byly udělány kobky. Postele tam byly betonové. Úzké cely s maličkým okénkem, strašlivě vlhké a strašlivě studené, i v létě.*“ (Bartošek, Fučík 1989, s. 77)

3.2 Političtí vězni a vězeňská subkultura

Složení vězeňské populace procházelo po skončení druhé světové války významnou proměnou. Kriminální vězňe (tj. vrahy, odsouzence za násilné trestné činy, drobnou kriminalitu apod.) doplnila nová skupina, tzv. vězni retribuční. Šlo o československé občany kolaborující s nacistickým Německem, Ľudáky (tj. slovenské klerofašisty) a dále vězňe německé národnosti, odsouzené mimořádnými lidovými soudy, popřípadě i Národním soudem podle tzv. retribučních dekretů. Retribuční vězni tvořili relativně uzavřenou skupinu, od ostatních vězňů většinou oddělenou (Bouška et al. 2009, s. 34).

Od roku 1948 začaly vězeňská zařízení plnit političtí vězni odsouzení za tzv. protistátní trestné činy (odtud také označení „státní“), tedy činy namířené soudobou optikou proti základům nově etablované komunistické moci (Pinerová 2017, s. 139). Političtí vězni tvořili přitom značně heterogenní skupinu. V jejich řadách můžeme nalézt členy a sympatizanty nekomunistických stran a spolků, představitele buržoazie, vlastníky pozemků, duchovenstvo, příslušníky inteligence apod. (Bouška et al. 2009, s. 35). Nelze opomenout vězněné důstojníky (většinou účastníky západního odboje), z nichž nejznámějším je patrně generál Heliodor Píka, jenž však byl na základě vykonstruovaného procesu odsouzen k smrti (Vaníček 2006, s. 159). Do množiny politických vězňů dále spadají jak skutečné příslušníky protirežimního odboje a

spolupracovníky zahraničních výzvědných služeb, tak také osoby, které se staly obětí provokací Státní bezpečnosti nebo byly odsouzeny za pouhý neuvážený výrok pronesený na veřejnosti. Specifickou podskupinu politických vězňů představovali někdejší prominentní komunisté – oběti stalinistických čistek (Bouška et al. 2009, s. 35).

Vztahy mezi kriminálními a politickými vězni byly nejednoznačné, docházelo ke vzájemnému ovlivňování těchto skupin na různých úrovních. Konflikty umocňovala především ztráta svobody a metody zacházení s vězni (Fučík, Bartošek 1989, s. 80). Vazby kriminálních vězňů k politickým byly významně určovány přístupem vedení vězeňské instituce. Zejména na přelomu čtyřicátých a padesátých let bylo politickým vězňům ze strany dozorců dáváno výrazně najevo, že jim patří nejnižší příčky pomyslné vězeňské hierarchie. Favorizováni byli vězni z řad kriminálních i retribučních, respektive ti z nich, kteří takto nastavenou logiku akceptovali a politické vězně psychicky i fyzicky napadali. K částečnému zklidnění situace, jestliže vedení vězeňského zařízení zvolilo tolerantnější přístup. Za takové konstelace mohlo docházet k postupnému prolínání subkultur politických a kriminálních vězňů, ke vzájemnému ovlivňování, případně i k přátelským vztahům (Pinerová 2017, s. 143).

Zatímco vztahy mezi kriminálními a politickými vězni se v průběhu času pozměňovaly, zdá se, že vztahy k vězňům retribučním zůstávaly konstantní. Političtí vězni vůči retribučním pociťovali vnitřní odpor, což bylo psychologicky podmíněno zkušenostmi během druhé světové války. Ve vězení docházelo k paradoxním setkáním bojovníků proti nacismu s nedávnými kolaboranty a udavači, kteří navíc obsadili vysoká místa v táborové samosprávě (tamtéž, s. 149-150).

V případě politických vězňů zůstaly do jisté míry zachovány podobné vztahy jako před odsouzením. Do vlastní subkultury vtahovali normy, hodnoty a vzorce chování naučené z předchozího života na svobodě, které byly různě modifikovány žitou skutečností. Svě postavení odvíjeli od toho, kým byli v minulosti, kdežto na status vězně včetně unifikace rolí jako by nebyl brán zřetel (tamtéž, s. 151-152).

S ohledem na skutečnost, že političtí vězni netvořili homogenní celek, je na místě detailněji specifikovat některé skupiny vězeňské subkultury, které se určitými znaky nebo způsoby jednání běžnému pojetí vymykaly. V následujících odstavcích zaměříme pozornost na představitele duchovenstva, vězněné komunisty a zohledníme rovněž genderové hledisko.

3.2.1 Duchovenstvo

Církevní politické procesy směřovaly ponejvíce proti katolické církvi, stranou represí však nezůstaly i ostatní církve a náboženské spolky. Od podzimu 1948 tak vězeňská zařízení registrují příliv kněží a laiků, přičemž duchovní byli nejčastěji souzeni za loajalitu vůči Vatikánu a prosté věřící režim věznil za konflikty se státními orgány nebo za verbální útoky vůči režimu. Tyto mocenské střety byly prostředkem k prosazení státní církevní politiky a eliminace vlivu náboženství ve společnosti (Kaplan, Paleček 2001, s. 73).

Duchovní představovali mezi politickými vězni jednu z nejvýraznějších podskupin. V některých případech byli umístováni spolu s jinými vězni, jindy docházelo k jejich důsledné segregaci ve zvláštních odděleních. Podstatným aspektem, který jejich vězeňskou zkušenost nejen ovlivňoval, ale stal se jejím základním formativním prvkem, byla víra (viz kapitola 3.2). Jejím prizmatem bylo uvěznění nazíráno jako zkouška, kterou jim uložil Bůh a kterou je nutno složit. (Pinerová 2017, s. 152-153). Jistou výlučnost tohoto prostředí (již dříve zmíněný tzv. muklovský Vatikán) potvrzuje také Ondok, když konstatuje, že kněží ve vězení utvářeli jakousi „skrytou církev“, aktivní i ve specifických podmínkách. Dle jeho vzpomínek představovali kněží morální vzpruhu útěchu i pro mnohé ostatní vězně v podmínkách ponižování a brutality vězeňského režimu (Ondok 2005, s. 14). Podobně v další výpovědi je osazenstvo leopoldovské věznice z řad duchovních označováno za výkvět katolické církve (Svoboda 2011, s. 134).

Na výše vyřčených kladných hodnoceních nepanuje nicméně absolutní shoda, což je ovšem vzhledem k pestrosti vězeňské populace zákonité. Bedřich Fučík, také již zmíněný, se zmiňuje o své zkušenosti se zástupci této skupiny se značným despektem, zvláště pokud jde o autenticitu víry: „*Když jsem viděl ve vězení hodně katolických kněží pohromadě a byl jsem s nimi asi rok na jednom oddělení a na jedné dílně, byla to hrůza. Byli to řemeslníci, oficiálové, církevní úřad pro ně byla živnost. Nebylo v nich ani přesvědčení a tím méně víra hodná následování.*“ (Bartošek 2001, s. 119). Výrazně převažujícím znakem v percepci vězněných zástupců duchovenstva přesto zůstává schopnost dodávat ostatním odvahu v těžkých situacích.

3.2.2 Komunisté

Další kategorií, která byla v rámci vězeňské subkultury výrazněji vyčleněna, reprezentovali odsouzení členové komunistické strany (z větší části prominentní komunisté). Ti ovšem na rozdíl od ostatních vězňů měli svou pozici ztíženou v důsledku ostrakizace a vyloučení z vězeňské společnosti, Nejenže byli pro komunisty pravidlem špatné vztahy, ale

nedokázali si ani vybudovat pevné zázemí mezi svými soukmenovci, kteří vyznávali společné zájmy, mentalitu a hodnoty. Na komunisty odsouzené v politických procesech působil vliv brainwashingu. Ostatní vězni komunisty ignorovali, pokud je přímo nevystavovali fyzickým atakům (Pinerová 2017, s. 157-158).

Nejznámějším komunistickým představitelem, jenž se stal obětí politických procesů (pomineme-li generálního tajemníka KSČ Rudolfa Slánského), je Gustáv Husák, pozdější československý prezident. Husák, účastník protifašistického odboje, který v poválečném i poúnorovém období zastával významné stranické a státní funkce, byl v r. 1951 zatčen, obviněn z tzv. buržoazního nacionalismu a v roce 1954 odsouzen na doživotí. Ve srovnání s jinými souzenými komunistickými představiteli se vymykal nezlomností a statečností, se kterou vzdoroval vzneseným vykonstruovaným obviněním i brutálním praktikám vyšetřovatelů. Jak uvádí Macháček (2017, s. 277), ačkoli byl Husák všeobecně považován za disciplinovaného komunistu, charakteristické pro něj bylo kritické myšlení, individualismus, houževnatost i jistý druh mesianismu. Svou situaci si interpretoval nejprve jako omyl vyšetřujících, aby si posléze vsugeroval myšlenku, že ti, co jej do vězení uvrhli, jsou ve své podstatě fašisté, kteří s idejemi socialismu nemají nic společného. Rovněž spoluvězni později popisovali Husáka jako zapáleného a tvrdého komunistu, který své odsouzení vnímal jako nespravedlnost a vinu za to přisuzoval jednotlivcům, nikoli systému. V průběhu věznění se od ostatních skupin politických vězňů distancoval; charakterizoval je jako zfanatizované, skutečné nepřátele stran a státu, kteří si svou nenávist vybíjeli na těch, kdo se nadále hlásili ke komunistickému přesvědčení. Ve spoluvězních spatřoval Husák skutečné, právem odsouzené kriminálníky (tamtéž, s. 308-310).

Postoje odsouzených komunistů ilustruje politička Marie Švermová (odsouzena k trestu smrti, později změněno na doživotí, propuštěna po pěti letech). Vypovídá, že ani zkušenost věznění ji nezbavil příklonu k ideálům socialismu. Na rozdíl od Husáka se nicméně po r. 1968 rozešla s politikou a směřováním KSČ (Švermová 2008, s. 284) a později se stala signatářkou Charty 77.

Vězněním prošla také například vdova po popraveném tajemníkovi KSČ Josefa Slánská: „*V Ruzyni jsem si vytvořila novou představu o životě, která mě přece jen udržovala v rovnováze. Bylo třeba zapomenout, ve kterém století žijeme, jak by se mělo s člověkem zacházet a připomínat si jen, že jeskynní člověk taky neměl k životu skoro nic. (...) Prostě jsem si řekla, že je možno žít i bez dodržování nejprimitivnějších hygienických zásad, spokojit se*

s jídlem, které ti dají, netoužit po čtení, když ti nedají knihu, nespát – protože to se tady taky nesmí – jednoduše přestat toužit po čemkoli (...) a přemýšlet.“ (Slánská 1990, s. 170).

3.2.3 Ženy

Vedle mužů se tedy v soukolí třídní justice ocitaly také ženy, které byly odsouzeny za protistátní činnost, jíž se však v mnoha případech nedopustily nebo byla nesrovnatelně menší, než bylo uvedeno v rozsudku. Na základě dochovaných historických pramenů dnes již nelze zcela posoudit, jaký byl skutečný rozsah jejich protirežimní činnosti (Pejčoch 2014, s. 8).

Dehumanizovaný přístup k vězněným ženám ze strany státní moci představoval běžný kolorit ženských věznic (Bursík 2006, s. 13). Zejména v počátcích komunistické diktatury byl osud mužů a žen uvězněných za tzv. protistátní trestné činy v mnoha ohledech podobný, ať už se jedná o tragické hygienické podmínky, kvalitativně i kvantitativně nedostatečnou stravu a těžkou fyzickou práci (tamtéž, s. 26). V jiných aspektech se nicméně zkušenost politických vězeňkyň v porovnání s mužskými protějšky liší, je proto na místě se jí zabývat.

Ženská vězeňská zkušenost byla výrazně formována kulturně podmíněnými představami o rolích muže a ženy ve společnosti. Ženská role byla tradičně zaměřena na rodinu, manželství a výchovu dětí. Momentem odsouzení byly tyto role pozměněny nebo na čas zcela odsunuty. Odloučení od rodiny představovalo pro odsouzené ženy jednu z kardinálních otázek, jež znesnadňovala adaptaci na vězeňské podmínky. Na některé ženy působila také skutečnost, že byly před svým zatčením přivyklé na určitý standard v bydlení, nocování nebo způsobu stravování, který byl náhle absolutně změněn. Prožívání vězeňské reality žen výrazně odlišuje také jejich důraz na ženskou identitu a vše, co je od ní odvozené: krásu, péči o vlasy nebo oblečení. Ústavní oděv znamenal v symbolické rovině přetržení posledních viditelných pout s domovem. Přijetí ústavního oblečení znamenal ponižující akt, který byl v rozporu s pojetím ženskosti (Pinerová 2017, s. 66-70).

Pobyt ve vězení představoval i pro ženy tíživou životní situaci. Kromě ztráty přirozeného kontaktu se svou rodinou byly nuceny se vypořádávat se skutečnostmi, na něž za dané situace nebyly připraveny (tamtéž, s. 275). Z toho pohledu možná poněkud paradoxně vyznívá posouzení Dagmar Šimkové, kdy podtrhává právě atribut ženství jako zásadní faktor přežití ve vězení bez duševní újmy: „*Ve vězení není rozdíl, když jde o násilí. Rozdíl je jen v tom, že žena je celým svým ústrojím docela jiná než muž, nejen fyzicky, ale především svou vnitřní podstatou. Má nějak silněji vyvinutý instinkt přežít.*“ (Šimková 2015, s. 25). Svůj názor

Šimková opírá o následující připodobnění: „*Zdá se, že muži nesou zajetí a ponížení hůř než ženy, snad proto, že od dávnověku jim byly přisouzeny vlastnosti heroické, které je těžké prokazovat každý den. Jednorázová statečnost je snazší než každodenní stokrát nic, které umořilo osla.*“ (tamtéž, s. 25-26).

V pamětech politických vězeňkyň znatelně rezonuje negativní vztah ke kriminálním a retribučním vězenkyním. Navzdory tomu, že se některé kriminální vězenkyně přizpůsobovaly hodnotám žen odsouzených za politické činy, docházelo místy k projevům násilí v takovém rozsahu, které bylo politickým vězenkyním nepřijemné. Jedná se právě o fungování subkultury politických a kriminálních vězenkyň, kde se genderový aspekt výrazněji projevuje (Pinerová 2017, s. 273-274). Ke změně dochází v šedesátých letech v důsledku velké amnestie, kdy mnoho politických vězeňkyň bylo propuštěno a zbývající část byla vystavena působení norem a standardům chování vězeňkyň odsouzených za kriminální delikty (tamtéž, s. 277).

Na tomto místě je nutno podotknout, že výše nastíněné charakteristiky vězeňské subkultury se vztahují k období od roku 1948 – 1960, částečně i pro období šedesátých let 20. století. Od sedmdesátých let se naplno uplatňovala postup umístování politických vězňů mezi vězně kriminální. Účelem této praxe bylo pobyt za mřížemi lidem, kteří vystupovali v opozici k normalizačnímu režimu, zproblematizovat, což s sebou přinášelo řadu nevýhod a každodenních diskriminačních opatření. Paradoxně poté docházelo ke stížnostem vedení vězeňské správy na „nežádoucí ideologický vliv“ politických vězňů na ostatní uvězněné (Bursík, rok neuv., s. 142-144).

3.2.4 Dozorci

Dozorci nejsou přímo součástí vězeňské subkultury ve smyslu, že by spadaly do některé z výše přiblížených kategorií, dotvářejí však žitý svět věznic i pracovních táborů. Vězení ze své podstaty představuje místo, kde dozorci uplatňují moc nad bezmocnými vězni (třebaže „bezmocnost“ vězněných nelze považovat z absolutní). Personální obsazení věznic prošlo od roku 1945 významnými změnami. Již po skončení druhé světové války došlo ke snížení výběrových kritérií pro budoucí dozorce a způsobilost pro výkon služby nebyla posuzována s takovou pečlivostí jako v předválečném období. Další zásahy do skladby sboru vězeňské stráže přinesl Únor 1948, kdy první výměna dozorců následovala bezprostředně po komunistickém převratu. Výměna vězeňského personálu v tomto období měla za následek

velkou fluktuaci pracovních sil, a to nejen z hlediska přijímání a kádrové očisty personálu, ale také mezi jednotlivými vězeňskými zařízeními (Pinerová 2017, s. 190-193).

Jako nejvíce problematická se ukázala otázka nábory nových dozorců. K výkonu tohoto povolání byli preferováni jedinci rekrutující se z dělnické třídy. S nově přichozími příslušníky se zásadně pozměňovala také politická příslušnost dozorců, kde docházelo k nárůstu počtu předúnorových členů komunistické strany (tamtéž, s. 193).

Vztahy mezi politickými vězni a dozorcí byly vymezeny na jedné straně stigmatem politických vězňů coby nejvíce pronásledované skupiny třídních nepřátel, na druhé straně, z perspektivy vězňů, symbolizovali dozorcí sílu, jež je zbavila svobody, a zároveň se zde střetávaly až na výjimky (viz uvěznění komunisté) neslučitelné politické a morální postoje. Tuto skutečnost beze zbytku vystihuje konstatování, že „*v lágru neexistoval žádný smír s vězňiteli*“ (Bartošek 2001, s. 29).

Dle retrospektivní úvahy jednoho z pamětníků bylo možné dozorce z hlediska jejich mentality a převažující osobní motivace kategorizovat do tří základních skupin. První kategorii tvořili jedinci ve vleku stranické a státní propagandy, druhou skupinu tvořili bachaři vyznačující se byrokratickým přístupem k výkonu povolání, lpěním na dodržování předpisů. Poslední skupinu představovali dozorcí se sadistickými sklony, kteří zároveň pro politické vězně představovali nejvyšší míru nebezpečí (Bursík 2009, s. 26).

Typickým výrazem despektu a pohrdání ve vztahu k dozorcům je přidělování jim různých, většinou hanlivých nebo posměšných přezdivek na základě určité výstižné charakteristiky či vlastnosti. Tak v československých věznicích a táborech kolovala alternativní jména jako „*Koženej Jirka*“, (Padevět 2019, s. 31), „*Permoník*“, „*Škrhola*“, (Bursík 2009, s. 44) apod.

I mezi dozorcí se nicméně vyskytovaly výjimky, kteří k politickým vězňům přistupovali vstřícně. Nejvýrazněji se takto do historie zapsal Čeněk Petelík, dozorce, který v průběhu působení ve věznicí Plzeň-Bory pomáhal politickým vězňům zprostředkovávat písemný kontakt s rodinami, donášel balíčky potravin, kuřivo a poskytoval jim informace o politické situaci (Hladík 2011, s. 20). Po odhalení byl odsouzen k trestu smrti, k vykonání rozsudku došlo v roce 1950.

4 Političtí vězni a smysl života

Příběhy politických vězňů v Československu druhé poloviny minulého století předložily množství důkazů, že ani perspektiva dlouholetého uvěznění nemusí znamenat rezignaci na vyšší životní cíle. Mnohdy naopak jako by právě moment uvěznění a podnítil otázky po hledání smyslu života spoutaného ztrátou svobody: „*Vypadalo to strašně jednoduše. Zdisciplinované tělo. Ale pod tímto povrchem zdání byl nedisciplinovaný duch, bylo tam utajené písmo, které psalo jiný příběh. Mohl jsem nemyslet na ty tupé příkazy a mohl jsem se pokusit rozplést klubko svého života, které tady zatím končilo. Mohl jsem luštit, jaký to má smysl.*“ (Hrubý 2017, s. 7)

4.1 Reflexe smyslu života ve vybraných teoriích a filozofických přístupech

Hledání odpovědi na otázky po smyslu života předchází porozumění tomu, v čem spočívá boj o štěstí. Na rozdíl kupříkladu od náboženského pojetí smyslu lidského života všechny ostatní výklady smysl života vyvozují právě ze života samotného, tzn. rozvíjením určitých stránek skutečného života (Machovec 1965, s. 38). Myšlenkové dědictví tohoto rázu po sobě zanechala antická filosofie.

Antická filosofie

Epikureismus považoval za jedinou skutečnou moudrost slasti, rozkoše a požitky. V tomto pojetí každý promarněný den představuje nenahraditelnou ztrátu, naopak o slasti již prožité nelze člověka připravit (tamtéž, s. 39).

Podobně příslušníci školy *hedonické* zastávali názor, že smysl života spočívá v tělesných slastech. Hedonisté ve svém učení místy zašli tak daleko, že v zájmu ukojení rozkoše hlásali dovolenost libovolného činu. Jakékoli mravní ideály byly odmítnuty coby pošetilé (tamtéž, s. 41).

Naproti tomu *kynismus* se konstituuje jako projev odporu proti věčnému pachtění se za dosažením slasti. Za smysl života je prohlášen pravý opak, absenci potřeb, stačit si sám, o nic vnějšího neusilovat, nalézt uspokojení v tom, co máme. Štěstí tedy netkví v ukájení potřeb lidské přirozenosti, ale naopak v jejich potlačování, v sebevýchově k nezávislosti na těchto

potřebách. Ve svém důsledku kynismus nabádal lidi k vnitřní aktivitě, k úsilí o mravní pevnost a odolnost (tamtéž, s. 55-57).

Stoická škola učinila pokus o prohloubené pojetí smyslu života. Také stoicismus nalézal smysl života v dosažení vnitřní sebekázně, mravní osobnosti odolávající jakýmkoli ranám a pohromám, ale na rozdíl od kynismu nevolá po potlačování potřeb a tužeb, nýbrž volí cestu založenou na praktické aplikaci soustavného filosofického studia, na určení role individua v rámci celkového společenského dění. Zatímco u všech dosavadních filosofů antického období byly otázky filosofie a etiky pojímány izolovaně, teprve u stoiků jsou otázky smyslu lidského života a etiky celkově zcela podřízeny filosofickému poznání obecných zákonitostí přírody a světového dění (tamtéž, s. 58-59). Jediné opravdové štěstí tak spočívá v moudrosti a mravnosti, v zaujetí správného stanoviska ke skutečné tvářnosti světa, ke koloběhu všech věcí. Zároveň vzniká ideál stoického mudrce – ideál soběstačné osobnosti odolné vůči všem vnějším aktům nahodilosti štěstí a neštěstí. Jeho cílem není dosažení slasti, ale účast na řádu veškerých věcí, v němž vznik se střídá se zánikem, vzestupy s pády, štěstí s neštěstím. Tak i smrt, nemoci, bolesti a trápení je nahlížena jako nedílná součást života (tamtéž s. 61-62).

Existencialismus

Otázky smysluplnosti života zasadil do centra svého zájmu existencialismus. Ústřední otázku hledání smysluplnosti života dává do souvislosti s životním bojem. Existencialismus zaměřuje pozornost na snahu lidí nalézat smysl své existence tím, že svému životu přisuzují určitý účel a berou na sebe odpovědnost a závazek podle tohoto pojetí žít a jednat. Být člověkem značí v tomto pojetí nebýt pevně determinován, ale disponovat svobodnou vůlí. To v sobě obsahuje možnost volby, rozhodovat se pro jednu z daných možností a na základě vlastní volby jednat. Lidská existence je protagonisty tohoto směru vykládána jako neustálý boj, zdolávání životních překážek na cestě člověka k realizaci vlastního potenciálu. Ve zmíněném boji se zároveň vynořují nové možnosti, které vedou k hlubšímu porozumění a navádějí člověka k nacházení nových životních cest. Důraz je kladen na schopnost vytváření a objevování smysluplnosti dění. Z hlediska tématu práce se jeví jako zvláště důležité, že tato schopnost nachází výsostné uplatnění v nepříznivých situacích (Křivohlavý 2006, s. 103-104).

K základním axiomům existencialistického pojetí života patří tedy předpoklad, že člověk je definován jako bytost hledající smysluplnost své existence. Tím je položen důraz na vnitřní, psychickou stránku člověka, na výpověď daného člověka o sobě a o důvodech, proč

chce žít. V interakci s druhými lidmi a okolním světem je člověk spoluautorem svého sebepojetí a smyslu svého života (tamtéž, s. 129).

Viktor E. Frankl a jeho pokračovatelé

Viktor Frankl byl zakladatelem tzv. třetí vídeňské školy, jež vešla ve známost i pod označením logoterapie. O Franklovi jsme se již zmínili v kapitole pojednávající o mezní situaci a jeho pobytu v koncentračním táboře. Na následujících řádcích uvedme některá další jeho východiska ve vztahu ke zkoumání smyslu života.

Frankl člověku přisuzuje schopnost odhalit jedinečný a neopakovatelný smysl, skrytý v každé situaci. Tuto schopnost ve Franklově pojetí zprostředkovává svědomí, které nabádá člověka, aby čelil osudu za jakýchkoli okolností. Člověk odpovídá na otázku o smyslu života svým každodenním bytím. Člověk se nemá zabývat tím, co očekává od života, naopak on je tím, kdo je tázán (tzn. kopernikovský obrat). Život se nedotazuje slovy, ale ve formě žité skutečnosti a rovněž tak odpověď se nedává slovy, nýbrž činy, jednáním. Odpovědí člověka je přebírání zodpovědnosti, v níž tkví smysl lidské existence. (Tavel 2007, s- 39-41).

Mezi jinými obzvlášť vyniká postulát, že ve všech životních situacích lze spatřovat úlohu, a tedy i smysl bytí. I na první pohled negativní stránky života, jako je utrpení, vina či dokonce smrt mohou být proměněny v něco pozitivního, jestliže k nim jedinec zaujme správný postoj (tamtéž, s. 58). Vědomí smyslu propůjčuje člověku předpoklady vydržet všechny životní těžkosti. V důsledku uvědomování si smyslu roste s vnějšími překážkami vnitřní síla odporu jedince (Frankl ji nazývá vzdornou silou ducha). Člověk je nepřetržitě stavěn před rozhodnutí, zda své utrpení transformuje ve vnitřní výkon (tamtéž, s. 62-63).

Franklův odkaz ve svém díle rozvíjeli Elisabeth Lukasová, Alfred Längle nebo Kazimierz Popielski.

Proces vytváření smyslu a nacházení smysluplnosti žití je odvozován z nejrůznějších zdrojů a ovlivněn různými požadavky, do určité míry je smysl dění odpovědí na konkrétní požadavky. Taková odpověď má nicméně formu tvořivého zvládnutí a vyrovnávání se s tím, co daný člověk zažil a prožil. Tvorbu smyslu lze charakterizovat jako úkol, jenž vystupuje v průběhu celého života, ovšem se zvláštní naléhavostí se hlásí v nejtěžších životních situacích (Křivohlavý 2006, s. 49-50).

4.2 Mezi nadějí a beznadějí

Deformovaná a skličující realita věznic a trestaneckých táborů v kombinaci s mnohdy dlouholetými tresty odnětí svobody se zákonitě promítaly ve vnímání vlastní životní situace politických vězňů a mohly snadno vyvolat pocity bezvýchodnosti a beznaděje. Tento náhled představuje leitmotiv v retrospektivních výpovědích uvězněných žen i mužů.

Šimková (2018, s. 19) si všímá, že situace se jevila o to zvrácenější, že se odehrávala v časech míru, kdy oficiální propaganda hlásala rašící socialistickou budoucnost, zatímco žitá přítomnost mimoděk dávala vzpomenout na internaci v koncentračních táborech druhé světové války. Přitom i jimi mnozí pamětníci prošli.

Beznaděj

Symptomatickou příčinou pocitů beznaděje bylo vědomí vlastní bezmocnosti, vystavení cizím silám, kteréžto pocity zprostředkovává jeden z účastníků popisovaných dějů za použití téměř lyrických jazykových prostředků: *„Každá vteřina, každý zážitek, každá myšlenka byly provázeny stále přítomným refrénem zaškrčeného srdce, hořkostí, která prostupovala celé tělo. Neboť ‚život byl jinde‘, přítomnost byla od něj amputována, byla jen odrazem nesmyslného systému bezduché disciplinace. Každý okamžik připomínal, že přítomnost je jen přízrakem života, který zde byl silně zredukován.“* (Hrubý 2017, s. 20)

Úměrně délce trestu na trestance doléhalo vědomí, že nadcházející léta za mřížemi budou vyplněna beztvarou prázdnotou, vědomí odloučení od rodin, přátel a domova (tamtéž, s. 23). Další odvozenou emoční reakcí byla lítost nad vlastní bezmocností: *„(...) člověk měl jisté představy o světě i o sobě a najednou zjistí, že je třtina, že je prach, smetí, s nímž mohou zamést nebo naložit, jak chtějí.“* (Bartošek 2001, s. 23)

Negativní psychické rozpoložení se nicméně neobjevovalo izolovaně; charakteristické je určité „přelévání“ nálad do různých poloh, leckdy znenadání. Tak i stesk a úzkost mohou přecházet v úlevu, již přináší například naděje (Mucha 1968, s. 66). Je tedy nutno mít na zřeteli, že naděje i tísnivé pocity provázené beznadějí zastupují pouze krajní póly, přičemž jsou součástí kontinua pestré škály proměnlivých myšlenek, úvah a pocitů. Takové východisko zároveň naznačuje prostor vymezený konkrétní situací člověka v konkrétní situaci, jinými slovy otvírá se možnost volby panující podmínky trpně akceptovat nebo jim aktivně čelit. V podstatě totéž vystihuje formulace poukazující na skutečnost, že *„represe může skončit buď očištěnou a zvednutím hlavy (...), nebo sebepokořením“.* (Bartošek 2001, s. 121) Nezbytným krokem

k vnitřnímu odporu bylo uvědomění si možnosti takové volby, což s sebou neslo odmítnutí sebelítosti (Rambousek 1999, s. 200). Jeví se přitom jako vcelku pravděpodobné, že příhodnější podmínky pro projevy vzdoru poskytovaly pracovní tábory, které v porovnání s věznicemi zprostředkovávaly těsnější sepětí jednotlivce s kolektivem.

Nabízí se v této souvislosti otázka po pohnutkách, jež vedly politické vězně k revoltě, zohledníme-li předpoklad, že „...v tom nejhorším čase lidské mátohy bojovaly (...) dál o život, o lepší podmínky, lidštější, proti té hrůze.“ (Bartošek 2001, s. 40) Autor předchozí úvahy si vzápětí sám odpovídá: „Stále jde podle mě o základní otázku: zda může člověk existovat sám, nebo mít něco nad sebou. (...) Jestliže uznáš, že je něco nad tebou, neznamena to, že se pokorně skloníš a smíříš s daným stavem. Tvou povinností je naopak, aby ses choval jako člověk. (...) Revolta, vzpoura, je pro mě povinností člověka, který je svobodomyšlný.“ (tamtéž, s. 40-41)

Jak vidíme, v načrtnutém hledisku je vzdor kategorickým imperativem a je zároveň zřejmé, že zmíněný požadavek „mít něco nad sebou“ se neomezuje na ryze náboženské konotace slovního spojení, ale že odkazuje k možnosti transcendence v širším slova smyslu (viz také kapitola 4.4).

Vzdor

Hodnoty jako svoboda, spravedlnost zastávaly funkci univerzálií, které usměřňovaly, mobilizovaly jednání vězňů, propůjčovaly mu vlastní smysl a předznamenaly odpor proti diktatuře v podmínkách hlubokého ujařmení. Nic na tom nemění ani skutečnost, že se jednalo o útěchu poražených, provázenou hořkým pocitem bezmoci v citové prázdnotě kriminálu (Hrubý 2017, s. 80-81). Bylo by přesto v rozporu s historickou skutečností podlehnout iluzi všeobecné rezistence v rámci subkultury politických vězňů – veškeré projevy odporu je nutné posuzovat případ od případu. Zdokumentovány jsou naproti tomu i názory přísuzující politickým vězňům nízkou míru osobní odvahy, a to s poukázáním četné zastoupení příslušníků inteligence, která se – dle uvedeného mínění – obecně jako sociální vrstva statečností příliš nevyznačovala (Bartošek 2001, s. 125).

Faktem nicméně zůstává, že vzdor nabýval v závislosti na konkrétních podmínkách a okolnostech nejrůznějších forem. Jednou z nich byla stávka, která vypukla v červenci roku

1955 v jáchymovském táboře Rovnost v souvislosti s právě probíhající ženevskou konferencí.⁴ V táboře se při té příležitosti rozmohla fáma, že dojde k inspekci ze strany Mezinárodního červeného kříže, která bude vyšetřovat podmínky, v nichž vězni jáchymovských táborů žijí. Tato fáma byla spouštěčem vyhlášení stávky se záměrem odepřít práci, dokud k očekávané inspekci nedojde. „Duchu Ženevy“ podlehl nejen muklové, ale i vedení tábora a namísto tvrdého potlačení tiché vzpoury zvolilo taktiku ústupků a vyjednávání. Po krátké fázi uvolnění však opět následovalo opětovné utužení poměrů a stávka byla nakonec potlačena (Svoboda 2011, s. 127).

Projevy vzdoru se neomezovaly pouze na mužské osazenstvo, Věznice v Pardubicích, kam byly umístěovány ženy s udělenými tresty nad deset let, byla opakovaně dějištěm aktů odporu proti stávajícím poměrům. Růžena Vacková, profesorka klasické archeologie a historička umění, která za mřížemi strávila dlouhých 15 let, byla v průběhu výkonu trestu několikrát kázeňsky trestána za odmítání vykonávat práce o nedělích (s ohledem na její náboženské přesvědčení. Další demonstrativní formou protestu Růženy Vackové bylo vyhlášení hladovky, a to hned třikrát: v letech 1955 (na protest proti nejasnému právnímu postavení vězně v pardubické věznici⁵), 1961 (z důvodu protiprávního zamítnutí žádosti o zprostředkování rozhovoru s dozorčím orgánem ministerstva vnitra) a konečně 1966, kdy spouštěčem byla nespokojenost se zařazením do III. nápravně výchovné skupiny a současně na protest proti zákazu provozovat na ubikacích hromadné modlení se spoluvězeňkyněmi (Bláhová et al. 2015, s. 143-144).

Nejvýraznějším činem, k němuž Vacková společně s dalšími jedenácti spoluvězeňkyněmi přikročila, bylo napsání dopisu tehdejšímu generálnímu tajemníkovi OSN Dagu Hammarskjöldovi, o jehož oficiální návštěvě Československa v červnu 1956 se dozvěděla z denního tisku. Ve svém dopise Vacková a další ženy popisují stav českého vězeňství, zvláště pak s přihlédnutím k neúnosným podmínkám ve věznicích, krutosti při výsleších a nerespektování statutu politického vězně⁶ (tamtéž, s. 145).

Jako projevu vzdoru lze vnímat i pokusy o útěk, ať již (ve větší míře) z pracovních táborů nebo z věznic, které byly přirozeným jevem vězeňského života. Útěky se vyskytovaly

---

⁴ V Ženevě proběhlo setkání čelných představitelů USA, Velké Británie, Francie a Sovětského svazu s cílem zmírnit mezinárodní napětí. Navzdory očekáváním světové veřejnosti konference hmatatelné výsledky nepřinesla.

⁵ Zmíněná hladovka byla součástí hromadné akce, jíž se podle některých odhadů zúčastnilo až 520 žen.

⁶ Pisatelky dopisu byly následně převezeny na vyšetřovací oddělení věznice na Pankráci, kde strávily přibližně 3 týdny, a poté potrestány odejmutím výhod včetně novin na dobu tří měsíců.

jak individuální, tak ve skupinách. Dostat se však za hranici ostatních drátů a hlídkových věží bylo téměř nemožné. Lesy v příhraničních oblastech byly pravidelně pročesávány pohraničníky se psy. Pokud pak měli vězni na útěku setrvat v hranicích našeho státu, dopadení bylo pouze otázkou času. Většina útěků se nezdařila a ostatní vězni, třebaže s konkrétním útekem neměli nic společného, byli za to trestáni hodinami stání na placu nebo příkazem vykonat určitou práci navíc (Dvořáková 1992, s. 196-198).

Tyto pokusy uniknout z dosahu represivní moci se přitom nevztahovaly pouze na mužskou podmnožinu politických vězňů. Dokladem toho budiž případ Julie Hruškové, která již několik měsíců po odsouzení k trestu odnětí svobody na 15 let organizovala (byť nezdařený) pokus o útěk. Oficiální záznamy Hruškovou vykreslují jako silnou, zatvrzelou osobnost, kterou ani nejhorší podmínky nedokázaly zlomit: „...*Odsouzená nemá potřebný zájem o zvýšení svého výkonu v práci. V trestu se chová neukázněně. Byla již třikrát kázeňsky trestána pro porušení řádu. Jednou pro přípravu útěku, jednou pro účast na hromadné hladovce odsouzených. Po stránce politické se stále projevuje jako silně zaměřená proti dnešnímu zřízení. Povahy prudké, umíněné, dobrodružné.*“ (Pejčoch 2014, s. 46-47).

Že přitom odhodlání nepodvolit se nepramenilo pouze z čistě individuálních pohnutek, ale že jeho intence překračovaly prostor vězeňských zdí, naznačuje Dagmar Šimková, souputnice Julie Hruškové z pardubické věznice: „*Stále jsme věřily, že my, statistická čísla, jsme živým záznamem protestu, jakýmsi mementem pro lidi žijící ve svobodném světě. Varováním, symbolizujícím svobodu rozhodování a vůle. (...) Byly jsme fanatičky sebeoběti, hledání ideálu, svobody proti neúprosné autoritě, věřily jsme, že pomáháme tvořit novou dobu a historický soud ukáže, že to nebylo čiré bláznovství.*“ (Šimková 2018, s. 95)

Naděje

Naděje zaujímá ve vztahu ke zkoumané problematice významnou úlohu. Poláková (1994, s. 20-21) se nad tímto fenoménem zamýšlí ve své práci zaměřené na hledání vnitřních zdrojů k zvládnání mezních situací, jež autorka označuje jako *mezní situace druhého stupně*. Jedná se o takové situace, kdy ztráty realizace subjektivně důležité hodnoty. V tomto typu mezní situace nedochází ke zničení hodnoty samé (např. lidská důstojnost, svoboda), naopak zůstává v platnosti a člověk si k ní uchovává bytostně závažný vztah, ale její realizace, skrze níž jednotlivec na hodnotě participoval (event. participovat chtěl), neexistuje nebo je mu

nedostupná.⁷ V dané situaci nelze původní stav obnovit a je zároveň nejisté, zda někdy dojde k alternativní realizaci téže hodnoty. Za takové konstelace je nutno situaci především vydržet; vydržet hluboký rozpor mezi tím, co jednotlivec vnímá jako v nejvyšší míře žádoucí (tzn. co by „mělo být“), aby si zachoval svou integrovanou existenci, a tím, co v dané situaci prostě „je“, bez ohledu k podmínkám jeho nejvlastnější identity a aktuálním možnostem života.

Určitá nepostradatelná hodnota tedy v mezní situaci druhého stupně ztrácí svou konkrétnost, zatímco přetrvává v lidské mysli jako idea – vědomí toho, bez čeho nelze žít. Pro uvězněného člověka, který váže smysl svého života k přátelství, resp. k lidské důstojnosti, není doufat v nové setkání či ve svobodu. Východiskem v takové situaci je obrat k budoucím možnostem nové realizace téže hodnoty. Taková situace proto vyžaduje maximální mobilizaci naděje⁸ (tamtéž, s. 21).

Lze se v této souvislosti oprávněně domnívat, že zatímco aktivace vzdoru vyžadovala určité psychické a osobnostní dispozice, díky čemuž vzdor samozřejmě reakci na uvěznění nepředstavoval, prvek naděje byl minimálně v určité podobě a ze své podstaty vlastní každému, kdo byl nucen čelit faktu ztráty svobody, a to bez ohledu na věk, pohlaví nebo sociální status před zatčením. Tento předpoklad, aplikovaný do vězeňských podmínek, pregnantně podtrhává konstatování, že „*aby člověk mohl žít, musí mít nějaký vysněný cíl*“ (Šimková 2018, s. 87) Podobně vyznívá nahlížení budoucnosti jakožto tvárné substance, která mobilizuje k životu a zároveň staví strádání přítomnosti do poněkud jiného světla: „*Ani nejtěžší vězení, ani setkání se smrtí nebyly schopny uloupit mi radost z hnětení toho, co je mým vlastním životem.*“ (Mucha 1968, s. 97) Na jiném místě tentýž autor prozaickou formou vyzdvihuje význam naděje coby generátoru duševní síly: „*Jedině naděje udržuje životní elán, když je zle. Stačí vzít naději a rázem zhasnou světla jeviště jako na konci generální zkoušky.*“ (tamtéž, s. 77)

Zaměříme-li se na zdroje naděje, odhalíme přinejmenším dva nosné momenty, od nichž se naděje politických vězňů odvíjely. První z nich měl politicko-společenský rámec a úzce souvisel s režimem panujícím po roce 1948, a tedy i se silami, jejichž přičiněním a v jejichž jménu došlo k uvěznění. Jinými slovy, naděje byly v tomto ohledu spjaty s vyhlídkami na zhroucení režimu a změnu společenských poměrů. V dobových ohlasech tyto tendence nejlépe vystihují názory (ve vztahu ke komunistickému režimu) jako „*všichni jsme byli přesvědčení,*

---

⁷ Naproti tomu za mezní situaci prvního stupně autorka pokládá situaci, kdy realizace určité hodnoty je ohrožena (tzn. původní stav lze obnovit). Aby však toto ohrožení spadalo do kategorie mezních situací, musí se jednat o ohrožení svrchovaně významné hodnoty při současném naplnění podmínky, že odvrátit toto ohrožení musí být krajně obtížné (Poláková 1994, s. 19).

⁸ Srv. k tomu Franklův koncept „opěrného bodu v budoucnosti“.

že komunismus rupne“ (Vrkočová 2007, s. 144), „...že se to takzvaně zvrtné“ (Bartošek 2001, s. 24) apod.⁹

Méně ambiciózní, o to však více realističtější variantu představovaly naděje spojené nikoli se zhroucením režimu, nýbrž s uvolněním společenských poměrů. Tyto naděje navíc měly oporu v konkrétních událostech na poli domácí i zahraniční politiky. Hlavními „uzlovými body“ v tomto směru byly rok 1953 v důsledku úmrtí J. V. Stalina a K. Gottwalda a o tři roky později XX. sjezd Komunistické strany Sovětského svazu s průlomovou kritikou kultu osobnosti, a ještě téhož roku 1956 maďarské povstání namířené proti stalinistické diktatuře (které bylo záhy sovětskou armádou brutálně potlačeno). Zmíněné události se poměrně citelně promítly také života a podmínek v lágrech a věznicích.¹⁰

Druhý výrazný motiv pravidelně rozdmýchávající naděje byl vázaný na jednotlivé osudy vězňů. Týkal se možnosti udělení amnestie, tedy prominutí zbytku (nebo alespoň zkrácení) trestu. Zvěsti o blížící se amnestii nebyly v československých vězeňských zařízeních ničím neobvyklým. V praxi k nim docházelo při příležitosti kulatých výročí různých událostí apod. (Bursík 2006, s. 72).

Naděje vkládané do vytoužené amnestie byly častou příčinou nejrůznějších fám a zklamaných očekávání, což vedlo k polemikám, zda plané naděje ve výsledku spíše kontraproduktivně. Zaznívaly však rovněž hlasy nedoporučující brát naději, třeba nicotnou, v případě, že ji nelze nahradit něčím vyšším (Šimková 2018, s. 31).

Rozsáhlé amnestie se v Československu uskutečnily v letech 1948 při příležitosti nástupu Klementa Gottwalda do funkce prezidenta republiky, 1953 při nástupu Antonína Zápotockého do prezidentského úřadu a v roce 1955 při příležitosti desátého výročí osvobození Československa. Politických vězňů se nicméně výrazně dotkla teprve amnestie z roku 1960,

---

⁹ Není bez zajímavosti, že úvahy na dané téma se nevyhýbaly ani v okruhu nedávných prominentních komunistů, v té době vězněných: „Rozvíjely se dalekosáhlé spekulace. V Československu dojde ke svobodným volbám pod kontrolou čtyř mocností, bude zrušena armáda a všichni političtí vězni budou propuštěni. Někteří (...) přijímali zprávu s velikou rezervou, ale jiní s neobyčejnou fantazií teoretizovali, jak všechno proběhne a co všechno se může stát (...).“ (Hromádka 2017, s. 195)

¹⁰ Dopad uvedených událostí dokládá s určitou dávkou nadsázky např. Bedřich Fučík: „Změna nastala už v roce devatenáct set padesát tři, po smrti Stalina a Gottwalda. (...) V roce čtyřiapadesátém jsme na M9rově mohli už mít noviny, v šestapadesátém v Ruzyni jsem měl možnost i odebírat anglické vydání ruského časopisu *Nová doba*. Na Mírově jsme měli i *Literární noviny* (...). Nemohli jsme si stěžovat už skoro na nic – než na nedostatek svobody.“ (Fučík, Bartošek 1989, s. 67) Naděje probuzené maďarskými událostmi naopak kýžený efekt nepřinesly: „Zprávy ze sousedního Maďarska, i když deformované rozhlasovou cenzurou a bolševickou propagandou, nás vzrušily nadějemi, ale po krachu hluboce deprimovaly. Nechtěli jsme uvěřit, že revoluce byla potlačena, a vinili jsme sobecký Západ ze zrady.“ (Svoboda 2011, s. 163) Podobnou zkušenost včetně pohasnutí nadějí zmiňuje i výše citovaný Bedřich Fučík (Fučík, Bartošek 1989, s. 76).

kdy ve dnech 10. až 12. května opustilo brány věznic podle oficiálních údajů 5601 politických vězňů, tzn. 64 procent z jejich celkového počtu (Rokoský 2011, s. 36). Tento akt měl zároveň dalekosáhlý dopad na skladbu vězeňské subkultury a proporcionalní zastoupení politických vězňů v jednotlivých zařízeních.

4.3 Fenomén přátelství politických vězňů

Prvek, který nejvíce odlišuje současnou a tehdejší vězeňskou subkulturu, představuje fenomén přátelství (Pinerová 2017, s. 277). Subkultura politických vězňů měla nepopíratelný význam pro formování přátelských vztahů. Setkávali se zde lidé nezřídka velmi inteligentní, jejichž řeč, mravy, chování a názory byly již často zformovány (tamtéž, s. 152).

Význam přátelství ve výpovědích politických vězňů rezonuje opakovaně a ve vzácné shodě. Nejinak je tomu i v případě K. Pecky, od něž se dovídáme: „*Život tam, náplň života byla v přátelství (...)*.“ (Bartošek 2001, s. 34) Tutéž důležitost přisuzují hodnotě přátelství i další: „*...ta přátelství, která vznikala ve věznicích, to je obrovská věc. Protože my, i když jsme spolu nebyli třeba na cele, jsme zůstali celá ta léta přáteli, protože my jsme si jeden druhého ověřil. A ten kriminál, to je skutečně zkouška charakterů. (...) Tady je strašně důležité mít to společenství. Jakmile si člověk vytvoří společenství, není sám.*“ (Vrkočová 2007, s. 268-269) Jak naznačují některá svědectví, kolektiv přátel sdílejících stejný úděl do jisté míry suploval rodinu (Rambousek 1999, s. 214).

Pinerová (2017, s. 276-277) si všímá fenoménu přátelství v ženských věznicích jako jednoho z nejdůležitějších atributů pomáhajících přestát podmínky ve vězení se vztyčenou hlavou a morálně nezlomené. Ačkoli je nutné vzít v úvahu i fakt jisté idealizace vzpomínek, nic to nemění na skutečnosti, že ženy při zpětném pohledu považují přátelství vytvořená ve vězení za trvalá a pevná. Byly si navzájem oporou, poskytovaly si útěchu a ve složitých údobích. Mnohé přátelské kontakty přetrvaly i po propuštění.¹¹

Podstatný faktor představovala skutečnost, že političtí vězni si vytvořili vlastní morální kodex, který reguloval jejich jednání. Mezi závazná pravidla patřilo nebonzovat, vzájemně si

---

¹¹ V kontrastu k vzájemné solidaritě vězeňských cel duch přátelství po propuštění nejednou vystřídal rozčarování z chování někdejších přátel. Slovy D. Šimkové (2018, s 91): „*Až pak jsme viděly, jak život za zdí zesmutněl a zešedivěl, jak touha přežít změnila ty, které jsme znaly jinak, jak málo nám zůstalo skutečných přátel.*“

pomáhat, udržovat odstup od dozorců apod. Dodržování nepsaných zásad poskytovalo politickým vězňům klíč ke smysluplné existenci (Bouška et al. 2009, s. 38).

Pro politické vězně v období normalizace, kdy už vzhledem ke změnám v přístupu k odsouzeným nebylo možné počítat s podpůrnou funkcí kolektivu ostatních vězňů svědomí (ti již byli ve většině případů rozptýleni mezi kriminální vězně) představoval od konce 70. let vzpruhu aktivismus tzv. Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS).¹²

Při zkoumání tématu přátelství nelze v případě politických vězňů, resp. vězenkyň opomenout fenomén tzv. „vězeňské univerzity“. Jednalo se o cyklus přednášek, které v průběhu 50. let minulého století v organizovala v pardubické věznici odsouzená univerzitní profesorka Růžena Vacková. Přednášky se konaly v době pracovního klidu či momentální volné chvíle na prostranství mezi vězeňskými bloky, častěji pozdě večer či v noci po uzamčení bloku věznice ostrahou. Přednášky zahrnovaly různorodá témata z oblasti kulturního vývoje lidstva, historie nebo umění a těšily se značné oblibě (Pousta in: Vacková 1999, s. 266).

---

¹² Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných byla nezávislá iniciativa založená 27. dubna 1978 skupinou signatářů Charty 77 s cílem sledovat případy policejní a justiční svévole. Zaměřili se na kauzy osob trestně stíhaných nebo vězněných za projevy svého přesvědčení. Postižením pomáhali zajišťovat právní zastoupení a také se zprostředkováním finanční a jiné pomoci. Zprávy o monitorovaných případech předávali rovněž do zahraničí, odkud se prostřednictvím rozhlasových stanic Svobodná Evropa, Hlas Ameriky či BBC dostávaly zpět do Československa. Většina kauz byla spjata se silícími projevy nesouhlasu s politikou komunistické strany, často souvisela s účastí občanů na protirežimních demonstracích. V říjnu 1979 byla pětice členů VONS (Otta Bednářová, Václav Benda, Jiří Dienstbier, Václav Havel a Petr Uhl) odsouzeno k několikaletým nepodmíněným trestům odnětí svobody (Blažek, Pažout 2008, s. 7).

5 Výzkumné šetření

Teoretickým východiskem výzkumného šetření je předpoklad, že reflexe smyslu života v průběhu uvěznění z implicitně nespravedlivé příčiny má určující vliv na překonání vězeňských podmínek a fáze uvěznění.

5.1 Cíl výzkumu a výzkumné otázky

Jak bylo předesláno v úvodu této práce, výzkumné šetření si klade za cíl zjistit, v jaké formě se vnímání smyslu života vynořuje v textech vězeňské korespondence, a zároveň zjistit, jaké zdroje pocíťované naplněnosti individuálního života jejich osobní korespondence naznačuje.

Hlavní výzkumná otázka má následující podobu: Jaké duchovní zdroje, resp. konkrétní podoby vnímání smyslu života vedly politické vězně k překonání fáze uvěznění?

5.2 Výzkumný design

Vzhledem k tematickému zaměření práce jsme zvolili kvalitativní výzkumnou strategii. Podle Miovského (2006, s. 17) kvalitativní přístup je aplikovatelný pro popis, analýzu a interpretaci nekvantifikovaných či nekvantifikovatelných vlastností zkoumaných jevů vnitřní či vnější reality, a to s využitím kvalitativních metod. Předpokladem pro jejich využití je v neposlední řadě jedinečnost a neopakovatelnost zkoumaných jevů a mohou být tedy různými lidmi vnímány odlišně a v nestejných rovinách.

5.2.1 Metoda získávání kvalitativních dat

Metodou sběru dat je analýza dokumentů – v našem případě analýza korespondence politických vězňů. Pod pojmem analýza dokumentů se rozumí výzkumná strategie založená na analýze již existujícího materiálu (event. materiálu, který vzniká interakcí mezi výzkumníkem a účastníky výzkumu). Analýza dokumentu je v širším smyslu definována jako kvalitativně-interpretativní analýza a vyznačuje se rozmanitostí svého záměru, přičemž rozhodujícím faktor představuje kvalitativní interpretace (tamtéž, s. 98-99).

V našem případě jsme zvolili k analýze knižně publikované texty vězeňské korespondence s tím, že jejich autoři museli spadat do cílové skupiny politických vězňů, a

s dodržением požadavku, aby uvedené texty vznikly v průběhu uvěznění (tzn. nikoli např. po propuštění).

5.2.2 Metoda zpracování a analýzy dat

Získaná data jsou interpretována s využitím interpretativní fenomenologické analýzy (IPA). Tato metoda se zaměřuje na porozumění žité zkušenosti člověka. Pomáhá detailně prozkoumat proces utváření významu vlastní zkušenosti jednotlivce, což následně umožňuje porozumění dílčí události nebo procesu – fenoménu. IPA je obecně považována za metodu poskytující v porovnání s jinými kvalitativními přístupy více prostoru pro uplatnění kreativity ve výzkumném procesu. Jeví se jako vhodná perspektiva nahlížení na kvalitativní data, jestliže je naším záměrem popsat a interpretovat způsob, jakým nositel zkušenosti, kterou zkoumáme, přisuzuje této zkušenosti význam (Řiháček et al. 2013, s. 8).

Při využití této metody je nutné si uvědomit, že prostřednictvím analytického procesu nelze dosáhnout čistého popisu zkušenosti v první osobě. Analýza textu bude vždy současně interpretací, což značí, že výsledek nikdy nemůže zachytit esenciální zkušenost jednotlivce (tamtéž, s. 11).

Co se týče velikosti výzkumného vzorku, IPA obvykle pracuje s nižším počtem respondentů. Vzhledem k povaze fenomenologického výzkumu je žádoucí se zaměřit na nižší počet participantů (eventuálně jen na jednoho) s podmínkou, aby výstižně reprezentovali zkoumaný fenomén. Podstatná je přitom také homogenita zvoleného vzorku (tamtéž, s. 13).

5.3 Výzkumný vzorek – charakteristika a kritéria výběru případů výzkumu

S přihlédnutím k předmětu zkoumání byla kritéria pro výběr vzorku následující:

- a) délka trestu: minimálně 10 let
- b) alespoň 5 let z celkové délky odnětí svobody musí spadat do období 50. let dvacátého století.

Uvedená kritéria byla podřízena požadavku, aby okolnosti jednotlivých případů korespondovaly s pojetím mezní životní situace, jak je popsána v teoretické části.

S tímto vědomím jsme přikročili mapování vydaných knižních titulů, jejichž obsahem byla autentická korespondence politických vězňů. Ukázalo se, že takových titulů je sice relativně dostatečné množství, nicméně naprostá většina textů vznikla během uvěznění

v období normalizace, navíc dostatečná nebyla s ohledem na naše kritéria ani výše trestů autorů této korespondence. Další překážku odhalila předběžná obsahová analýza publikovaných textů. Jak záhy vyšlo najevo obsahové zaměření dopisů (zejména v důsledku působení cenzury) stěží umožňovala provést analýzu se zaměřením na fenomén vnímání smyslu života.

Z výše uvedených důvodů jsme se rozhodli výzkumné šetření na analýze pouze jednoho vzorku. Pisatelkou zvolených textů byla Růžena Vacková, jež byla v roce 1952 odsouzena k trestu 22 let vězení, přičemž propuštěna byla po patnácti letech, tj. v roce 1967. Naplněna tak byla obě námi nastavená kritéria.

5.4 Analýza získaných dat

Z analyzovaného souboru korespondence vykryštovaly tematické celky, jež jsou tvořeny jednotlivými tématy a jejich dílčími podkategoriemi. Výsledky analýzy budou na tomto místě popsány v narativní podobě, a to v souladu se zmíněnými okruhy témat. Dvě dominantní a zastřešující témata v našem případě reprezentují mezilidské vztahy a oblast hodnot.

5.4.1 Mezilidské vztahy

Oblast mezilidských vztahů zahrnuje vztahový rámec mezi autorkou dopisů a dalšími aktéry a nasvětluje významy, jež jsou těmto vztahům z pohledu pisatelky s ohledem na výzkumnou otázku přisuzovány.

Rodina

Okruh rodiny představuje zcela logickou a nanejvýš přirozenou oblast našeho zkoumání. Je tomu tak už z toho pohledu, že jsou to právě rodinní příslušníci (otec, sestra, synovci), jimž autorka svou korespondenci adresuje, s nimiž vede svého druhu dialog a k nimž se ve svých písemných promluvách vztahuje.

Úvodní aspekt, kterého si můžeme v této souvislosti všimnout, tvoří časová osa **minulost-budoucnost**, jejíž první komponentu tvoří vzpomínky (ve smyslu vyvolávání minulých dějů). Čteme: „*Vzpomínala jsem dnes mnoho na Vás, kluci. Na Tebe, Andrejku, jak jsi byl maličký, na naše společné vycházky.*“ Vzpomínka je určena synovcům Růženy Vackové. Kromě odkazu na společně strávený čas v minulosti však skrývá i určitou sebevýtiku směrem k přítomnosti. „*A mnoho jsem Ti, srdéčko drahé, v těchto oblastech zůstala dlužna a*

porozumím ti asi lépe. (...) Vzdálila jsem se Tobě, žiješ svá nejintenzivnější léta (...). “ Promítá se zde vědomí odloučení a z toho vyplývající omezená možnost být účastna na jejich vyrůstání, potažmo formování osobnosti. Tento povzdech se nicméně záhy překlápí do roviny naděje, jež s sebou nese obraz budoucnosti, která slibuje vše dosud promeškané vynahradit: „*ale dá-li Bůh a přijdu-li, pochopíš, že jsi se mně stal ještě bližší, že jsem s Tebou a se Sášenkou celá léta žila. A budeme spolu formovat bohatství, které jste si nastřádali.*“

Jindy se vzpomínka na minulost váže k postavě otce, respektive svému vlastnímu dětství, což autorka dává do souvislosti s procesem stárnutí. Nabízí se úvaha, že pohled na vlastní dětství může být součástí určitého životního bilancování: „*Stárnu – a proto vidím živě tolik obrazů z dětství a Tebe, drahý tatínku, a vzpomínám, jak jsi mne brával na jízdy za pacienty.*“ Také zde následuje prolnutí časových rovin, tentokrát mezi minulostí a přítomností: „*Tak se to spojuje s mým nynějším těsným vzpomínáním na Tebe, tati, na Vás oba s Maruškou. V noci, když se probudím, vzpomínám na Tebe, jestli bdíš a přechází-li život v Tobě kolem Tebe.*“ Minulost vyvstává rovněž v okamžiku otcova úmrtí: „*Cítím, jak mi už tatínek živě schází a zvláště Vám. (...) Když se modlím, a to skoro ustavičně, vidím ho jako živého, mladého a velmi jasného.*“ Vizualizace „mladého otce“ přitom může souviset s dlouhými léty odloučení, čehož důsledkem je v paměti a ve vzpomínkách fixována podoba blízkého člověka ne zcela korespondující s reálným věkem dotyčného.

Přínejmenším stejně významné zastoupení jako vzpomínky na minulost má také anticipace budoucnosti (viz i předchozí strana). Tematizace času, který má teprve nastat, promlouvá ze sdělení synovcům: „*Mí milovaní kluci, prosím Matku Boží, aby mi bylo dovoleno sdělit se s Vámi o zkušenosti víry, vzdělání i života, prostě a samozřejmě.*“, podobně tak i sestře: „*(...) došli jsme také, a hodně oklikami, jako Goethův Faust k tomu, že ,jen ten zaslouží si život a svobodu, kdo je musí každodenně ,dobývat‘. To je vítězné poznání. V něm se také sejdem. Těším se na společný život, dá-li Bůh.*“ Jindy je budoucnost formována v kontextu s životní perspektivou synovců: „*Vím, že mně je snadněji než Tobě, která máš na starosti životy svých synů a v tom budoucnost všeho, co má hodnotu a smysl, protože i na nich záleží (...), bude-li svět o něco lepší.*“ Je evidentní, že budoucnost představuje smyslutvorný materiál. Současně s minulostí přemostňuje přítomnou realitu poznamenanou uvězněním a nadto obsahuje zřetelný prvek naděje – spojené s očekáváním, že svět se stane lepším. („*Naděje není jenom nějaká abstraktní ctnost, ale je to, drahouškové, stálý stav důvěry, že jak dobré, tak i zlé je pro nás hodnota, která ústí do dobra vyššího.*“)

Další výrazný moment v rámci okruhu „rodina“ přináší podtéma, jež jsme pro naše potřeby označili jako **duchovní pouto**. S ohledem na účel výzkumu jej lze považovat za zásadní element z hlediska zdrojů smyslu života, alespoň co se týče okruhu „rodina“. Můžeme jej na stránkách dopisů identifikovat v četných výpovědích: „*Má milovaná sestřičko a všichni, velmi mnoho na Tebe a na Vás všechny teď myslím a je mi krásně, že jsem v Praze poblíž (...). Fyzikální blízkost opravdu umocňuje pocit blízkosti.*“ Reflektovaný pocit blízkosti nutně však nemusí (a ani není) být podmíněn blízkostí geografickou. Svědčí o tom i následující citace dopisu odeslaného již opět z věznice v Pardubicích: „*Věřte, že je mi dobře; na těle jsem zdravá a na duchu si dělám niterné excercicie a tak jste mi všichni ještě blíže a dražší.*“ Jedná se o stav duševního či přesněji duchovního rázu. Vzájemné niterné sepětí lze dokumentovat rovněž ukázkami, které promlouvají zcela jednoznačně: „*Jsem s Vámi v duchu stále i plně. Vzpomínám si na mnohou něhu, které jsem dobře nerozuměla. (...) Člověk teď vidí každou minutu života v plnosti dobroty. A nejen u Vás, živých, i u mrtvých, s kterými žiju v životném společenství. S babičkami – ano, i dědečky – nemluvě o Babočkovi a o Sandym.¹³ Vidím, jak je život živý a jak je úžasně krásné to naše spojení ve víře církve živých, mrtvých a svatých.*“ V tomto případě dokonce překračuje hranice „vezdejšího“ světa. Výmluvně vyznívá také vyznání určené synovcům: „*Vy dva, můj drahý Sášenko, jste pro mne ty vzácné prstýnky, o nichž se mi, pamatujete-li ještě, také kdysi zdálo. Ovšem, že živé slovo a živý styk, jsou-li možné, člověk taky potřebuje. Duchovní pásmo je silným poutem.*“ Symbolika prstenů, které můžeme chápat jako závazek věrnosti, hloubku sdělení umocňuje.

Připojme ještě výstižný komentář přibližující, proč je duchovní blízkost kladena výš než prosté vzpomínání jeden na druhého: „*Člověk (...) to, co prožívá a tu přítomnou chvíli už schovává pro nejdražší lidi, a ti jsou v Bohu s námi ustavičně. Víte, drahoušci, to není vzpomínání v duši, to je společný život, ustavičná pomnožná přítomnost, jako by člověk žil ve vícerozměrném prostoru, ve kterém duch obsáhne současně víc než tři rozměry.*“

V daném kontextu se jedná o veličinu, která je zdánlivě ukotvena v přítomnosti, ve skutečnosti však boří a překračuje dimenze času i prostoru, prolamuje stěny vězeňských cel.

Další bod, u něž se zastavíme, jsou **dopisy**. Ty mají co do činění s výše vzpomínanými duchovními pouty, tako dopisy překlenují limity definované uvězněním: „*Jsem ale ráda, že Vám mohu sama psát. Vím však, Sášenko, že si přece jen v myšlenkách korespondujeme, třebaže si teď ještě s tetičkou nevíš praktické rady.*“ Zatímco duchovní pouto znamená hodnotu samo

---

¹³ Jsou míněni Vladimír Baboček, bratr Růženy Vackové, a její švagr Alexandr Sandy.

o sobě, výměna korespondence v porovnání s ním představuje spíše prostředek, jak toho dosáhnout, a zároveň je i jeho osobitým vyjádřením.

Úlohu korespondence ve vztahu k vnímání vzájemné blízkosti vhodně popisuje např. tato citace: „*Tak Ti dnes píšu na Tvé narozeniny, drahý tati, a mám pocit, že jsem opravdu blízko. Dostala jsem už za čtyři dny Váš dopis z 29. června a také jsem měla velikou radost ze zpráv i z toho, co v něm bylo.*“ Neznamená to ovšem, že by dopis sehrával pouze roli informační a komunikační, skrývá potenciál doplnit rezervoár vnitřních sil: „*Děkuji Vám, milovaní drahouškové, za všechnu radost a sílu, kterou mi dáváte svou láskou, péčí i drahými a tak plnými dopisy.*“

A právě zásluhou duchovního sepětí, které si uchovává svou bezpodmínečnou platnost bez ohledu na vnější okolnosti, znamená písemná komunikace „pouze“ určitou nadstavbu v procesu vzájemného sdílení: „*Nedostala jsem dosud žádný dopis od Vás, a třebaže jsem velmi šťastná, mám-li něco od Vás a nějaké zprávy o starých přátelích, přece nejsem skleslá, když nic nepříjde nebo mi není vydáno. Naše spojení, mí sladcí drahoušci, není závislé na lidech a na jejich dobré či zlé vůli (...).*“ Psaní dopisů nabývalo takřka rysů posvátného rituálu: „*Tak začínám už jedenáctý rok, a přece (...) mám Vám co psát a přece ještě je v nás tolik lásky a tolik vnitřního obsahu, že je mi svátkem Vám psát a od Vás dostat dopis.*“ Dopisy jako pojítka s vnějším světem a blízkými vztahy narušovaly ubíjející stereotyp vězeňského režimu.

Osobní setkání, třebaže v neúměrně dlouhých intervalech, k tomu na krátkou dobu¹⁴ a pod dozorem, doplňují skromnou nabídku možností udržování vzájemného kontaktu. Dozvuky podtématu **návštěvy** rezonovaly v myšlenkách i ohlasech jak rodinných příslušníků, tak samotných odsouzených.

Návštěvy tak podobně jako dopisy mohly dodat tolik potřebnou psychickou vzpruhu. Od Růženy Vackové se dovídáme: „*Chtěla jsem Vám hned psát po té přemilé návštěvě a poděkovat Vám za vše, co jste v sobě a s sebou přinesli (...)* A moc mě to za Vámi táhlo.“ Opět je patrné, že lákadlem nebyla toliko fyzická přítomnost, ale především nepostižitelné a nehmatatelné stránky těchto řídkých, o to více však očekávaných setkání. Podobně vyznívá i jedna z dalších reakcí na bezprostředně uplynulou návštěvu: „*(...) vroucně Ti děkuji za návštěvu a za všechny ty dobré i krásné věci, kterými jsi mne i jiné oblažila. (...) Ovšem, měla jsem určitý pocit míjení, nikoli osobního, nikoli rodinného, ale v poměru k podstatě věci.*“

---

¹⁴ Návštěvy byly v té době povoleny v tříměsíčních intervalech (tzn. 4 za rok) a bylo na ně vyhrazeno vždy pouze 60 minut.

Kromě obvyklých projevů vděčnosti zaujme na konci sdělení drobný náznak určité diskrepance a lze pouze spekulovat, jakou okolností byla vyvolána. Kromě omezeného prostoru a nemožnost sdělovat si informace mimo povolený rámec v průběhu návštěv, podobně svazující pravidla ztěžovala dorozumívání i ve formě písemné. Dá se předpokládat, že adresát textu se v poznámce orientoval, nicméně nezaujatý pozorovatel se v předivu jemných narážek a jinotajů ztrácí – stejně jako oko cenzora kontrolujícího nezávadnost obsahu.

Bez ohledu na výše uvedené návštěva představovala událost vpravdě výjimečnou, jež mohla uvězněného dočasně uvést do vztahu povznesenosti až euforie: „*Tak vroucně Vám děkuji za Vaši návštěvu, znamenala pro mne tolik radosti a sblížení zase fyzického, že Vám a dárci všech radostí, nemohu být ani dost vděčná. A lituji jen, že já jsem Vám mohla ze sebe dát tak málo a tak zmateně. Ovšem, vše, čeho se člověk dotkne i jen tak letmo, je potom, po návštěvě jako krystal, který ukazuje všechny hrany a na hranách celé spektrum skutečností v jejich významu. Zdánlivě všední věta nebo sdělení je zkrátka hranou, na niž se obrátí život.*“ Na předchozích řádcích jsme svědky takřka kuriózní situace, kdy pisatelka verbalizuje pocity nevyvážené kompenzace návštěvníkům ze své strany. Jedná se o názornou ukázkou neegoisticky, resp. altruisticky zaměřeného jednání. To zachází v jiném případě tak daleko, že Růžena Vacková zvažuje odepření si návštěv s ohledem na duševní stabilitu jejích blízkých: „*Jsem skoro rozhodnuta, že pokud budu v Pardubicích, že si nebudu návštěvy žádat. Vidím Vás nesmírně ráda a chvilka s Vámi znamená pro mne mnoho, ale abyste právě Vy, téměř při každé Vaší návštěvě, měli šoky, to je i pro mne neúnosné. (...) Věřte jen, že Vás stále a čím dál ve větší hloubce miluji a jsem Vám vděčná.*“ Zda zmiňované nervové otřesy měly původ v prostředí, kde se návštěvy odehrávaly, nebo měly jinou příčinu, ani v této situaci nejsme schopni určit. Poselstvím sdělení je nicméně hlavní zřetel na blaho ostatních před zájmy vlastními.

Altruistické zacílení se pojí také se závěrečným podtématem v rámci sledovaného tématu a tím je **sdílení břemen**. Toto podtéma má svou charakteristiku blízko k dříve definovanému duchovnímu poutu; jeho podstatou je prvek spoluprožívání nejrůznějších těžkostí, které přináší život na svobodě ostatních členů nejužší rodiny.

Je příznačné, že záměr sdílet nelehký osud je explicitně dán do přímé souvislosti se smyslem pobytu mezi vězeňskými zdmi; propůjčuje takové existenci opodstatnění. Zároveň zde vystupuje prvek (jakkoli nepatrné) vědomé oběti. Ještě více zde vystupuje předpoklad, že „*duch*“ je na rozdíl od fyzických daností člověka rezistentní proti násilnému spoutání: „*Má-li mít tato má ‚uzavřená‘ existence nějaký smysl, je to právě sdílení břemen s Vámi venku a dokonce umenšování jich nepatrnými obětmi. A má mít smysl také tím, že si právě v tomto*

oddělení poustky rozšiřuješ nejen názorové a poznávací, ale i citové obzory. “ Paradoxně tedy uvěznění přináší pozitivní šanci rozšířit si obzory, v protikladu k ubíjejícím „nutnostem“ poznamenávajícím běžný život. Zcela charakteristické je rovněž to, že obtíže pobytu ve vězení je ve světle starostí na svobodě umenšovány a bagatelizovány: „A člověk je tu méně uondáván všedními nutnostmi než Vy. Prostě obtížné věci nevnímáš, nebo je bereš s humorem a to je námaha celkem malá proti tomu, že právě všednosti a obtíže denního života jsou u Vás venku vskutku nutné. Můžeš tedy na mne naložit cokoliv, a docela bez zásluhy, ti unesu a sdílím.“ Celou zprávou prostupuje myšlenka ohleduplnosti a citlivosti vůči starostem druhých.

Ostatně i další sdělení mohou navozovat dojem, jako by těžkosti v životě sestry byly rovny strážním vězeňského života: *„Sdílím s Tebou Tvůj život, který je opravdu rudimentární: za teplo platíš ‚dolováním‘ a ‚čištěním‘ uhlí, za jídlo honbou po kořisti – až po odstraňování zbytků.“* Lze si povšimnout, kromě vyjádření vzájemnosti, také obraz elementárního života, který spíše než co jiného evokuje boj o holé přežití.

Motiv sdílení a potřeba ulehčit nabývá na významu v období Vánoc. *„Má drahá sestřičko, (...) myslím na Tebe mnoho teď ve dnech vánoční přípravy a chtěla bych Ti ulehčit ve všem, co je na ní těžkého. (...)“* Příměr vosku taveného ve výhni světla slibuje katarzní vyústění prožívaných starostí: *„Budu s Vámi a budu vzpomínat, až se všechny Vaše starosti na chvíli rozptýlí pod stromečkem, a budu Tobě a všem obříženým přát, aby se všechno zlé tavilo jako vosk ve výhni světla.“*

Spoluvězenkyně

Také okruh pojmenovaný „Spoluvězenkyně“ má ve vztahu k mapování zdrojů smysluplnosti zcela logické opodstatnění. Žádný vězeň, politického nevyjímaje, se v prostředí věznic nepohybuje ve vzduchoprázdnu, ale buduje si sociální vazby, aktivně vstupuje do četných interakcí.

Téma spoluvězenkyň se v publikované korespondenci objevuje zřídka a nelze se nad tím pozastavovat; přednost dostávají oblasti, jež pisatelku i příjemce dopisů propojují, jinými slovy, co je jim nějakým způsobem společné. Frekvence výskytu v daném případě však tentokrát s významem oblasti zcela nekoresponduje. A to navzdory skutečnosti, nebo možná právě proto, že se jedná o sociální kontakty, které si vzhledem okolnostem jedinec nevolí, nýbrž je do nich vsazen. V takovém kontextu je třeba chápat vyznání Růženy Vackové: *„To je také to*

nejtěžší a zase nejkrásnější na kriminálu, že je člověk bezvolně postaven do vztahů k lidem, s kterými ho zpočátku nic nepoutá, než že jsou také lidmi; a lidmi podmíněnými týmiž podmínkami.“ Vědomí odpovědnosti je motivováno křesťanským požadavkem nepodmíněné lásky k bližnímu: *„Tak člověk pochopí, že bližní je bližní – tj. člověk blízký člověčenstvím. A jak začne přijímat člověka z Boha, roste zvláštní odpovědnost k druhému až ta evangelická láska, která miluje bližního jako sebe samého.“* Coby projev křesťanského postoje není přitom vzájemnost nikterak oslavována – je považována za věc přirozenou: *„A poněvadž všichni zde mají kromě křížů lidských ještě své vlastní břemeno, břemena svých osobností, svých rodin i zvláštních osudových dějů, vyrůstá zde to opravdu křesťanské společenství žádané sv. Pavlem: jeden druhého břemena noste. Není to zvláštní ctnost – je to samozřejmost.“*

Na tomto místě by nám neměla uniknout jistá diference, pokud jde o úlohu, jakou sehrává okruh rodinných vazeb v porovnání s kategorií spoluvězenkyň. Oběma je přitom společné to, že zastupují sféru mezilidských vztahů. Zatímco však společenství trestankyň znamená pro Růženu Vackovou v první řadě odpovědnost a závazek daný člověčenstvím (což ovšem také může jednání vtisknout nezaměnitelný smysl), rodina představuje dimenzi, ze které je vědomí smyslu čerpáno již jen její pouhou existencí. Je smyslem sama o sobě.

5.4.2 Hodnoty

Druhým velkým okruhem, jenž odráží možnosti duchovních zdrojů a smyslu života a který se z textů analyzované korespondence zřetelně vynořuje, je okruh definovaný hodnotami. Ty zde vystupujíoby univerzálie předznamenávající důležitost určité věci nebo intence konání.

Nadosobní cíle

Pojmenováním „nadosobní cíle“ chceme vyjádřit zejména fakt určitého sebezpřesahu, který takové cíle provázejí. V našem případě jsou reprezentovány dvěma subtématy.

První z oblastí vřazenou pod nadosobní cíle nese pracovní název **Bojovat za hodnoty**. Takové označení reflektuje předpoklad, že k jejich dosažení nedochází automaticky, nýbrž že vyžadují úsilí, osobní zaujetí a v některých případech i sebezapření. Specifickým rysem je jejich univerzálnost neboli platnost bez ohledu na to, zda jsou či nejsou uvědomované. Tento aspekt Růžena Vacková podtrhává, říká-li: *„Ovšem, drahoušci mí, nechápete snad dobře jednu věc, že*

mi nejde a ani nešlo o to, jít proti něčemu, jako pro něco. (...) Co jsem dělala a dělám, je pro hodnoty, o nichž vím, že jsou potřebné každému člověku na světě, i když o tom neví.“ Zmíněnému úsilí „být pro něco“ vtiskuje obsah výhradně každý za sebe: „(...) A pro důkaz a zápas o to mám jenom sebe na tomto světě a neumím a ani nemohu nasazovat nic než sebe.“

Jiná citace poukazuje na objektivní nadřazenost konkrétních idejí a nutnosti je hájit. V této souvislosti zaujme hierarchičnost hodnotám připisovaná: *„Člověk musí tak dlouho respektovat především lásku a vztahy lásky mezi lidmi, dokud neohrožují objektivní dobro, objektivní spravedlnost, povinnost ohledu k jiné osobě.“*

Tematizace boje za prosazení hodnot se objevuje také v promluvě k synovcům, kde je vzpomenuto příkladu jejich otce a strýce.¹⁵ *„Byli úspěšní (pozn.: otec a strýc) i podle měřítek světa. Byli to oba znamenití lékaři, kteří nejen vystudovali, ale skutečně byli dobrými odborníky ve svých oborech – ale nad tento úspěch byl jim úspěch smrti. Smrti strašné, popravou. Ale byl to úspěch mužné důslednosti.“* Smrt v načrtnutém podání nemá ryze negativní konotace – její jí přiřknuta pečeť vítězství, která navzdory předčasně ukončenému životu mu vtiskla smysl: *„Protože oba věděli, že za některé hodnoty života musí se modlit, trpět a bojovat. Zvítězili úspěšně nad nacismem – i svou smrtí. Ano, pro nás žijící to byla v určitém smyslu katastrofa, ale při hlubším pohledu na věci – byl to úspěch plného životního smyslu.“*

Dalšího text naší autorky se zaměřuje na neodmyslitelnou vlastnost hodnot, o něž stojí za to svádět boj. Onou vlastností je jich nepomíjivost v čase: *„Žádná hodnota pravá se nemůže stát anachronismem, nejen v oblasti vztahů jako láska, věrnost, přátelství oddanost, jen snad vnější způsob projevů se mění, ale všechny hodnoty trvají – i touha po nich.“*

Je tedy nasnadě, že prostor pro směřování k nadosobním cílům nemůže být umenšen ani faktem odsouzení. A Růžena Vacková si je této skutečnosti plně vědoma. Můžeme předeslat, že následující formulace je pro zodpovězení postulované výzkumné otázky de facto zásadní, citujeme ji tedy v plném znění: *„Život ovšem nekončí se svými nároky ani zde, třebaže je jiný; poznávání řádu, otázky soužití s lidmi, rozhodování o menších a větších dobrech, mají zvláštní naléhavost. A vždycky trvá zápas o život v přítomnosti Boží, který musí člověk svádět se svou roztržitostí, s přeceňováním maličností, se sebeláskou a sebecitem, se vším, co je v člověku narušeného. I zde se však člověk vyvíjí v poznání a lásce.“* Zbývá snad jen doplnit, že odkaz na nároky, které klade život, konvenuje s proslulým Franklovým pojetím života jako úkolu.

---

¹⁵ Oba byli v roce 1944 popraveni nacisty.

Druhou oblast vyplývající z kategorie nadosobních cílů nazvěme v souhlase s odkazem na slovní spojení užitá v korespondenci **Čistá forma života**. Společným jmenovatelem pro jmenovanou oblast je, že obsahuje náznaky určitých návodů, eventuálně vodítek pro život naplněný smyslem, zároveň dává tušit závazek směřování k jistému ideálu. Tyto úvahy cílí převážně k dorůstajícím synovcům Růženy Vackové a mají tak nepochybně přispět k jejich osobnostnímu formování.

Uvedené lze bez výhrad aplikovat na následující ukázkou, která zčásti rekapituluje již dříve citovanou myšlenku o nadřazenosti hodnoty spravedlnosti vůči lásce, a dále tyto úvahy rozvíjí ve směru zásad, kterými je na místě se v životě řídit: „*Na Tebe, Andrejku (pozn.: tj. synovec), zvlášť mnoho myslím, a prosím Tě, zapamatuj si opravdu těch několik zásad, které řídí život: že spravedlnost jde před láskou – protože z objektivované lásky hájí řád pro všechny; že člověk nemá jít nad své síly a nesmí také nikoho nutit k heroismu, ale běda, jde-li člověk pod své síly.*“ Jak vidno, do slepé uličky vede nejen promarnění možností, tak také – možná překvapivě – přecenění vlastního potenciálu.

Pasáž následující se rovněž obrací k synovcům Růženy Vackové. Přání tentokrát sleduje přesah obvyklých hranic života ve všech myslitelných dimenzích: „*A já Ti přeji, mé srdéčko (pozn.: synovec Sášenka), aby Tvá symfonie zněla ve všech hlasech logicky a ryze, a aby všechny uzliny opravdu přesahně převáděly Tvůj život do forem vždy čistších, vyšších, hlubších a širších i do délky obsáhlejších.*“ Klade důraz na duchovní podstatu jevů: „*Integrální realita neobsahuje jen úkazy, zkušenosti smyslové, nýbrž i vniterné a duchovní jevy. (...) A celá – ovšem velmi složitá taktika života je ve třech pokynech: vidět, hodnotit, jednat.*“ Vposled naznačené životní krédo výslovně předesílá požadavek souladu myšlení a jednání.

Další z písemných poselství pracuje s nám již známým konceptem života pojímaného jako zápasu: „*Víte, mé šmidlenky (pozn.: oslovení patří synovcům), vůbec zápas lidského života je v tom, že člověk musí objevovat a prožít pravou podstatu pojmů, které se otřely ubohým a nedostatečným lidským používáním.*“ I zde platí, že pravou podstatu nestačí pouze objevit, tedy poznat rozumově či smysly, je nutné ji nadto integrovat do způsobu bytí.

Své sestře adresuje Růžena Vacková úvahu odlišně zaměřenou; týká se procesu stárnutí a smíření s životem: „*Má drahá Sepluško, (...) nepřejí Ti nic analogického v poměrech jako u našich, ale to vniterné přátelské dožívání a hodnocení celého života, které mezi nimi je.*“ Životní bilancování není pojato jako věc hodná tragiky, naopak je zahaleno do výrazně pozitivních odstínů: „*Je to věc opravdu krásná a snad nejkrásnější v lidských vztazích, ono*

přijetí života druhého a tiché prolnutí marností dožívaných chvil. Je to období podzimního ticha, skutečné zlátnutí a červenání listů – a ticho je hlubší, když je ve dvou. Je to ticho s ozvěnami.“

Poslední citace z daného souboru témat poodhaluje koncentrovanou životní moudrost zralého věku: *„Zamýšlím se velice také nad údobím svého mládí (...) a přehodnotila jsem mnohé. (...) uvědomuji si ty faktické hodnoty života, onen smysl pro čest, závaznost čestného slova, hluboký smysl pro takt, což nebylo jen pozlátkem, ale vycházelo z hlubinného zdroje vztahu, který byl založen na ověřené úctě člověka k člověku. (...) Život se nevrací, pravda, a staré musí být odstraněno. Ale všechno shnilé se stejně odstraní. A jde o život v řádu.“* Opět se ke slovu dostává leitmotiv života pojatého (v neposlední řadě) jako boj: *„Nebyl-li dán ještě nám, přece byl snad protrpěn, promodlen a probojován pro ty mladé.“* Život prodchnutý bojem i utrpením dospívá k naplnění skrze zajištění kontinuity života.

Vězení jako příležitost

Následující oblast představuje v rámci zkoumané problematiky téma mimořádně podnětné, které zároveň vzhledem k zacílení výzkumu mnohé osvětluje. Prostřednictvím výpovědí autorky jsme tak svědky názorného příkladu souzvuku slov a činů. A jakkoli se může zdát označení okruhu témat vetknuté do nadpisu paradoxní až absurdní, v kontextu celé korespondence ve skutečnosti představuje jediné možné rozuzlení. Připustíme-li totiž závaznost objektivní spravedlnosti, naléhavost pokynu „vidět – hodnotit – jednat“, platnost požadavku „plného životního smyslu“, pak tedy se možnosti smyslu nemohou zmenšit pod hrozbou ztráty osobní svobody. Je tomu právě naopak, než by se na první pohled mohlo zdát: realita vězení možnostem naplnění smyslu razí cestu a posouvá vnímání smysluplnosti na vyšší úroveň.

První podtéma můžeme pojmenovat **Vnitřní svoboda**; ta je nezbytným krokem k přijetí nevyhnutelného, v tomto případě uvěznění. Je to právě předpoklad vnitřní svobody, který dává možnost eliminovat dopad negativních dějů z vnějšího světa. V konečné instanci je postoj jednotlivce rozhodujícím faktorem. V tom duchu také čteme zprávu Růženy Vackové: *„Má drahá sestřičko, ty víš, že konečně vnější okolnosti znamenají velmi málo a že nejdůležitější je, jak se člověk k čemu postaví.“*

Odlišná slova, avšak s prakticky totožným vyzněním adresuje autorka svému otci: *„Tak já, tatínku, za nic nepykám, protože i toto místo, na němž jsem, je místem, které mám ze svého*

svobodného rozhodnutí. I to, že zde setrvávám, zase vyplývá z toho, že se řídím svou svobodnou vůlí.“

Následující poznámka určená sestře pouze potvrzuje, co již bylo konstatováno: *„Jediná zbraň v tomto fantomatu je vnitřní svoboda a důsledná pravdivost. V tom také vidím cenu svého přebývání.“* Východisko je zřejmé – důsledná aplikace vnitřní svobody je cestou k utváření smyslu života i počas uvěznění.

Podtéma uvedené pojmenováním **To podstatné** poskytuje svědectví o možnostech náhledu na svět na život, jakož i na vše, co je v něm skutečně důležité, z dosud nepoznané perspektivy – perspektivy vězeňské. Předeseílá to i následující příspěvek: *„Život je vůbec rozmanitější, než se může odvážit umělec napsat. To člověk nejvíc vidí v kriminále. Někdy mne opravdu svrbí ruka napsat jednou všechny ty složité, a namnoze tragické děje, Ale nebyly by to ‚mrtvé duše‘, ale o živých duších.“* Na pozadí sdělení zaznamenáváme povzdechnutí nad svazujícím působením cenzury.

Jiný fragment staví do popředí dar duchovního růstu i ve stísněném prostředí vězeňské cely: *„(...) víš, člověk odkázaný na úzký prostor, uvědomuje si zároveň tu úžasnou proměnnost: jak ani vteřina, tím méně hodina není táž, zejména ve vniterném dění a reakci. A když se člověk sám se sebou a cele vzdá přítomnosti Boží, tak opravdu zvláště, živinami milosti bez svého zvláštního přičinění roste. Jde jen o to – opravdu se vzdát.“* A co je obzvlášť významné – v důsledku člověku vnucených dochází k přehodnocení hodnot: *„Člověk se tu naučí filtrovat hodnoty v životě i v lidech a s velkým smutkem vidí cary svých mrtvých skutků.“* Některé hodnoty dříve považovány za samozřejmé dostávají nově punc vzácnosti, přičemž takové zjištění provází smutek: *„Je to strašně smutné, ale i tak se člověk ode dna poučuje, co všecko už je hodnotou, co bývalo samozřejmostí.“* Jindy je ovšem poznání „nesamozřejmého“ přijato naopak s povděkem: *„Člověk vůbec za velmi málo věcí děkuje, které naprosto nejsou samozřejmostmi. A je nutné, aby někdo byl vzpamatován. Já děkuji alespoň za to, že jsem byla ‚vzpamatována‘, a proto se opravdu těším z koupele a teplé vody – protože vždycky nemusí být teplá. A z čerstvého prádla, z malých příležitostí radosti nad teplem, čistotou a chutným soustem.“* Faktický nedostatek tak dává šanci uchopit konkrétní hodnotu jako nikoli zanedbatelnou.

Působením prostředí dochází k posunům také v oblastech, které se pobytu za mřížemi bezprostředně nedotýkají, přesto z této skutečnosti určitým způsobem vyplývají. Jako příklad uveďme vztah k přírodě, jak je na řádcích dopisu popsán: *„Zajisté po ní (pozn.: po přírodě)*

toužím, ale neteskním. Vlastním ji víc bez ,držby'. Máme tu jinou krásu: tu nejubožejší přírodu, květy plotů a příkopů ve skutečnosti – a to nejslavnější dáváme s láskou Vám. Doufáme, že touto chudobou nosíme celé náruče, celé louky, lány Vám, které milujeme. A když z toho máte radost, jak je venku krásně, mám pocit, že jsme kousek té radosti zprostředkovali. Nevím, pochopíš-li. Je to tak vlastní politickým vězňům.“ Daná ukázka více než o čemkoli jiném vypovídá o zamítnutí majetnického přístupu k přírodě.

Vnímání přírody přibližuje i následující sdělení, které přiznává zvýšení senzitivity vůči estetické stránce přírodních úkazů: *„Jsem s Vámi šťastná, že jste teď v krásné přírodě. Člověk se zde stává vnímavý pro krásu ještě silněji. Je jí tu tak málo, že se zrovna vrývá do všech smyslů. Denně žasnu nad úchvatnými dramaty oblohy zde v rovině, kde zvláště západy jsou nevypravitelně krásné a mocné.“* Zároveň nepřekvapí typické sdílení radosti s nejbližšími, kteří mohou bohatství přírody krásy vstřebávat bez vnějších omezení.

Svému otci Růžena Vacková zprostředkovává obraz poznání podstatného v lidském životě; onu elementární podstatu „duchovní konstrukcí“: *Nevěřili jsme v možnosti romantické literatury a život je mnohem romantičtější; hmatáme přímo duchovní konstrukci života, přesvědčujeme se citelně o bytování (sic!) a působení sil a svatých existencí.“*

S výše popsaným je neoddělitelně spjato i uvědomění si aspektů života, pro něž ve vězení nejsou místa, které jsou však z hlediska podstaty vyhodnocena jako zbytné: *„(...) ale za to se (pozn.: ve vězení) zbavil člověk všelijakých zbytečných řetězců učenosti a rychleji proniká k podstatě. Vzpomněla jsem si přitom na jednu anekdotu o Michelangelovi, který říkal, že dobrá socha je ta, která kdyby svalena ze schodů zůstala by tak, jak je, a nic by se z ní neotlouklo. Opravdu, všechno nadbytečné a řádově ,nelogické‘ se otlučte – a pak zbude jen to podstatné.“*

Polarizaci hodnot, kterou umocňuje teprve uvěznění, popisuje následující výňatek: *„(...) naučila jsem se mnohému, k čemu bych nepřišla v přiměřeném, byť vězeňském prostředí (...) Došla jsem k určitým závěrům a přehodnocení některých věcí – ovšem ještě vyhraněněji a neústupněji, možno-li než dosud.“* Uvěznění tak ve výsledku podněcuje k výraznějšímu hodnotovému ukotvení: *„Hodnoty a metody, kterých jsem si vážila, vystoupily ještě světelnější a nutnější, to, čeho si nevážím, a proti čemu jsem celou bytostí, ukázalo se v ještě temnějším a hrůznějším zatemnění. Jsem velice ráda, že jsem poznala celou hlubinu tmy.“*

Odpovědnost

Následující okruh navozuje téma odpovědnosti, kterážto se v textech pisatelky vyskytuje (přinejmenším) ve dvou rovinách, jež spolu zdánlivě nesouvisí. První rovina zachycuje sdělení pohybující se v rovině teoretické; označme ji spojením **Vzdát se sebe**.

V tomto případě je pojem odpovědnost vzpomenut v souvislosti s morálním závazkem generace, již zastupují synovci Růženy Vackové: „*Vždyť jsem také ve vězení dozrála. Na Vaši generaci bude mnoho odpovědnosti. I té, dát jako ‚sůl země‘ či lépe ‚objevit‘ prvotní tvářnost věci a najít v tom zmatku názorů podstatnost vztahů. Každý člověk bud’ rozmnožuje světlo – nebo tmu.*“ Biblické přirovnání evokuje výzvu přijmout roli člověka, kterého je zapotřebí a jenž bude stát na straně dobra.

Následující zmínka odpovědnosti odkazuje na mravní požadavek zacílení na potřeby druhých ve smyslu altruistického jednání: „*Člověk odpovídá za každou sklenici vody, kterou z pohodlí, z antipatie nebo z pohrdání – nepodal. (...) Schopnost vzdát se sebe, vydat se v důvěře je základní postulát plné osobnosti v nejhlubším smyslu.*“ Jak už bylo naznačeno, v obou těchto odkazech má pojem odpovědnosti abstraktní charakter.

Že odpovědnost nepovažuje za termín prázdný, demonstruje autorka dopisů na svém vlastním příkladu. Děje se tak ve chvíli, kdy se před ní otevírá hypotetická možnost udělení milosti. V takové situaci nicméně Růžena Vacková tuto možnost rezolutně odmítá. Podtéma má název **Kompromisy nejsou dovoleny**.

Takto Růžena Vacková svůj postoj obhajuje: „*Možná, že se na mne také hněváte pro mé stanovisko k Vaší žádosti o milost. Nemluvě o jiných zásadních důvodech, které jsem Vám sdělila, musíte pochopit, že jsem byla odsouzena také proto, že jsem působila nábožensky na mládež. A mnoho mladých žen bylo se mnou odsouzeno a mnoho jich je ještě ve vězení. Nejen ty mé dušičky, ale i jiné mladé ženy, které jsem zde poznala. Bylo jim málo kolem dvaceti a teď jsou to třicetileté ženy. Nemohly se tedy ani doučit. Jen pomyslete sami, je-li správné, abych já hledala únik před nimi?*“ Oklikou se tak vracíme do okruhu mezilidských vztahů. Opět můžeme sledovat naléhavé vědomí osobní odpovědnosti, která je vztahována k souputnicím, jež svými názory ovlivnila a s nimiž sdílí stejný úděl. Pro jiné máměv představa znovunabytí svobody se v očích Růženy Vackové s pojetím odpovědnosti vylučuje, zatímco sama pokračuje ve své úvaze: „*I kantor je kantorem do konce časů. A já, která jsem mohla žít svůj život, mám chtít odejít před těmi mladými, po nichž také touží jejich rodiny, kterým také umírají příbuzní a které dokonce opustily své děti. Zjistěte není má oběť z největších. Nebylo by slušné, abych jednala*

jinak.“ Znovu před námi vyvstává imperativ odpovědnosti vůči druhým zapovídající upřednostnit individualisticky motivované pohnutky: „*Vím, že byste mi chtěli pomoci – ale je to pomoc za dnešních okolností? Nerada bych, abyste si mysleli, že dávám čemukoli přednost lidskou před Vámi. Vskutku ne: jenom svému svědomí a povinnosti.*“

Nezměněné stanovisko hájí i později v dopise otci: „*(...) musím Ti napsat, že s Tvou myšlenkou zásadně a naprosto nesouhlasím a souhlasit nemohu* (pozn.: žádost o udělení milosti). *Je to už definitivně probojováno.*“ Hlavní úlohu při rozhodování sehrává důsledná zásadovost, která neumožňuje uvažovat o cestě kompromisu: „*Nelze přece, aby člověk jednou řekl ne a podruhé ano. To je životní břídlství a příznačné pro naši, bohužel, příliš národní snahu ‚prožít se‘, jak se dá. Jsou věci, v nichž kompromisy, ani metodické, nejsou dovoleny.*“

Růžena Vacková stojí neoblomně za svým názorem, byť ví, že tím působí svým nejbližším zármutek. Odpovědnost však působí silou vnitřního zákonu: „*Je mi to nesmírně líto, že Vám působím bolest, ale musím znovu opakovat to smetanovské, jak jsem Vám psala: es ist mir nicht erlaubt – není mi dovoleno jednat jinak. Není mi to dovoleno ani Pánem, ani mou osobní ctí.*“ Autorka tímto rozhodnutím svým způsobem obětovala vztahy ke svému otci, sestře a synovcům ve jménu „objektivního dobra“ a ve prospěch ohledů k jiným lidem, k nimž jí váže vědomí odpovědnosti.

Víra

Víra je v rámci našeho schématu prezentována jako samostatné téma, nicméně ve skutečnosti tato oblast nenásilně a přirozeně prostupuje napříč analyzovanými písemnými prameny. Tato okolnost je koneckonců dobře patrná při mapování předchozích témat a podtémat. Připomeňme si tedy, že přemítá-li Růžena Vacková kupříkladu o chvíli budoucího shledání a budoucího společného života se svou rodinou, stanete se tak s dopomocí Boží. Upíná-li se v myšlenkách k naději sdílet jednou se synovci „zkušenosti víry, vzdělání i života“, obrací se s prosbou k Matce Boží. Neskrývá, že modlitbám se oddává téměř neustále. Duchovní růst ve vězení klade do souvislosti se vzdáním se přítomnosti Boží. Ve vztahu ke spoluvězenkyním se odkazuje na evangelickou lásku, „*kteřá miluje bližního jako sebe samého*“. A tak bychom mohli pokračovat.

Kladný vztah k víře a význam jaký jí je subjektivně přisuzován, můžeme vyčíst i z mnoha dosud nepublikovaných pasáží korespondence Růženy Vackové. V jednom z těchto

textů se svěřuje: „*Mám-li snad něco síly, není má, ale Toho, v něhož jsem uvěřila, Jemuž jsem se vzdala bez výhrad a o jehož něžnosti a lásce nechci pochybovat ani v nejtěžších okamžicích.*“ Sdělení můžeme vnímat jako projev pokory a skromnosti, kdy vnitřní síla není přisuzována vlastní pevné vůli, ale je odvozena z náboženských zdrojů. Jindy se obrací ke své sestře: „*(...) jistě také víš, že v oběti, podané ve vlastním kříži, kříži Kristově, je největší krása, ale také moc a síla, která rozrušuje všechny temnoty.*“ Oběť je přijímána jako hodnota, kterou stojí za to podstoupit a jež je vyvážena radostí: „*Jistě jsi také pochopila, že miluji nesnáze právě pro tuto jejich moc, protože už zde, na světě, je jimi a v nich vráceno člověku stonásobně – a především v radosti. To je ten poklad, který nerezaví. A nejhlubší a nejplatinější jsou ty oběti, které nám dává sám Ježíš, když se k němu známe.*“ A konečně téma smyslu podtrhuje následující vyznání: „*Opravdu jenom zcela nejvyšší hodnoty stojí za život a za myšlení. A jenom ve světle tohoto slunce života, Boha, mají věci své místo a svůj význam a smysl.*“

Lze tedy považovat za samozřejmé, že víra, která se navíc neomezovala na formální akty modlitby, znamenala nepostradatelný a mocný zdroj duchovní síly.

5.5 Diskuse výsledků

Výzkumné šetření si kladlo za cíl zjistit, v jaké formě se vnímání smyslu života vynořuje v textech vězeňské korespondence (u cílové skupiny politických vězňů), a zejména pak zjistit, jaké zdroje pocíťované naplněnosti individuálního života jejich korespondence naznačuje.

Hlavní výzkumná otázka byla formulována následovně: **Jaké duchovní zdroje, resp. konkrétní podoby vnímání smyslu života vedly politické vězně k překonání fáze uvěznění?**

Předtím, než přikročíme k jejímu zodpovězení, věnujme pozornost určitým aspektům, jež výzkumné šetření provázely a promítly se do jeho výsledku.

Pokud jde o onu formu, vycházíme ze skutečnosti, že předmětem zkoumání jsou texty korespondence jako dokument, základní forma je tedy logicky písemná. Autorka, profesorka Růžena Vacková, užívá vzhledem ke svému akademickému vzdělání kultivovaný a stylisticky vytříbený jazyk, vhodně volí jazykové prostředky. S ohledem na fakt, že adresátem dopisů jsou nejbližší rodinní příslušníci (sestra, otec, synovci), zaujmou specifická oslovení, jimiž jsou příjemci oslovováni (sestra – „Sepluška“; synovci – „šmidlenky“ apod.), časté je v případě synovců užívání zdvořilých domáckých variant jmen („Sášenko“, „Andrejku“). Charakteristická jsou rovněž oslovení doplněná o adjektivum vyjadřující vysoce kladný emocionální vztah k příjemcům korespondence („drahá sestřičko“, „milovaný drahouškově“,

„můj drahý tati“). Naznačená tendence, která je vlastní všem dostupným textům bez výjimky, vlastně předznamenává jeden z hlavních duchovních zdrojů počas uvěznění.

Tím se dostáváme k odpovědi na hlavní výzkumnou otázku. Na základě výzkumu byly identifikovány dvě hlavní oblasti duchovních zdrojů, podmiňujících vnímání smyslu života: na jedné straně okruh mezilidských vztahů, zejména rodiny, na straně druhé sféra hodnot.

Co se týče oblasti mezilidských vztahů, zde sehrává určující roli rodina, konkrétně opět sestra, otec a dva synovci. Tento okruh je zároveň naprosto logický, uvážíme-li, že se jedná osoby, jež spolu prostřednictvím dopisů vedou písemný dialog. Zároveň je důležité mít na paměti, že do procesu vzájemné korespondence silně vstupovala cenzury, jež nezanedbatelným způsobem redukovala rámec komunikačních témat a podobu jejich vyjádření. Přesto však výše zmínění příbuzní Růženy Vackové nejsou jedinými postavami zalidňujícími stránky dopisů. Na několika místech registrujeme odkaz na – v té době již nežijící – bratra a švagra Růženy, kteří byli v předposledním roce druhé světové války popraveni nacisty. S o to větším významem nicméně jejich odkaz přetrvává v rodinné „kolektivní paměti“ a zejména dospívajícím synovcům jej jejich příklad („úspěch mužné důslednosti“) předkládán za vzor jednání hodný úcty.

Zaměříme-li se na podoby vnímání smyslu v rámci této kategorie, klíčová úloha zde náleží fenoménu, který jsme pro účely práce označili jako *duchovní pouto*. Jedná se o zvláště silné, v dopisech velice často verbalizované mentální sepětí mezi korespondenty, které prolamovalo omezení daná nemožností se stýkat a ztrátou svobody vůbec. Tuto citlivě percipovanou oblast vhodně ilustruje výrok „*Duchovní pásmo je silným poutem.*“

Kromě těchto duchovních pout byly podstatným duchovním zdrojem sytícím smysluplnost života vzpomínky na společně prožitou minulost i anticipace (očekávané a vyhlížené) společné budoucnosti. Po dobu uvěznění vzájemný osobní kontakt zprostředkovávaly řídké, o to však intenzivněji prožívané a zpětně v dopisech reflektované návštěvy. Důležitým projevem vnímání smysluplnosti bylo „sdílení břemen“, tzn. osobitý způsob, kterým Růžena Vacková opět na duchovní úrovni usilovala snížit každodenní starosti blízkých na svobodě.

Určitý význam z hlediska vnímání smyslu přisuzujeme také spoluvězenkyním Růženy Vackové; v tomto případě se jednalo větším dílem o naplnění požadavku křesťanské lásky.

Přejdeme-li k oblasti hodnot, ty můžeme ve sledovaném kontextu považovat za internalizované normy, které indikují, jaké jednání sleduje cíl dosažení „dobra“ a co je s tímto požadavkem naopak v rozporu. Dopisy Růženy Vackové jsou prodchnuty úvahami o nadosobních cílech a o nutnosti za pozitivní hodnoty bojovat.

Zcela unikátní je postoj autorky dopisů k odnětí svobody. To vnímá jako ojedinělou příležitost odhalit podstatu věcí, která za běžných životních podmínek pochopení uniká, ba přímo nahmatat „duchovní konstrukci života. Prostředkem k dosažení takového postoje je vědomí vnitřní svobody. Tato schopnost se následně podílí na rozhodnutí zásadně odmítnout jakékoli pokusy vedoucí k omilostnění.

Specifickou pozici z pohledu vnímání smyslu života zaujímá náboženské přesvědčení Růženy Vackové, které prostupuje napříč všemi definovanými oblastmi a tématy. (Prolínání dílčích okruhů je vůbec charakteristický rys analyzovaných textů.) V podání autorky se jedná o projev „žité víry“, jež nezůstává u slovní reprodukce „nezpochybnitelných pravd“, ale tvoří soulad myšlení a skutků.

Ještě na tomto místě dodejme, percepce smysluplnosti života byla na určitých místech v textu explicitně vyjádřena. („*Má-li mít tato má ‚uzavřená‘ existence nějaký smysl, je to právě sdílení břemen s Vámi venku...*“; „*Opravdu jenom zcela nejvyšší hodnoty stojí za život a za myšlení. A jenom ve světle tohoto slunce života, Boha, mají věci své místo a svůj význam a smysl.*“ aj.)

Tolik tedy k zodpovězení hlavní výzkumné otázky. Nyní si ještě zaslouží úvahu některé okolnosti, které podobu výzkumného šetření ovlivnily. První z nich je již zmíněný fakt cenzury, který neumožňoval oddat se v dopisech otevřenosti. To bylo také ostatně hlavním důvodem, proč byl výzkumný vzorek omezen na jedinou autorku dopisů. Nutno dodat, že navzdory omezujícím podmínkám jsou dopisy Růženy Vackové opravdu výrazně prodchnuty vnímanou smysluplností a plností života. Tato skutečnost však zároveň do jisté míry získané výsledky šetření paradoxně problematizuje: je totiž zřejmé, že se nejedná o výzkumný vzorek, který by se dal považovat za reprezentativní (což ovšem přinejmenším etické hodnotě výpovědi nijak neubírá).

Jako příznivá se ukázala „vztažnost“ textů k (soudobě) přítomnému času, tzn., že materiál podrobený analýze nevznikal s odstupem (jako je tomu například při využití orální historie). Odpadá tak faktor selektivní paměti a riziko retrospektivní idealizace vlastních pohnutek i činů.

Celkově tedy můžeme konstatovat, že konkrétní podoby vnímání smyslu života v rámci realizovaného výzkumného šetření nacházejí svůj zdroj především v rovině mezilidských vztahů, zvláště rodinných, a dále v oblasti preferovaných, ale také v konkrétních životních situacích uplatňovaných hodnot a nadosobních cílů.

Závěr

Předkládaná práce se zabývala fenoménem smyslu života u cílové skupiny politických vězňů v Československu v období komunistické totality mezi lety 1948 – 1989. Vstupní kapitola měla podobu teoretického backgroundu a ozřejmila základní pojmový aparát, jakož i aktuální úroveň poznání u zvolené problematiky.

Kapitola následující přinesla nástin tématu v kontextu československého poválečného vývoje; seznámila nás s ideologickým a právním podhoubím represe proti osobám nepohodlným tehdejšímu režimu. Součástí byla také charakteristika vězeňských zařízení – věznic a trestaneckých pracovních táborů.

Kapitola v pořadí třetí představila cílovou na pozadí konceptu mezní životní situace. Uvedené pojetí lze vztáhnout, vzhledem k dobovým podmínkám, zejména na situaci politických vězňů přibližně do roku 1960. V této souvislosti jsou rovněž přiblíženy mechanismy adaptace (politického) vězně na skutečnost uvěznění. Následně je pozornost věnována rozboru vězeňské subkultury.

Čtvrtá kapitola si všímá tematiky politických vězňů ve vztahu k vnímání smyslu života. Pozornost byla věnována fenoménům naděje a beznaděje a jejich dopadu na vězeňskou zkušenost. Načrtnut byl také fenomén přátelství, jenž u odsouzených pomáhal potřebu smyslu života saturovat.

Výzkumné šetření si kladlo za cíl analyzovat téma vnímání smyslu života se zaměřením na v texty vězeňské korespondence politických vězňů a také zjistit, jaké zdroje pocíťované naplněnosti individuálního života jejich osobní korespondence naznačuje. Zvolena byla kvalitativní výzkumná strategie; dokumenty autentické vězeňské korespondence byly analyzovány prostřednictvím interpretativní fenomenologické analýzy. Výsledky průzkumu poukázaly na četné možnosti duchovních zdrojů, respektive podob vnímání smyslu života, jež měly svůj původ především v oblasti mezilidských vztahů a také ve sféře (morálních) hodnot. Při vědomí limitů takto koncipovaného výzkumného šetření (zejména s ohledem na velikost vzorku a tím i omezené možnosti zobecnění) se domníváme, že cíl práce byl naplněn.

Zamyslíme-li se nad využitelností tématu pro praxi, uznáváme, že ta je přece jen poněkud sporná – vzhledem k tomu, že tematika politických vězňů je v současné době považována za přežitou a neaktuální. Přesto však výsledky práce mohou být určitou inspirací,

a to minimálně v poznání, jaký potenciál skrývají mezilidské vztahy, jsou-li motivovány pozitivním hodnotovým zaměřením a prosociálním jednáním.

Prostor pro případný navazujícího výzkumu lze spatřovat u cílové skupiny přímých potomků politických vězňů. Bylo by jistě podnětné analyzovat, nakolik se rodinná životní zkušenost politického vězně promítne do hodnotového ukotvení následujících generací.

Seznam použitých zdrojů

BARTOŠEK, K. *Český vězeň. Svědectví politických vězeňkyň a vězňů let padesátých, šedesátých a sedmdesátých*. 1. vyd. Praha: Paseka, 2001. 317 s. ISBN 80-7185-363-1

BART, I. *Na gestapu*. 1. vyd. Liberec, Severočeské nakladatelství, 1975. 212 s.

BLAŽEK, P. a PAŽOUT, J. *Nejcitlivější místo režimu. Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS) pohledem svých členů*. 1. vyd. Praha: Pulchra, 2008. 144 s.
ISBN 978-80904015-2-5

BÁRTÍK, F. *Tábor Vojna ve světle vzpomínek bývalých vězňů*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Vyšehrad, 2008. 187 s. ISBN 978-80-7021-938-6

BLÁHOVÁ, I. et al. *Jménem republiky! Osm případů zvládnuté komunistické justice*. 1. vyd. Praha, Auditorium, 2015. 398 s. ISBN 978-80-87284-55-1

BOUŠKA, T. et al. *Českoslovenští političtí vězni. Životní příběhy*. 1. vyd. Praha: Česká asociace orální historie, 2009. 352 s. ISBN 978-80-254-5825-9

BRODSKÝ, J. *Řešení Gama*. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 1990. 182 s. ISBN 80-7106-009-7

BURSÍK, T. *Přišli jsme na svět proto, aby nás pronásledovali. Trestanecké pracovní tábory při uranových dolech v letech 1949-1961*. 1. vyd. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2009. 211 s. ISBN 978-80-87211-22-9

BURSÍK, T. *Ztratily jsme mnoho času... Ale ne sebe! Životy politických vězeňkyň v československých věznicích padesátých a šedesátých let dvacátého století*. 1. vyd. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2006. 197 s. ISBN 80-86621-25-1

CUHRA, J. *Svědění paměti*. Vyd. neuv. Olomouc: nakladatelství Poznání, 2009. 214 s.
ISBN 978-80-86606-88-0

DVOŘÁKOVÁ, Z. *Z letopisů třetího odboje*. 1. vyd. Praha: nakladatelství Josef Hříbal, 1992. 279 s. ISBN 80-900892-3-2

FRANKL, V. E. *A přesto říci životu ano*. 3. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006. 175 s. ISBN 80-7192-866-6

- FRANKL, V. E. *Co v mých knihách není*. Vyd. neuv. Brno: Cesta, 2013. 102 s.
ISBN 978-80-7295-166-6
- FRANKL, V. E. *Lékařská péče o duši*. Vyd. neuv. Brno: Cesta, 2006. 235 s.
ISBN 80-7295-085-1
- FUČÍK, B. a BARTOŠEK, K. *Zpovídání*. 1. vyd. Toronto: Sixty-Eight Publishers, 1989. 168 s.
ISBN 0-88781-206-6
- GRUNTORÁD, J. a UHL, P. *O československém vězeňství. Sborník Charty 77*. 1. vyd. Praha: Orbis, 1990. 198 s. ISBN 80-235-0003-1
- HROMÁDKO, O. *Jak se kalila voda. Výbor z kriminálních příběhů a úvah*. 2. rozšíř. a přeprac. vyd. Praha: Nakladatelství Epoque, 2017. 373 s. ISBN 978-80-7557-092-5
- HRUBÝ, K. *Mohlo to být horší. Usmířené vzpomínání na komunistický kriminál*. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2017. 161 s. ISBN 978-80-7285-204-8
- KŘIVOHLAVÝ, J. *Psychologie smysluplnosti existence. Otázky na vrcholu života*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2006. 204 s. ISBN 80-247-1370-5
- LONDON, A. *Doznání*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1969. 412 s.
- MACURA, V. Motáky jako literární dílo. In: FUČÍK, J. *Reportáž, psaná na oprátce*. 1. úplné, kritické a koment. vyd. / reedice. Praha: Torst, 2016. s. 306-324. ISBN 978-80-7215-527-9
- MACHÁČEK, M. *Gustáv Husák*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2017. 361 s.
ISBN 978-80-7429-388-7
- MACHOVEC, M. *Smysl lidského života*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1965. 274 s.
- MIOVSKÝ, M. *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2006. 332 s. ISBN 80-247-1362-4
- MUCHA, J. *Studené slunce*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1968. 187 s.
- ONDOK, P. *Muklovský Vatikán*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. 135 s. ISBN 80-7325-040-3

- PADEVĚT, J. *Komunistické lágry. Tábory nucené práce, nápravně pracovní tábory, pracovní útvary vězňů a internační místa duchovních 1948-1962*. 1. vyd. Praha, Nakladatelství Academia, 2019. 310 s. ISBN 978-80-200-2977-5
- PECKA, K. *Na co umírají muži*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1968. 142 s.
- PEJČOCH, I. *Ženy v třetím odboji*. 1. vyd. Cheb: Svět křídel, 2014. 175 s.
ISBN 978-80-87567-63-0
- PEJČOCH I. a TOMEK, P. *Policisté na popravišti*. 1. vyd. Praha: Svět křídel, 2013. 263 s.
ISBN 978-80-87567-36-4
- PINEROVÁ, K. *Do konce života. Političtí vězni padesátých let – trauma, adaptace, identita*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2017. 404 s. ISBN 978-80-7422-590-1
- POLÁKOVÁ, J. *Možnosti transcendence*. 1. vyd. Praha: Zvon, 1994. 110 s.
ISBN 80-7113-106-7
- RAMBOUSEK, O. *Paměti lichoběžníka*. Vyd. neuv. Praha: Nakladatelství Primus, 1999. 251 s.
ISBN 80-85625-22-9
- SLÁNSKÁ, J. *Zpráva o mém muži*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1990. 212 s.
ISBN 80-205-0165-7
- SVOBODA, J. *Tři inkarnace*. 1. vyd. Praha: Radioservis, 2011. 388 s.
ISBN 978-80-86212-77-7
- ŠIMKOVÁ, D. *Byly jsme tam taky*. 8. vyd. Praha: Nakladatelství Monika Le Fay, 155 s.
ISBN 978-80-905589-1-5
- ŠVERMOVÁ, M. *Vzpomínky*. 1. vyd. Praha: Futura, 2008. 325 s. ISBN 978-80-86844-33-6
- TAVEL, P. *Smysl života podle Viktora Emanuela Frankla*. 1. vyd. Praha: Triton, 303 s.
ISBN 978-80-7254-915-3
- TESAŘ, J. *Zamlčená diagnóza*. 1. vyd. Praha: Triáda, 2003. 143 s. ISBN 80-86138-56-9
- TODOROV, T. *V mezní situaci*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 2000. 325 s.
ISBN 80-204-0853-3
- VACKOVÁ, R. *Ticho s ozvěnami*. 1. vyd. Praha, Česká křesťanská akademie, 1994. 168 s.
ISBN 80-85795-10-8

VANÍČEK, P. *Čepičkovi otroci v paměti národa*. 1. vyd. Praha: Primus, 2006. 369 s.
ISBN 80-86207-69-2

VEJRAŽKA, L. *Nezhojené rány národa*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Baset, 2012. 709 s.
ISBN 978-80-7340-133-7

VRKOČOVÁ, L. *Svědectví. Osudy politických vězňů 1947-1976*. 1. vyd. Praha: nakladatelství
Ludmila Vrkočová, 2007. 328 s. ISBN 978-80-901611-7-7

Články v tištěných periodících

ROKOSKÝ, J. Amnestie 1960. *Paměť a dějiny*. Praha: Ústav pro studium totalitních
režimů ČR, 2011, roč. V, č. 1, s. 36-54. ISSN 1802-8241

Příloha: Transkripce relevantních pasáží korespondence užitá ve výzkumné části¹⁶

I. Dopisy synovcům

Vzpomínala jsem dnes mnoho na Vás, kluci. Na Tebe, Andrejku, jak jsi byl maličký, na naše společné vycházky. (...) A mnoho jsem Ti, srdéčko drahé, v těchto oblastech zůstala dlužna a porozumím ti asi lépe. Těším se, že budeme spolu hovořit a už skoro dospěle, o mnohých nejasnostech v rozumu, v srdci i v duchu. Vzdálila jsem se Tobě, žiješ svá nejintenzivnější léta, ale dá-li Bůh a přijdu-li, pochopíš, že jsi se mně stal ještě bližší, že jsem s Tebou a se Sášenkou celá léta žila. A budeme spolu formovat bohatství, které jste si nastřádali (17)¹⁷

Dušičky, věřte, že všechno v našem náboženství souvisí s životem a má živý smysl ze živého Boha. Víím to prostě a Vy to budete také vědět, budete-li to opravdu žít. (...) To, co schází Vaší matce, máte jí nahrazovat a pečovat o ni opravdově, pokud můžete. Podle svých možností jste za ni již odpovědny. To znamená, že ji nemáte zatěžovat neoprávněnými požadavky a opatřit si podle vlastních možností to, co si opatřit můžete, ať už ve věcech hmotných, ať duchovních. Bez toho nestanete se muži a skutečnými osobnostmi. To, co schází Vám na jeho (pozn.: otcově) mužské výchově, musíte nyní nahrazovat svou sebevýchovou. (...) Je to výhoda i větší odpovědnost. (...) Ztráta takového otce, jako byl Váš, je vždycky statkem a hodnotou Vašeho života a dokonce i duchovní výhodou (...) Jste tím už nesporně povoláni k vyšší úrovni Vašeho bytí, k hlubšímu životnímu smyslu. (...) Jste povoláni k vyšší životní tvorbě. To je ovšem závazek, ne privilej. (18)

Poznání se vrství na poznání, řetězí se závěr k závěru, je to úžasné, krásné toto ustavičné odhalování řádu bytí, toto drání se k pravdě o všech stránkách bytí – ale nedává onen jediný bod jistoty evidence, o kterou člověk nejvíc stojí, Tato jistota je jedine v Bohu, i vědecky, protože k jistotě, klíčové jistotě o jeho existenci přichází nutně člověk právě rozumem. A je,

---

¹⁶ Citace jsou převzaté z publikace Ticho s ozvěnami (viz seznam použitých zdrojů)

VACKOVÁ, R. *Ticho s ozvěnami*. 1. vyd. Praha, Česká křesťanská akademie, 1994. 168 s. ISBN80-85795-10-8

¹⁷ Údaj v závorce odkazuje na číslo stránky zdrojového dokumentu

milovaní kluci, dokonce povinností dospívajícího křesťana, aby z dětských jistot víry se dostal k jistotě rozumové, že Bůh jest a je živou bytostí, v níž všechno bytí má své absolutní dovršení, svou dokonalost, protože vyšlo z Jeho stvořitelského slova a jako k Otci k němu směřuje.

(20-21)

Mí milovaní kluci, prosím Matku Boží, aby mi bylo dovoleno sdělit se s Vámi o zkušenosti víry, vzdělání i života, prostě a samozřejmě. Vždyť jsem také ve vězení dožrála. Na Vaší generaci bude mnoho odpovědnosti. I té, dát jako ‚sůl země‘ či lépe ‚objevit‘ prvotní tvářnost věcí a najít v tom zmatku názorů podstatnost vztahů. Každý člověk buď rozmnožuje světlo – nebo tmu. (21)

Přátelství je totiž nejhlubší sdílení dvou osob i více, na cestě k osobní dokonalosti a vývojovému naplnění sebe a díla svého života. Přátelství bytostně vyvíjí, tiše a skrytě i odpovědně a věrně dva i tři lidi. Opravdu nejhlubší vývojové spojení je přátelství. (21-22)

Jsem ale ráda, že Vám mohu sama psát. Vím však, Sášenko, že si přece jen v myšlenkách korespondujeme, třebaže si teď ještě s tetičkou nevíš praktické rady. (27)

(...) Jediný skutečný úspěch života je – zachovat se neporušeným od tohoto světa. (...) Byli úspěšní (pozn.: tzn. otec a strýc) i podle měřítek světa. Byli to oba znamenití lékaři, kteří nejen vystudovali, ale skutečně byli dobrými odborníky ve svých oborech – ale nad tento úspěch byl jim úspěch smrti. Smrti strašné, popravou. Ale byl to úspěch mužné důslednosti. Protože oba věděli, že za některé hodnoty života musí se modlit, trpět a bojovat. Zvítězili úspěšně nad nacismem – i svou smrtí. Ano, pro nás žijící to byla v určitém smyslu katastrofa, ale při hlubším pohledu na věci – byl to úspěch plného životního smyslu. (31)

Člověk musí tak dlouho respektovat především lásku a vztahy lásky mezi lidmi, dokud neohrožují objektivní dobro, objektivní spravedlnost, povinnost ohledu k jiné osobě. (33)

Vy dva, můj drahý Sášenko, jste pro mne ty vzácné prstýnky, o nichž se mi, pamatujete-li ještě, také kdysi zdálo. Ovšem, že živé slovo a živý styk, jsou-li možné, člověk taky potřebuje. Duchovní pásmo je silným poutem. (33)

Víš, Sášenko, člověk zde žije evangelicky, nejen podle evangelických rad, ale v tom smyslu, že opravdu celou bytostí vnímá dokonalou, bytostnou, konkrétně jsoucí (ontologicky) pravdivost každého slova evangelia. (34)

Můj drahý Sášenko, stále Vás ještě oba dva vidím před sebou a spojuji se s Tebou ustavičně v tom posledním pohledu při návštěvě. (...) Je proto tak zvláštní, že na Tebe vzpomínám právě proto, že jsi slíbil, že ‚povedeš‘ po těch životodárných stupních, že na Tebe spoléhám. Spoléhám i na to, že víš, že k takovému doprovodu nemůžeš brát sílu jenom ze sebe, že je k tomu zapotřebí řádového postoje, který nám dává duchovní nadpřirozený život. (37)

Člověk odpovídá za každou sklenici vody, kterou z pohodlí, z antipatie nebo z pohrdání – nepodal. (...) Schopnost vzdát se sebe, vydat se v důvěře je základní postulát plné osobnosti v nejhlubším smyslu. (38)

Na Tebe, Andrejku (pozn.: synovec), zvláště mnoho myslím, a prosím Tě, zapamatuj si opravdu těch několik zásad, které řídí život: že spravedlnost jde před láskou – protože z objektivované lásky hájí řád pro všechny; že člověk nemá jít nad své síly a nesmí také nikoho nutit k heroismu, ale běda, jde-li člověk pod své síly. (41)

Chtěla jsem Vám hned psát po té přemilé návštěvě a poděkovat Vám za vše, co jste v sobě a s sebou přinesli (...) A moc mě to za Vámi táhlo. (42)

A já Ti přeji, mé srdéčko (pozn.: synovec Sášenka), aby Tvá symfonie zněla ve všech hlasech logicky a ryze, a aby všechny uzliny opravdu přesažně převáděly Tvůj život do forem vždy čistších, vyšších, hlubších a širších i do délky obsáhlejších. (...) Integrovaná realita

neobsahuje jen úkazy, zkušenosti smyslové, nýbrž i vniterné a duchovní jevy. (...) A celá – ovšem velmi složitá taktika života je ve třech pokynech: vidět, hodnotit, jednat. (44)

Žádná hodnota pravá se nemůže stát anachronismem, nejen v oblasti vztahů jako láska, věrnost, přátelství oddanost, jen snad vnější způsob projevů se mění, ale všechny hodnoty trvají – i touha po nich. (45)

Ovšem, drahoušci mí, nechápete snad dobře jednu věc, že mi nejde a ani nešlo o to, jít proti něčemu, jako pro něco. (...) Co jsem dělala a dělám, je pro hodnota pro hodnoty, o nichž vím, že jsou potřebné každému člověku na světě, i když o tom neví. (...) A pro důkaz a zápas o to mám jenom sebe na tomto světě a neumím a ani nemohu nasazovat nic než sebe. (47)

II. Dopisy sestře

Má drahá sestřičko, (...) duše milovaná, všechno, co bylo poctivě žito, trvá jako jsoucno, jako prisma, které láme vždy nové a nové paprsky poznání. (...) Všechny vztahy i děje života jsou jako děsivá, přízračná i líbivá dějství na obloze. Je to zvláštní světelně temnotná obloha života. (...) Ano, co bylo, všechno zlé i dobré, jest ustavičně, ale to temné se může stát krásným dramatem oblohy, když je to smířeno. Všecko lze smířit, buď skutečnou nápravou činů, anebo obětí a modlitbou. Pak se temnota stává osvětlenou, jen dramatem na obloze, zvláště krásným. (51)

Má milovaná sestřičko a všichni, velmi mnoho na Tebe a na Vás všechny teď myslím a je mi krásně, že jsem v Praze poblíž (...). Fyzikální blízkost opravdu umocňuje pocit blízkosti. (55)

Drahá sestřičko, má-li mít tato má ,uzavřená existence nějaký smysl, je to právě sdílení břemen s Vámi venku a dokonce umenšování jich nepatrnými obětmi. A má mít smysl také tím, že si právě v tomto oddělení poustky rozšiřuješ nejen názorové a poznávací, ale i citové

obzory. A člověk je tu méně uondáván všedními nutnostmi než Vy. Prostě obtížné věci nevnímáš, nebo je bereš s humorem a to je námaha celkem malá proti tomu, že právě všednosti a obtíže denního života jsou u Vás venku vskutku nutné. Můžeš tedy na mne naložit cokoliv, a docela bez zásluhy, ti unesu a sdílím. (56)

Má milovaná sestřičko, (...) jistě také víš, že v oběti, podané ve vlastním kříži, kříži Kristově, je největší krása, ale také moc a síla, která rozrušuje všechny temnoty. Jistě jsi také pochopila, že miluji nesnáze právě pro tuto jejich moc, protože už zde, na světě, je jimi a v nich vráceno člověku stonásobně – a především v radosti. To je ten poklad, který nerezaví. A nejhlubší a nejplatnější jsou ty oběti, které nám dává sám Ježíš, když se k němu známe. Člověk si nemá sám mnoho vymýšlet ani oběti, ale pohotově a radostně přijímat ty, které souvisí s vírou a láskou k němu. (57)

Sdílím s Tebou Tvůj život, který je opravdu rudimentární: za teplo platíš ‚dolováním‘ a ‚čištěním‘ uhlí, za jídlo honbou po kořisti – až po odstraňování zbytků. Ale, sestřičko, došli jsme také, a hodně oklikami, jako Goethův Faust k tomu, že ‚jen ten zaslouží si život a svobodu, kdo je musí každodenně ‚dobývat‘. To je vítězné poznání. V něm se také sejdeme. Těším se na společný život, dá-li Bůh. (58)

Má drahá Sepluško, (...) nepřeji Ti nic analogického v poměrech jako u našich, ale to vniterné přátelské dožívání a hodnocení celého života, které mezi nimi je. Je to věc opravdu krásná a snad nejkrásnější v lidských vztazích, ono přijetí života druhého a tiché prolnutí marností dožívaných chvil. Je to období podzimního ticha, skutečné zlátnutí a červenání listů – a ticho jej hlubší, když je ve dvou. Je to ticho s ozvěnami. (58)

Má drahá Sepluško, (...) víš, člověk odkázaný na úzký prostor, uvědomuje si zároveň tu úžasnou proměnnost: jak ani vteřina, tím méně hodina není táž, zejména ve vnitřním dění a reakci. A když se člověk sám se sebou a cele vzdá přítomnosti Boží, tak opravdu zvláště, živinami milosti bez svého zvláštního přičinění roste. Jde jen o to – opravdu se vzdát. (60)

Zajisté po ní (pozn.: po přírodě) toužím, ale neteskním. Vlastním ji víc bez ‚držby‘. Máme tu jinou krásu: tu nejubožejší přírodu, květy plotů a příkopů ve skutečnosti – a to nejslavnější dávám es láskou Vám. Doufáme, že touto chudobou nosíme celé náruče, celé louky, lány Vám, které milujeme. A když z toho máte radost, jak je venku krásně, mám pocit, že jsme kousek té radosti zprostředkovali. Nevím, pochopíš-li. Je to tak vlastní politickým vězňům. (63)

Má drahá sestřičko, (...) myslím na Tebe mnoho teď ve dnech vánoční přípravy a chtěla bych Ti ulehčit ve všem, co je na ní těžkého (...) Budu s Vámi a budu vzpomínat, až se všechny Vaše starosti na chvíli rozptýlí pod stromečkem, a budu Tobě a všem obtíženým přát, aby se všecko zlé tavilo jako vosk ve výhni světla. (65)

Člověk vůbec za velmi málo věcí děkuje, které naprosto nejsou samozřejmostmi. A je nutné, aby někdo byl vzpamatován. Já děkuji alespoň za to, že jsem byla ‚vzpamatována‘, a proto se opravdu těším z koupele a teplé vody – protože vždycky nemusí být teplá. A z čerstvého prádla, z malých příležitostí radosti nad teplem, čistotou a chutným soustem. (66)

Sepluško, bez jakéhokoli nadsazování a těšení, mám padesátku (pozn.: věk) za nejkrásnější, protože vnitřně nejnezávislejší lidský věk. (...) Ještě myslíš jasně, ještě chceš, ještě usiluješ, ale cíle i motivy jsou objektivnější, méně se do toho mísí příliš aktivní sebecit, který křiví reakce. Ještě máš citové vztahy a citové hodnocení, ale už je tu vědomí, že všechno je konečně postradatelné, protože všechno najdeš pravým způsobem v Bohu. Opravdu jenom zcela nejvyšší hodnoty stojí za život a za myšlení. A jenom ve světle tohoto slunce života, Boha, mají věci své místo a svůj význam a smysl. (67)

Má drahá sestřičko, ty víš, že konečně vnější okolnosti znamenají velmi málo a že nejdůležitější je, jak se člověk k čemu postaví. Smávali jste se mi, jak jsem se trénovala v chudobě, která vždycky vede k nezávislosti na podmínkách. Na lidech, na mínění a samozřejmě i na životě samém. Víím, že mně je snadněji než Tobě, která máš na starosti životy svých synů a v tom budoucnost všeho, co má hodnotu a smysl, protože i na nich záleží (...), bude-li svět o něco lepší. (70)

A tak i Vám, zlatouškové, přeji moc a sílu k životu, světlo rozumu k moudrému životu, radu a umění v nalézání správných způsobů v řešení nesnází, sílu ve vůli, pravou modlitbu celým životem a odvrácení každého nízkého strachu v bázni Boží. Jak velice jej to konkrétní, vím ze zkušeností. Víte, mé šmidlenky, vůbec zápas lidského života je v tom, že člověk musí objevovat a prožít pravou podstatu pojmů, které se otřely ubohým a nedostatečným lidským používáním. A tato doba je velká v tom, že dává možnost nahlížet do propastných podstat věcí. (71)

Jsem skoro rozhodnuta, že pokud budu v Pardubicích, že si nebudu návštěvy žádat. Vidím Vás nesmírně ráda a chvilka s Vámi znamená pro mne mnoho, ale abyste právě Vy, téměř při každé Vaší návštěvě, měli šoky, to je i pro mne neúnosné. (...) Věřte jen, že Vás stále a čím dál ve větší hloubce miluji a jsem Vám vděčná. (72)

Má drahá Sepluško a šmidlenky, vroucně Ti děkuji za návštěv a za všechny ty dobré i krásné věci, kterými jsi mne i jiné oblažila. (...) Ovšem, měla jsem určitý pocit míjení, nikoli osobního, nikoli rodinného, ale v poměru k podstatě věcí. (...) Opravdu Ti děkuji a polib za mě vroucně tatínka, posilni Marušku a věř, že jsem při Vás bez frází. (85)

Má drahá Sepluško a šmidlenky, cítím, jak mi už tatínek živě schází a zvláště Vám. (...) Když se modlím, a to skoro ustavičně, vidím ho jako živého, mladého a velmi jasného. (86)

Má milovaná sestřičko a šmidlenky, nemohu Vás ještě ani dožít a doradovat se z toho setkání. Z Vás jsem měla v určitém smyslu největší radost, protože jsem nad tím naším tatínkem našla rodinu v podstatě nedotčenou (...) A uvědomila jsem si, má drahá Sepluško, jak hluboce jsme spolu zbyly, jak nesmírně moc jsi má sestra, jak spolu nosíme maminku a tatínka a ty mrtvé i živé a celý rod (...). Jen jsem k Vám vletěla a zase vyletěla, ale naněsla jsem do sebe živin, ani nevím, jak mnoho. Velice, převelice milovám (pozn.: sic!) Tebe, kluky a všechny, děkuji Vám celou bytostí a vím, že k Vám přijdu tak a zase, jak to podle Božího úradku bude k plnosti všeho zapotřebí. (86-87)

Dnes píšu hlavně Tobě, Sepluško, s opravdovým a hlubokým díkem za návštěvu a v reakci na Tvůj dopis. (...) Měla jsem vpravdě nesmírnou radost z Tvé návštěvy. Tebe jsem totiž vnitřně najisto čekala, modlila jsem se, abys měla dobrou cestu a sledovala jsem Tě v noci. Ze všeho jsem měla upřímnou radost. (88)

Má drahá sestřičko, mám naopak hlubokou radost, že jsme se sešly přímo v jádru poznání věcí: máš pravdu, že spisovatel Kafka je zcela aktuální (...) Jediná zbraň v tomto fantomatu je vnitřní svoboda a důsledná pravdivost. V tom také vidím cenu svého přebývání. (88-89)

III. Dopisy otci

Věřte, že je mi dobře; na těle jsem zdravá a na duchu si dělám niterné exercicie a tak jste mi všichni ještě blíž a dražší. Člověk vidí mnohé v pravém světle, na co ve shonu nemá kdy a nad čím se nezamyslel. A v tomto světle lidé i věci nabývají mnoho podstaty a krásy. A nevím, jak bych Vám chtěla zdůraznit tu pravdu přítomnosti Boha živého a Jeho Matky. (95)

Jsem s Vámi v duchu stále i plně. Vzpomínám si na mnohou něhu, které jsem dobře nerozuměla. (...) Člověk teď vidí každou minutu života v plnosti dobroty. A nejen u Vás, živých, i u mrtvých, s kterými žiju v životném společenství. S babičkami – ano, i dědečky – nemluvě o Babočkovi a o Sandym. Vidím, jak je život živý a jak je úžasně krásné to naše spojení ve víře církve živých, mrtvých a svatých. (95-96)

Vzpomínala jsem k svátkům a ustavičně jsem s Vámi se všemi. (...) Jak ráda bych si s Vámi povídala o tolika věcech, které žijete. (97)

Pouta v Bohu žitých věcí se nikdy, nikdy, Sepluško, nerozpoutávají a není nikdy konec takových vztahů, i když se tak zdá. (98)

Jsem s Vámi šťastná, že jste teď v krásné přírodě. Člověk se zde stává vnímavý pro krásu ještě silněji. Je jí tu tak málo, že se zrovna vrývá do všech smyslů. Denně žasnu nad úchvatnými dramaty oblohy zde v rovině, kde zvláště západy jsou nevypravitelně krásné a mocné. (98)

Nedostala jsem dosud žádný dopis od Vás, a třebaže jsem velmi šťastná, mám-li něco od Vás a nějaké zprávy o starých přátelích, přece nejsem skleslá, když nic nepříjde nebo mi není vydáno. Naše spojení, mí sladcí drahoušci, není závislé na lidech a na jejich dobré či zlé vůli, vidíte? (99)

Mí sladcí drahoušci, píšu Vám těsně po Vašem odchodu, plná vděčnosti za Vaši návštěvu. (...) Děkuji Vám vroucně plná vnitřního štěstí, že jsem Vás viděla. (99-100)

My jsme se zrodili, po kolik pokolení, do zmatků, ale také do pokladnice zkušeností, budou z toho i umělecky žít mnohé generace. Nevěřili jsme v možnosti romantické literatury a život je mnohem romantičtější; hmatáme přímo duchovní konstrukci života, přesvědčujeme se citelně o bytování a působení sil a svatých existencí. Opravdově se těším, drahý, drahý tatínku, na to, že si z hloubky probereme i život, který jsi žil, a o lidech. (100)

Zatím nemohu nic jiného pro Vás, než Vám vyprošovat Boží požehnání. Život ovšem nekončí se svými nároky ani zde, třebaže je jiný; poznávání řádu, otázky soužití s lidmi, rozhodování o menších a větších dobrech, mají zvláštní naléhavost. A vždycky trvá zápas o život v přítomnosti Boží, který musí člověk svádět se svou roztržitostí, s přeceňováním maličností, se sebeláskou a sebecitem, se vším, co je v člověku narušeného. I zde se však člověk vyvíjí v poznání a lásce. (101)

Člověk (...) to, co prožívá a tu přítomnou chvíli už schovává pro nejdražší lidi, a ti jsou v Bohu s námi ustavičně. Víte, drahoušci, to není vzpomínání v duši, to je společný život, ustavičná pomnožná přítomnost, jako by člověk žil ve vícerozměrném prostoru, ve kterém duch obsáhne současně víc než tři rozměry. (101-102)

Stárnu – a proto vidím živě tolik obrazů z dětství a Tebe, drahý tatínku, a vzpomínám, jak jsi mne brávil na jízdy za pacienty. (...) Tak se to spojuje s mým nynějším těsným vzpomínáním na Tebe, tati, na Vás oba s Maruškou. V noci, když se probudím, vzpomínám na Tebe, jestli bdíš a přechází-li život v Tobě kolem Tebe. (104)

Tak Ti dnes píšu na Tvé narozeniny, drahý tati, a mám pocit, že jsem opravdu blízko. Dostala jsem už za čtyři dny Váš dopis z 29. června a také jsem měla velikou radost ze zpráv i z toho, že v něm bylo hmatatelné ovzduší svěžesti. (105)

Život je vůbec rozmanitější, než se může odvážít umělec napsat. To člověk nejvíc vidí v kriminále. Někdy mne opravdu svrbí ruka napsat jednou všechny ty složité, a namnoze tragické děje, Ale nebyly by to ‚mrtvé duše‘, ale o živých duších. (106)

To je také to nejtěžší a zase nejkrásnější na kriminálu, že je člověk bezvolně postaven do vztahů k lidem, s kterými ho zpočátku nic nepoutá, než že jsou také lidmi; a lidmi podmíněnými týmiž podmínkami. Tak člověk pochopí, že bližní je bližní – tj. člověk blízký člověčenstvím. A jak začne přijímat člověka z Boha, roste zvláštní odpovědnost k druhému až ta evangelická láska, která miluje bližního jako sebe samého. A poněvadž všichni zde mají kromě křížů lidských ještě své vlastní břemeno, břemena svých osobností, svých rodin i zvláštních osudových dějů, vyrůstá zde to opravdu křesťanské společenství žádané sv. Pavlem: jeden druhého břemena noste. Není to zvláštní ctnost – je to samozřejmost. (107)

Mně to teď někdy připadá, že se život a všichni Vaši i mí přátelé tak životně přibližují, jako když člověk obrátí dalekohled z dalekozoru do blízkozření. (109)

Tak vroucně Vám děkuji za Vaši návštěvu, znamenala pro mne tolik radosti a sblížení zase fyzického, že Vám a dárci všech radostí, nemohu být ani dost vděčná. A lituji jen, že já jsem Vám mohlas ze sebe dát tak málo a tak zmateně. Ovšem, vše, čeho se člověk dotkne i jen tak letmo, je potom, po návštěvě jako krystal, který ukazuje všechny hrany a na hranách celé

spektrum skutečností v jejich významu. Zdánlivě všední věta nebo sdělení je zkrátka hranou, na níž se obráží život. (109)

Člověk se tu naučí filtrovat hodnoty v životě i v lidech a s velkým smutkem vidí cary svých mrtvých skutků. (112)

(...) ale za to se (pozn.: ve vězení) zbavil člověk všelijakých zbytečných řetězců učenosti a rychleji proniká k podstatě. Vzpomněla jsem si přitom na jednu anekdotu o Michelangelovi, který říkal, že dobrá socha je ta, která kdyby svalena ze schodů zůstala by tak, jak je, a nic by se z ní neotlouklo. Opravdu, všecko nadbytečné a řádově ‚nelogické‘ se otluče – a pak zbude jen to podstatné. A tak doufám, že to podstatné přece jen zůstalo a že člověk bude schopný vyjádřit na dvaceti stránkách, k čemu by okolkoval předtím na stu stránkách. (112)

Děkuji Vám, milovaní drahouškové, za všechnu radost a sílu, kterou mi dáváte svou láskou, péčí i drahými a tak plnými dopisy. (112)

Co bych Ti měla dát, drahý tatínku, kromě modlitby a lásky? Nemám opravdu nic, než vůli pochopit a sdílet Tvůj život. Smířovat s Tebou, co má být v našich životech smířeno. Nebrat nadarmo v živém Bohu život, který mi byl dán skrze Tebe a maminku. A nějak umenšit viny a bolesti, které jsem způsobila a působím já. (118)

A proto Tě prosím, drahý tatínku a Maruško, abyste řekli při příležitosti jak p. architektovi, tak i mistru malíři, že jim z celého srdce a v lásce Boží děkuji za všechno, co mi dali tím, že jsem směla být účastna jejich práce. Byla to opravdu nejkrásnější léta mého života, kdy jsem směla mít ruku přiloženou k tepně tvorby. (...) Umělecká tvorba je jako nejstarší atomová elektrárna na světě a tato síla formuje po věky věků bytostné poznání člověka. A tuto nejhlubší jistotu, denně ověřovanou, mi dalo také těch několik let vězení i s hlubokou úctou k umělcům. (119-120)

Víš, kdy jsem já (...) zavzlykala nad smrtí maminky, v dětské bolesti? (...) Bylo to až hezky po roce, ve vězení. (...) Bylo to ono lidské ‚nikdy‘, které je těžké a musí být neúnosné těm, kteří někoho milují a nevěří v život věčný a v láskyplné setkání v lásce Boží (...) Skoro věřím, že ani to lidské ‚nikdy‘ není definitivní. Snad, nějakým způsobem, bude jednou vše obnoveno a budeme žít úhrn radostí a krásy v nové struktuře duchovní blaženosti. (56:121)

Děkuji Vám vroucně za návštěvu, za všechny ty drahocenné pozornosti, dárky, které jste mi směli i nesměli dát, za všechna Vaše slova a sdělení. Bylo to všechno tak životné, že jsem se zase a hlouběji zorientovala o látce Vašich životů. A mám radost ze všech obšťastňujících a uspokojivých věcí a snažím se být intenzivněji s těmi, kteří teď mají bolesti, strážně a starosti. (122)

Kromě toho mám radost z moderní architektury a sochařství. Viděla jsem v 7. a 8. čísle Výtvarného umění abstraktní architektonickou sochu Nauma Saba a velice mě nadchla. (58:122)

Když už si tak píšeme o vědě, tak, drahý tatínku, (...) musím Ti napsat, že s Tvou myšlenkou zásadně a naprosto nesouhlasím a souhlasit nemohu (pozn.: tzn. žádost o udělení milosti). Je to už definitivně probojováno. Nelze přece, aby člověk jednou řekl ne a podruhé ano. To je životní břídilství a příznačné pro naši, bohužel, příliš národní snahu ‚prožít se‘, jak se dá. Jsou věci, v nichž kompromisy, ani metodické, nejsou dovoleny. (59:123-124)

Zamýšlím se velice také nad údobím svého mládí (...) a přehodnotila jsem mnohé. (...) uvědomuji si ty faktické hodnoty života, onen smysl pro čest, závaznost čestného slova, hluboký smysl pro takt, což nebylo jen pozlátkem, ale vycházelo z hlubinného zdroje vztahu, který byl založen na ověřené úctě člověka k člověku. (...) Život se nevrací, pravda, a staré musí být odstraněno. Ale všechno shnilé se stejně odstraní. A jde o život v řádu. Nebyl-li dán ještě nám, přece byl snad protrpěn, promodlen a probojován pro ty mladé. (60:124-125)

Možná, že se na mne také hněváte pro mé stanovisko k Vaší žádosti o milost. Nemluvě o jiných zásadních důvodech, které jsem Vám sdělila, musíte pochopit, že jsem byla odsouzena

také proto, že jsem působila nábožensky na mládež. A mnoho mladých žen bylo se mnou odsouzeno a mnoho jich je ještě ve vězení. Nejen ty mé dušičky, ale i jiné mladé ženy, které jsem zde poznala. Bylo jim málo kolem dvacítí a teď jsou to třicetileté ženy. Nemohly se tedy ani doučit. Jen pomyslete sami, je-li správné, abych já hledala únik před nimi? I kantor je kantorem do konce časů. A já, která jsem mohla žít svůj život, mám chtít odejít před těmi mladými, po nichž také touží jejich rodiny, kterým také umírají příbuzní a které dokonce opustily své děti. Zajisté není má oběť z největších. Nebylo by slušné, abych jednala jinak. (...) Víím, že byste mi chtěli pomoci – ale je to pomoc za dnešních okolností? Nerada bych, abyste si mysleli, že dávám čemukoli přednost lidskou před Vámi. Vskutku ne: jenom svému svědomí a povinnosti. (125-126)

Je mi to nesmírně líto, že Vám působím bolest, ale musím znovu opakovat to smetanovské, jak jsem Vám psala: *es ist mir nicht erlaubt* – není mi dovoleno jednat jinak. Není mi to dovoleno ani Pánem, ani mou osobní ctí. (127)

Naděje není jenom nějaká abstraktní ctnost, ale je to, drahouškové, stálý stav důvěry, že jak dobré, tak i zlé je pro nás hodnota, která ústí do dobra vyššího. (128-129)

(...) naučila jsem se mnohému, k čemu bych nepřišla v přiměřeném, byť vězeňském prostředí (...) Došla jsem k určitým závěrům a přehodnocení některých věcí – ovšem ještě vyhraněněji a neústupněji, možno-li než dosud. Hodnoty a metody, kterých jsem si vážila, vystoupily ještě světelnější a nutnější, to, čeho si nevážím, a proti čemu jsem celou bytostí, ukázalo se v ještě temnějším a hrůznějším zatemnění. Jsem velice ráda, že jsem poznala celou hlubinu tmy. (130-131)

(...) já hlavně chápu tu moc a sílu dnešního evangelia, závažnost života i nutnost obnovy; ne sladkost a něhu příchodu Ježíškova. (131)

Mám-li snad něco síly, není má, ale Toho, v něhož jsem uvěřila, Jemuž jsem se vzdala bez výhrad a o jehož něžnosti a lásce nechci pochybovat ani v nejtěžších okamžicích. (138)

Tak začínám už jedenáctý rok, a přece (...) mám Vám co psát a přece ještě je v nás tolik lásky a tolik vnitřního obsahu, že je mi svátkem Vám psát a od Vás dostat dopis. (139)

Tak já, tatínku, za nic nepykám, protože i toto místo, na němž jsem, je místem, které mám ze svého svobodného rozhodnutí. I to, že zde setrvávám, zase vyplývá z toho, že se řídím svou svobodnou vůlí. (146)

Jsem dnes s Vámi ustavičně v duchovních pásmech. (153)

Myslím na Vás i na své drahé panenky stále, věrně a vděčně. A Ty snad víš, tati, kolikrát za den přiběhnu Tě v duchu pohladit a polaskat. (157)

(...) vroucně Tě prosím v duchu Tvého krásného vzkazu v dopise, v duchu Tvé výzvy k důslednosti, abyste nijak neovlivňovali průběh této akce o přestárlé a o nic neprosili. Jsem přesvědčena, že věci se dějí tak, jak se dít mají a jak je to v plánech Prozřetelnosti. (159)